

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXVIII, nr. 2

1983

iulie — decembrie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pag.

ROMULUS TODORAN, Samuil Micu și aromânii	97
--	----

FONETICĂ — FONOLOGIE

I. FAICIUC, Note despre răspândirea reflexelor dure și moi ale oclusivelor dentale <i>t, d, n</i> în graiurile bănățene	101
GR. RUSU, Probleme de fonetică și morfonologie în NALR — <i>Transilvania</i>	113
I. T. STAN, Despre alternanțe în limba română	126

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Note lexicale și etimologice	130
VIOREL BIDIAN, Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'mătase la porumb'	136
ELENA COMȘULEA, Un grup de cuvinte înrudite etimologic	139
FELICIA ȘERBAN, Text poetic și lexicografie	146

ONOMASTICĂ

IOAN PĂTRUȚ, Sufixul antroponimic <i>-m-</i>	152
--	-----

LIMBI ÎN CONTACT

SIGISMUND BODZEI, Influența modelului românesc dialectal asupra vocativului ucrainean din Maramureș	155
--	-----

DISCUȚII

ALEXANDRU NICULESCU, Individualitatea lingvistică	161
---	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, <i>Dictionnaire morphologique de la langue roumaine</i> , Lund — București, 1981 (Ioan Pătruț)	164
ION COTEANU, <i>Gramatica de bază a limbii române</i> , București, 1982 (D. D. Dra- șoveanu)	165

	Pag.
ION GHETIE, <i>Introducere în studiul limbii române literare</i> , București, 1982 (Eugen Pavel)	166
DOINA BOGDAN-DASCĂLU, <i>Critica — limbaj secund</i> , Timișoara, 1981 (Elena Dragoș)	168
G. MIHĂILĂ, <i>Studii de lingvistică și filologie</i> , Timișoara, 1981 (Eugen Beltechi)	169
VASILE IONIȚĂ, <i>Nume de locuri din Banat</i> , Timișoara, 1982 (Eugen Beltechi)	171
VASILE FRĂȚILĂ, <i>Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tirnavelor</i> , Timișoara, 1982 (Radu Sp. Popescu)	172
BAKOS FERENC, <i>A magyar szókészlet román elemeinek története</i> , Budapest, 1982 (L. Balázs)	174
IN MEMORIAM	
Bela Kelemen (1913—1982) (Ioan Pătruș)	177
INDEXE (Elisabeta Faiciuc)	178

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVIII, n° 2

1983

juillet-décembre

SOMMAIRE

	<u>Page</u>
<i>HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE</i>	
ROMULUS TODORAN, Samuil Micu et les Aroumains	97
<i>PHONÉTIQUE—PHONOLOGIE</i>	
I. FAICIUC, Notes sur la diffusion des reflètes durs et mous des occlusives dentales <i>l, d, n</i> dans les parlers du Banat	101
GR. RUSU, Problèmes de phonétique et de morphologie dans NALR— <i>Transilvania</i>	113
I. T. STAN, Sur les alternances dans la langue roumaine	126
<i>LEXICOLOGIE</i>	
IOANA ANGHEL, Notes lexicales et étymologiques	130
VIOREL BIDIAN, De la terminologie du maïs: termes pour la notion, 'mătase la porumb' «stigmaté du maïs»	136
ELENA COMȘULEA, Un groupe de mots étymologiquement apparentés	139
FELICIA ȘERBAN, Texte poétique et lexicographie	146
<i>ONOMASTIQUE</i>	
IOAN PĂTRUȚ, Le suffixe anthroponimique <i>-m-</i>	152
<i>LANGUES EN CONTACT</i>	
SIGISMUND BODZEI, L'influence du modèle roumain dialectal sur le vocatif ukrainien de Maramureș	155
<i>DISCUSSIONS</i>	
ALEXANDRU NICULESCU, L'individualité linguistique	161
<i>COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DES LIVRES</i>	
ALF LOMBARD, CON STANTIN GÂDEI, <i>Dictionnaire morphologique de la langue roumaine</i> , Lund — București, 1981 (Ioan Pătruț)	164
ION COTEANU, <i>Gramatica de bază a limbii române</i> , București, 1982 (D. D. Drașoveanu)	165

ION GHEȚIE, <i>Introducere în studiul limbii române literare</i> , București, 1982 (Eugen Pavel)	166
DOINA BOGDAN-DASCĂLU, <i>Critica — limbaj secund</i> , Timișoara, 1981 (Elena Dragăș)	168
G. MIHĂILĂ, <i>Studii de lingvistică și filologie</i> , Timișoara, 1981 (Eugen Bellechi)	169
VASILE IONIȚĂ, <i>Nume de locuri din Banat</i> , Timișoara, 1982 (Eugen Bellechi)	171
VASILE FRĂȚILĂ, <i>Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tirnaveilor</i> , Timișoara, 1982 (Radu Sp. Popăescu)	172
BAKOS FERENC, <i>A magyar szókészlet román elemeinek története</i> , Budapest, 1982 (L. Balázs)	174

IN MEMORIAM

Bela Kelemen (1913—1982) (Ioan Pătruș)	177
INDEX (Elisabeta Faicuc)	178

REVUE

101			
111			
121			
REVUE			
131			
141			
151			
REVUE			
161			
171			
REVUE			
181			
191			
REVUE			
201			
211			
REVUE			
221			
231			
REVUE			
241			
251			

În lucrările lui Dimitrie Cantemir, aromânii („cuțovlahii din Țara grecească”) sînt aduși în discuție în diverse împrejurări. Învățăatul domn al Moldovei îi consideră ca avînd o origine comună cu dacoromânii, fiind, ca și aceștia, „dintr-aceiași romani a lui Traian”, precum rezultă din limba lor și din mărturiile istorice. El face o observație importantă: deosebirea dintre aromână și dacoromână, puse în evidență prin posibilitățile de înțelegere în cadrul comunicării, se găsește mai ales la nivelul lexicului. Flexiunea numelor și verbelor este aceeași. Graiul aromânilor, în comparație cu cel moldovenesc, este mult mai corupt, datorită amestecării „limbii părintești” cu greaca și albaneza. Ca și predecesorii săi, D. Cantemir este preocupat de explicarea etnonimului *cuțovlah*⁴.

Dintre reprezentanții Școlii Ardelene, precum se știe, Petru Maior s-a ocupat, într-o mai mare măsură, de aromâni și de dialectul aromân⁵. Pe lângă referințele istorice asupra trecutului lor, el ne dă numeroase informații asupra graiului pe care îl vorbesc, grai care îi era bine cunoscut, datorită contactului avut cu cărturarii aromâni din Imperiul habsburgic. Petru Maior, în spiritul concepțiilor sale puriste, a încercat înlocuirea unor cuvinte slăve din limba literară română cu cuvinte latine, conservate în aromână. Inițiativa sa, aplicată în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* și în alte scrieri ale sale, nu a fost îmbrățișată de alți contemporani ai săi.

Înainte de Petru Maior, referințe despre aromâni și dialectul aromân, ce e drept, mult mai puține, găsim în scrierile istorice ale lui Samuil Micu⁶. Acesta, ocupîndu-se de răspîndirea românilor, precizează că „în Dacia cea veche, în carea împăratul Traian au așezat pre romani, mai mulți lăcutori sînt romani decît toate alte neamuri, că în Țara Ardealului și în Țara Ungurească, pînă la Tisa, românii cu mulțimea întrec pre toate alte neamuri care sînt întru aceste pămînturi”. În afară de cei din nordul Dunării, mai sînt români, constată el, și în Peninsula Balcanică. O parte dintre aceștia, locuiește în Macedonia și poartă numele de *vlahi*. Ei, în concepția lui Samuil Micu, care susține formarea limbii și a poporului român în nordul Dunării, provin de pe teritoriul vechii Dacii: în secolul al XII-lea, împreună cu pecenegii, au trecut fluviul în sud, biruind pe greci, și și-au

atribuit fragmentul de text din care am desprins informațiile despre aromâni, expuse aici, lui Miron Costin, constatînd că același text se găsește și la Șolnicul C. Cantacuzino, afirmă că acesta l-a copiat, cuvînt de cuvînt, după cronicarul moldovean. Th. Capidan citează textul din *Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, vol. I, p. 107, la care face trimitere: E vorba de M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, ed. a II-a, vol. I, 1872-1873. În lucrarea menționată (p. 85-126) se publică *Fragment dintr-o cronică prescurtată a românilor*, după un manuscris incomplet al *Istoriei Țării Românești* de Șolnicul C. Cantacuzino (cf. *Croniciari munteni*, vol. I, p. XVIII). Greșeala este evidentă.

⁴ Cf. Ștefan Giosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, București, 1973, p. 54-55, 70, nota 49.

⁵ Cf. Th. Capidan, *Petru Maior și aromânii*, p. 63-69; idem, *Aromânii, Dialectul aromân*, *Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 76-77, 85-87.

⁶ Asupra informațiilor lui Samuil Micu despre aromâni mi-a atras atenția regretatul profesor I. Pervain, cunosător reputat al Școlii Ardelene.

⁷ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, ms. rom. 503, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România, p. 136; cf. și idem, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*. [Introducerea și îngrijirea ediției de Cornel Cimpeanu], București, 1963, p. 71, unde textul e reprodus cu greșeli.

intemeiat sate în Moesia. Mai târziu, de aici, împăratul Alexios Comnenul, în urma unei bătălii, i-a ridicat, cu familia cu tot, și i-a dus în ținutul „Moglena”, unde se găsește și astăzi⁸. Urmind pe Laonic Chalcocondil, Samuil Micu face constatarea că românii din Macedonia „tot un neam sînt cu românii cei din Dacia de vreme ce și ei din Dacia acolo s-au mutat”, de care „nici cu limba, nici cu neamul, nici cu obiceiurile nu se osibesc”⁹.

Samuil Micu discută mai multe nume date de străini aromânilor: unii le zic acestora *condovlahi*, care înseamnă „români scurți”, după un domn al lor, pe nume Hrisa, mic de statură; alții îi numesc *cufovlahi*, adică „români schiopi”, pentru că mulți dintre ei, cînd s-au așezat în Macedonia, au fost schiopi, în urma bătăliei cu grecii¹⁰; în sfîrșit, alții îi numesc *țintari*, nume pentru care cărturarul ardelean găsește două explicații: o dată ne spune că provine de la *paținațiți* „pecenegi”¹¹, iar altă dată face observația că românii din Dacia îi numesc astfel „pentru că ei în loc de *ț* zic *t*, așa în loc de *cincisprăzece* ei zic *țintisprăzece*”¹². De reținut este cea de a doua propunere de a lămuri originea cuvîntului. Prin aceasta, Samuil Micu devansează cu mai bine de zece ani încercarea lui Vuk Karadžić de a explica etnonimul prin forma aromânească *ținti*, învățatul sîrb fiind considerat primul care s-a gîndit la această soluție¹³. Cu acest prilej, el relevă, totodată, una dintre cele mai importante particularități ale dialectului aromân.

Deși Samuil Micu precizase că limba românilor din Macedonia este aceeași cu cea a românilor din Dacia, cum am arătat, el observă totuși că aromânii „acum cîțva să osibesc cu limba de noi”¹⁴. Deosebirea dintre limba lor și limba noastră se remarcă în lexic, unde influențele străine sînt diferite: „noi am băgat cuvinte slovenești multe — constată el —, ei au băgat grecești, și dintru aceasta și oarece osebite vine în limbă”¹⁵. Justă și interesantă e constatarea complementară pe care o face cu privire la deosebirea dintre lexicul aromânei și al dacoromânei. Aromânii „țin” unele cuvinte latinești, pe care „noi au cu alt cuvînt sinonim latinesc, au cu cuvînt slovenesc le numim”¹⁶. Într-o notă, învățatul de la Blaj simte nevoia să exemplifice această afirmație: „Așa noi zicem *sărut*, de la cuvîntul latinesc *saluto*, ei zic *băsăsc* [= *băsăscu*] de la cuvîntul latinesc *basio*. Noi zicem *moș*, de la cuvîntul latinesc *meus senior*, sau *monsinior*, ca italienii, și *mosiu* ca frînceii; ei zic *auș*, de la cuvîntul latinesc *avus*. Noi zicem *vlădică*, de la sloveni, ei zic *despot* de la greci”¹⁷.

Unele date și explicații ale lui Samuil Micu despre aromâni coincid, în măsură diferită, cu ale lui Miron Costin, ale Stolnicului Constantin Cantacuzino sau Dimitrie Cantemir. Faptul acesta se poate explica, pe

⁸ Samuil Micu, *Istoria și lucrurile și întimplările românilor*, vol. I (Blaj, 1801), ms. rom. 436, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.România, f. 260^v.

⁹ Idem, *Scurtă cunoștință...*, p. 138.

¹⁰ *Ibidem*, p. 137.

¹¹ Idem, *Istoria și lucrurile...*, f. 261^r.

¹² Idem, *Scurtă cunoștință...*, p. 138.

¹³ Cf. Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 5.

¹⁴ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință...*, p. 138.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Idem, *Istoria și lucrurile...*, f. 261^r.

¹⁷ *Ibidem*, f. 261^v — 262^r.

de o parte, prin folosirea, de către învățatul istoric, blăjean, a cronicilor românești anterioare, mai ales a acelor care se ocupă de obârșia, neamului românesc, și îndeosebi a celei mai importante lucrări din vechea noastră istoriografie; *Hronicul, vechimei, a romano-moldo-vlahilor*, iar pe de altă parte, prin punerea la contribuție a aceluiași izvoare istorice, antice sau medievale.

SAMUIL MICU ET LES AROUMAINS

(RÉSUMÉ)

Samuil Micu, représentant illustre des Lumières en Transylvanie, mentionne les Aroumains dans ses écrits historiques. Il les considère originaires du Nord du Danube. Soulignant leur identité ethnique et linguistique avec les Dacoroumains, il relève quelques différences — parmi les premières — dans la culture roumaine — entre les dialectes aroumain et dacoroumain.

Martie 1983

Universitatea „Babeș-Bolyai”
 Facultatea de Filologie
 Cluj-Napoca, str. Horea, 31

NOTE DESPRE RĂSPÎNDIREA REFLEXELOR DURE ȘI MOI-ALE OCLUSIVELOR DENTALE *T, D, N* ÎN GRAIURILE BĂNĂTENE

DE

I. FAICIUC

Profesorului R. Todoran, la a 65-a aniversare

0. Dificultatea surprinderii comportamentului dentalelor urmate de vocale anterioare, remarcată, pentru *t, d*, încă în primele cercetări sistematice de mai mare amploare, întreprinse în Banat de G. Weigand¹ și I.-A. Candrea², se datorește, între altele, coexistenței mai multor reflexe, pe aceleași arii, dar în cuvinte diferite și, uneori, în contexte fonetice diferite. Unele dintre lucrările mai recente de dialectologie română relevă rezultatele, uneori contradictorii, ale evoluției dentalelor în graiurile bănățene, fără a preciza însă extensiunea lor geografică³. Materialul NALR-Banat, beneficiind de o rețea mai deasă de localități anchetate, permite caracterizarea mai detaliată a reflexelor dentalelor urmate de *e, i* și delimitarea, cu mai multă precizie, a ariilor lor de răspîndire.

0.1. În general, Banatul este cunoscut prin africativizarea (în stadiile *č, đ*) a dentalelor *t, d* + *e, i* (respectiv *č, ĭ*), fenomen precedat de palatalizarea lor mutativă (*t', d'*), cauzată de iotul următor⁴. Excepție fac însă reflexele *k', g'*, în cuvinte ca *jînkîță, cîrkiță, k'ei, g'es* 'des' etc.,

¹ G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896, p. 24: „Într-o anumită perioadă și într-un anumit dialect, *t, d* au acționat ca labialele asupra lui *e, i*, transformându-le în *g, y* [...] Altfel doar că deocamdată nu pot să dau indicații mai precise în legătură cu aceasta deoarece lista mea este încă incompletă”. Vezi și p. 21, 23, 28.

² I.-A. Candrea, *Constataări în domeniul dialectologiei*, în Fl. Dimitrescu, I.-A. Candrea, *Lingvist și filolog*, București, 1974, p. 166: „Difloul *ea* (*ia*) apare deseori trecut la *a*, dar nu în mod uniform. Se rostește [...] *sta, stag* în loc de [...] *st'ia, st'iağ*, dar în multe localități evoluția lui *ea* la *a* s-a oprit numai la unele cuvinte, pe cînd altele au rămas intacte. Se zice în aceeași localitate [...] *st'ia și stag* [...]”. Vezi și în „Grai și suflet”, I, 1924, fasc. II, p. 187.

³ I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 92: „Palatalizarea dentalelor nu formează o arie compactă în acest dialect. Alături de *d → đ* (*dž*) și *t → č* (*čš*) apar *d', t'* și chiar *d, t* dure”; M. Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, 1975, p. 168; M. Caragiu Marioțeanu, Șt. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 148: „în anumite cuvinte, dentala *d* (și uneori *t*) nu numai că nu se palatalizează, dar are o rostire dură, ceea ce determină trecerea vocalelor palatale următoare în vocale centrale”.

⁴ Vezi E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL, II, 1957, p. 122; Gr. Rășu, *Probleme de fonetică și fonologie dialectală. În legătură cu palatalizarea dentalelor în graiurile dacoromâne*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 349; Vezi și idem, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, 1983, p. 130—134; V. Iancu, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, București, 1975, p. 34—43 și bibliografia problemei, p. 111—133.

care au răspîndire indeosebi în jumătatea de nord a Banatului⁵, într-o arie de tranziție de la dentalele africativizate (*é, ð*) la cele palatalizate mutativ (*ʹ, dʹ*) de la nord de Mureș. Pe aproximativ aceeași arie, ele au ajuns la rezultate similare, în unele cazuri, cu oclusivele palatale *k, g*, influențindu-se reciproc în evoluția lor.

0.2. În alte situații, dentalele s-au conservat, pe arii diferite, fie ca atare, urmate de vocale anterioare⁶, fie cu reflex dur, urmate de vocale din seria centrală *ă, î, a*, comportament caracteristic mai multor consoane în graiurile bănățene⁷.

1. Dentala *t + e, i, ea (ia)* se păstrează nedurificată și, respectiv, neafricativizată, în grupul *st*, în anumite cuvinte, pe arii de mărime variabilă, situate, în general, în jumătatea de nord a Banatului. În aceleași cuvinte și în același context fonetic, în celelalte graiuri, *t* se rosteste dur (vezi harta 1).

1.1.1. Izofona *t dur/t* moale în cuvîntul *stea(uă)*; *stele*⁸ are orientarea est-vest, urmînd, cu unele mici abateri, cursul văii Timișului. Cele mai multe forme duble și evoluții neparalele (*t* dur la plural, *t* moale la singular) au fost notate într-o zonă din sudul Cîmpiei Timișului, cu aproximație între Bîrzava și Timiș (în arie cu 4 forme cu *t, ð* moi din harta 1).

1.1.2. Pluralele *coaste*⁹, *creste*, *neveste* conservă dentala nedurificată pe o arie mai mare în partea nord-vestică a Banatului, care include și această zonă din Cîmpia Timișului¹⁰.

1.1.3. În formele de plural pentru *mustață*, aria lui *t* moale se înfățișează ca o fișie situată cu aproximație între Bega și Mureș¹¹.

1.1.4. În formele verbale *postesc*, *mestec*, *t* este dur (*postăsc*, *mestăc* etc.) aproape în tot Banatul, cu excepția a două arii mai bine conturate¹²: una mai mare, în nord-est (pct. 88—95, 100), unde se află centrul de frecvență și al altor consoane cu timbru anterior (respectiv urmate de *i*

⁵ Vezi NALR—Banat, vol. I, h. CXIV, p. 173; cf. și V. Arvinte, *Atlasele lingvistice regionale. Pe mîrginea Noului Atlas lingvistic român pe regiuni, Banat, I*, în SCL, XXXIII, 1982, nr. 4, p. 349; vezi și I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR, X₂, 1943, p. 303—304; D. Urișescu, *Observații asupra unor fenomene fonetice dialectale românești* [...], în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 163.

⁶ Vor fi numite în continuare dentale moi (ușor palatalizate), nedurificate. Vom face abstracție de semivocala de tranziție care uneori apare, alteori nu, între ele și vocala următoare, reflectînd grade diferite de palatalizare (cf. E. Petrovici, „Depalatalizarea” consoanelor înainte de e [...], în CL, V, 1960, nr. 1—2, p. 9—10).

⁷ Ex. *viperă* (în nordul Banatului)/*vipără* (în sud), *albiță/ălbăță*, *reșe/ rășe*, *peră/ peră, soric/ soric*, *biserică* (în nord-vest)/*bisărică*. Pentru răspîndirea consoanelor dure și moi în graiurile dacoromâne, vezi I. Gheție, *Al. Mares, Graiurile dacoromâne în sec. al XVI-lea*, București, 1974, p. 124, 145, 164, 175, 201 și urm., și I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 124, 132, 137, 150 și urm.

⁸ Vezi G. Weigand, *op. cit.*, p. 23; I.-A. Căndrea, *op. cit.*, p. 166; cf. și ALRM II, s.n., vol. VI, h. 1587.

⁹ Vezi NALR—Banat, vol. I, h. 102 și h. LXI; cf. și ALRM II, vol. I, h. 113.

¹⁰ În nord-est se conturează o mică arie cu *t* dur (pct. 96, 99, 100) în *creste*, *neveste* și una cu *t* moale în formele analogice de singular (ex. *coaste*; ~, cf. NALR—Banat, vol. I, h. 102).

¹¹ Vezi NALR—Banat, vol. I, h. 59; cf. și ALRM I, vol. I, h. 39—40.

¹² Vezi, pentru *mestec*, și NALR—Banat, vol. I, h. 64. Aproximativ la fel se comportă *t* în *răstăie/ răstăie*, *rosleşce/ rosleşce*, *mestecău/ mestecău* etc., a căror arie n-ăputut fi stabilită cu precizie după NALR—Banat, termenii neavînd răspîndire generală.

etimologic sau secundar)¹³, a doua, în nord-vestul Banatului (pct. 56, 57, 59—61, 63—66), într-o zonă mai deschisă inovațiilor, caracterizată, în general, prin interferența izoglozelor fenomenelor specifice graiurilor crișene cu ale celor bănățene, ca și prin amestecul unor particularități provenite din mai multe graiuri dacoromâne, aparținătoare unor straturi diferite de vorbitori: bănățeni, ardeleni, crișeni și olteni¹⁴. Doar în această arie, mai puțin unitară, a fost notat *t* moale în *stearpă*; *șterpe* (pct. 56, 57, 59, 60, 64)¹⁵.

1.1.5. Cu reflex dur în unele arii și moale în altele, mai ales în nord, *t* a fost înregistrat ocazional și în alte cuvinte, neprogramate în chestionarul NALR sau care nu au răspindire generală în graiurile bănățene: *stăg* (în sud)/*stiaġ* (în nord), *povestăsc/povestesc*, *șinstăsc/șinstesc*, *gostăsc/gostesc*, *sticlă* (arie compactă, în sud)/*sticlă*, *prostăt/prostit*, *prăstă* (*păstă*) 'pește', *ieștă* 'este' etc.¹⁶

1.2. În jumătatea de sud a Banatului, formele cu *t* nedurificat apar doar sporadic, fără a se constitui în arii compacte (vezi harta 1). În unele localități, situate îndeosebi în sud-est, s-au obținut și forme cu *t* africaticizat (*evēșce*, *neveșce* etc.), fie prin evoluția paralelă cu *t* în celelalte contexte, fie prin analogie cu acesta. Asemenea forme sînt mai frecvente în localitățile cu bufeni (ex. pct. 29 Văliug), veniți din Oltenia¹⁷.

1.3. Se observă astfel că unui *t* moale din anumite arii nordice îi corespunde, în celelalte arii, de regulă, un *t* dur. Există însă unele excepții: forme de conjunctiv *să stîa* (*să stîeie*; *să stîe* etc.) din jumătatea de nord a Banatului îi corespunde, în sud, forma *să șce*, cu *t* africaticizat¹⁸ (vezi harta 2).

1.4.1. Un comportament aparte îl are dentală în formele de indicativ și conjunctiv prezent ale verbului *a șchiopăta*. Chiar dacă formele cu *-ez* nu au răspindire generală, se pot contura totuși trei arii: una, în sud, cu *t* africaticizat (*șkiopăbeġ*, *să șkiopăbeġă*), ca în *să șce* 'să stea', alta, în nord, unde se întîlnesc cele mai multe reflexe moi pentru *t* și *d*, și a treia, cu *t* dur, situată între ele, în partea de centru-vest, în Cîmpia Timișului, cu prelungiri spre nord-est și sud-est, într-o zonă de tranziție (dintre graiurile bănățene de sud și cele de nord) (*să școpătaġă*, *să școpătaġă* etc.) (vezi harta 3). În acest context fonetic *t* dur apare și în sud-vestul Crișanei¹⁹.

¹³ Vezi N. Mocanu, Riu, friu, briu, griu etc. Răspindirea actuală în graiurile bănățene, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 152—160.

¹⁴ Vezi articolul nostru, Note asupra graiului din Comloșu Mare, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 252.

¹⁵ Cf. și ALR II, vol. I, h. 142.

¹⁶ Pentru răspindirea lui *t* dur în grupul *st*, vezi I. Gheție, Baza..., p. 134, și ALR II, vol. I, MN, cf. [2691]; ALR II, vol. I, h. 244; ALR II, s.n., vol. II, h. 595, h. 602, vol. I II, h. 783, vol. IV, h. 111, vol. V, h. 1269, vol. VI, h. 1819 și h. 1820, vol. VII, h. 1881 și h. 2157.

¹⁷ Vezi, pentru răspindirea dentalilor dure în nord-vestul Olteniei, V. Rusu, Graiu din nord-vestul Olteniei, București, 1971, p. 49—52 și 83—84.

¹⁸ Cf. și *d* în *să dea*. Vezi ALR II, s.n., vol. VII, h. 2208 și h. 2228.

¹⁹ Pentru aria lui *t* dur în nord-vestul Crișanei (*să-noonplăză*), vezi ALR II, s.n., vol. III, h. 770. I. Gheție, Baza..., p. 133, presupune existența unei mari arii nordice cu *t* dur în *botăză*, formă artificială, rezultată din interpretarea greșită a hărții 297 din ALRM I, vol. II. Formele reale sînt *bol'ăză*, *boăză* etc. (cf. ALR I, vol. II, h. 213).

1.4.2. Neprecedată de siflantă, *t* dur a mai fost notat, sporadic, în adverbul *cîtă* 'cite', avînd o răspîndire mai mare în graiurile de vest.²⁰

1.5. Îndeosebi în nord-vestul și nord-estul Banatului, pe anumite arii, se întîlnește și un *t* moale, secundar, neetimologic, în forme refăcute, analogice sau rezultate din evoluții ulterioare palatalizării mutative a dentalelor: *întîi*, *gutii*, *gutian* etc. (vezi harta 2).²¹ Tot în continuarea graiurilor din Crișana se află o mică arie în nordul și nord-estul Banatului cu *t* dur în formele analogice *tînări*, *tînăreță* etc.

2. Dentala *d* + *e, i* are un comportament asemănător cu corespondenta sa surdă, dar numărul cuvintelor în care apare precedată de siflantă (*sd*) este, mult mai restrîns.

2.1. În formele de plural pentru *brazdă* (*brezdă*) aria lui *d* dur este aproape identică, în sudul și centrul Banatului, cu cea a lui *coastă* 'coaste'.

2.2. Durificarea lui *d* în prepozițiile *de*, *din*²², în compusele cu acestea, precum și în formele cu prefixul *des-* cuprinde Banatul aproape în întregime, fără o fișie de-a lungul părții de est (vezi harta 4), de la Mureș pînă la Dunăre, în care *d* se rostește africatat (*de*, *di*). Mai fac excepție, de asemenea, localitățile de bufeni din sud (7 Pescari, 9 Cărbunari, 29 Văliug etc.) în care, prin adaptare, dentala nedurificată a fost substituită de africata, corespunzătoare, căci, la venirea în Banat, aceștia nu aveau *d* dur în contextul menționat mai sus.²³ În nord-vest, în pct. 156, Comloșu Mare, oltenii, veniți în secolul al XVIII-lea, au păstrat formele originare cu dentalele intacte, nepalatalizate mutativ și nedurificate (*de*, *di*). Tot din graiul unor straturi de populație din părțile cu *d* palatalizat trebuie să fie și rostirile insulare *de*, *din*, *des-* din pct. 61 Nerău (vezi harta 4).

2.3. În conjunctivul *să dea* (vezi harta 2), *d* moale se păstrează în jumătatea de nord a Banatului (*să dia*, *să die*, *să dieje*), iar în cea de sud s-a africatat (*să de*, *să di*).²⁴ Ca și *t* în *să stea* (vezi *supra*, 1.3).

2.4. Deși numărul exemplurilor e foarte redus, în aria lui *t* dur în *șchiopătez* și, uneori, în localități din nord-vest, de pe lângă Arad, s-au obținut și alte forme cu *d* durificat: *să oglindață* 44, *să asudă* 'să asude' 39, 40, 53, 65, 66, *să riabdă* 'să rabde' 69. Chiar în derivarea numelui de locuitor cu sufixul *-ean* (de la Arad este evident reflexul dur al dentalei: *arădan*, *arădamă*, *arădani*, *arădane*²⁵).

3. Nazala *n* nu a avut o evoluție întru totul paralelă cu *t*, *d*. Existența lui *n* etimologic în cuvinte ca *rihe*, în sufixul *-on* etc. a atras pe *n*, ușor palatalizat urmat de vocală anterioară în clasa palatalelor (*ñ*), astfel că reflexul moale al lui *n* nu apare decît izolat, în unele neologisme.

²⁰ Cf. ALR II, s.n., vol. VI, h. 1780 și h. 1804.

²¹ Nu s-a putut urmări, după materialul NALR—Banat, răspîndirea formelor analogice *lieg*, *lia* 'tău' etc., pentru care vezi ALR II, s.n., vol. VI, h. 1665—h. 1668.

²² Pentru răspîndirea lui *d* dur în *de*, *din*, vezi E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii române naționale*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 61, cf. și NALR—Banat, vol. I, h. 100 și h. LIX.

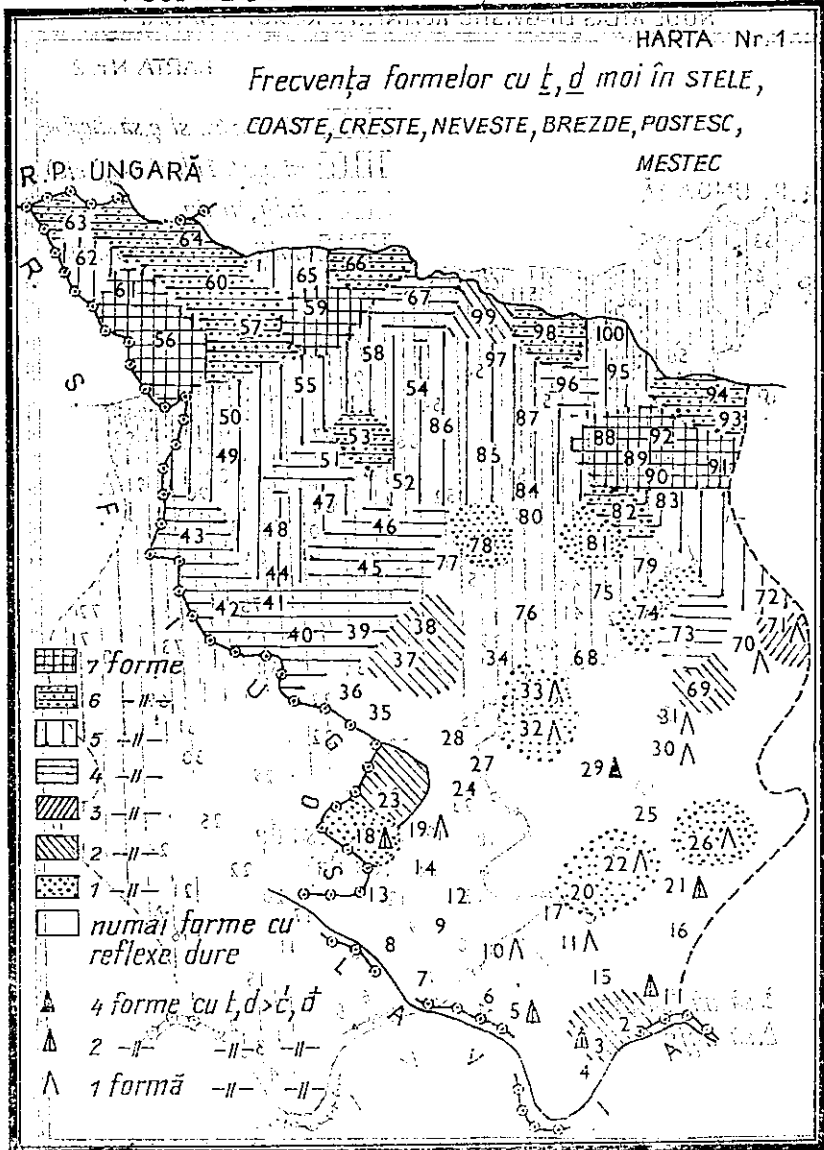
²³ Cf. M. Petrișor, *Graiurile bufenilor din Banat. I*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 152.

²⁴ În punctul 16 din NALR—Banat, apare reflexul dur, *să dă* 'să dea', probabil pentru evitarea omonimiei cu prepoziția *de*.

²⁵ Pronunția *arădan* din grai s-a impus, fiind inclusă, alături de *arădean* în DOOM. Cf., însă, *homorodean* < *Homorod*, *teudean* < *Teuă* etc.

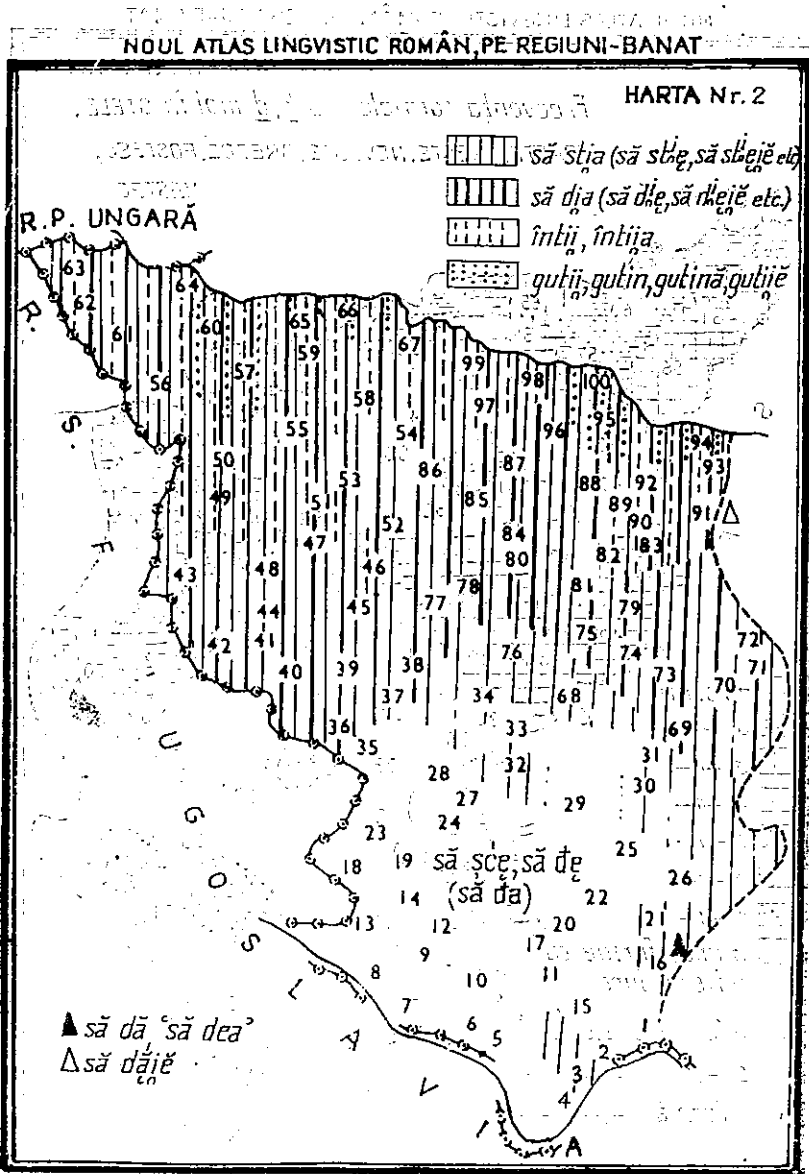
3.1. Reflexul dur însă este prezent în formele cu prefixul *ne-*. Astfel, în *năbun* 'leneș', *n* este dur pe o arie compactă în vestul și nordul Banatului, mai restrânsă în partea de sud decât cea a lui *d*, dur în prepoziția *de* (vezi harta 4).²⁶ Aria în care s-a manifestat tendința de durificare a

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI - BANAT

²⁶ Pentru aria lui *h* dur în *ne-*, cf. ALR-I, vol. II, h. 215; ALR-II, s.n.; vol. I, h. 151, vol. V, h. 1472, vol. VI, h. 1830.

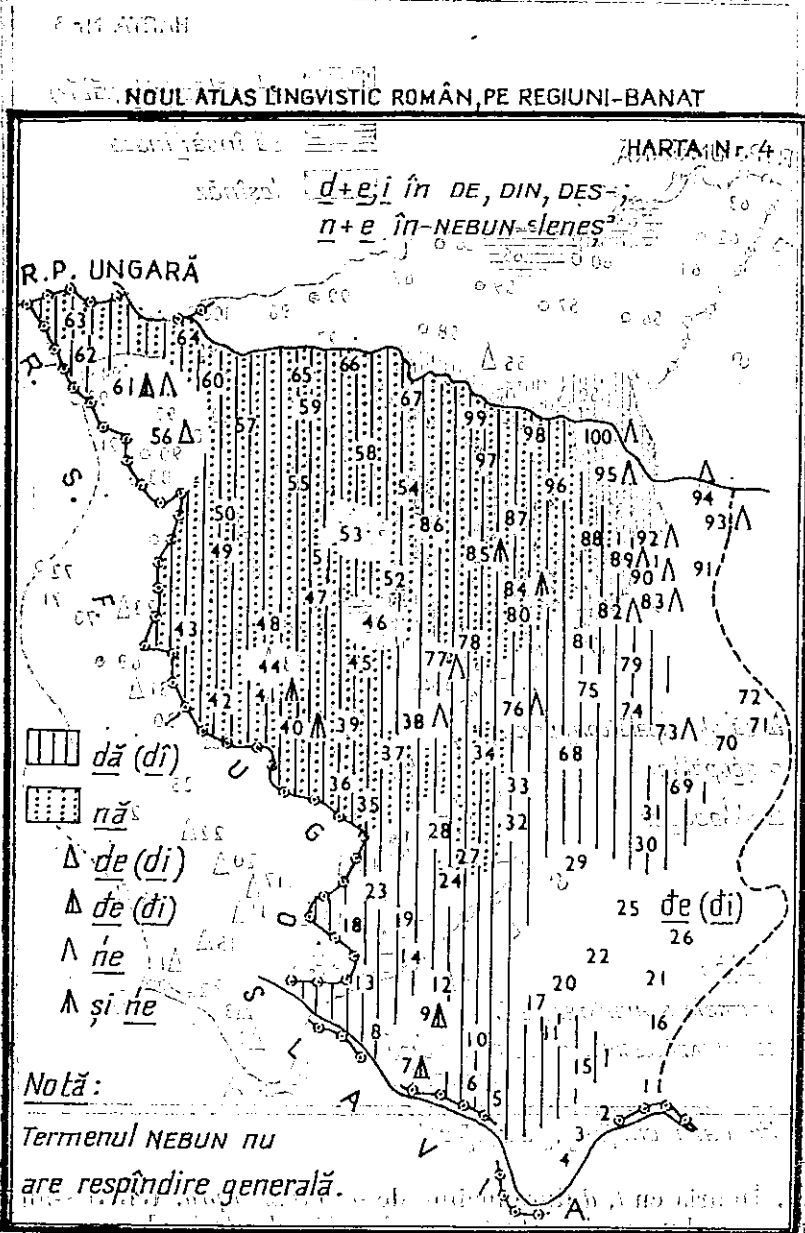
lui nu trebuie să fi fost mult mai mare, similară, în vestul și nord-vestul teritoriului dacoromân, cu a celorlalte consoane dure, aici realizându-se, pe anumite arii, unele analogii care implică preferința pentru reflexul dur: *vinăț*, *vinetii* (răspândit în întregul Banat)²⁷; *tînări*, *tînăreț*²⁸ (vezi

²⁷ Vezi NALR—Banat, vol. I, h. 28; cf. și ALR II, s.n., vol. IV, h. 1228.

²⁸ Vezi ALR I, vol. II, h. 179; ALRM II, vol. I, h. 203.

11004. Două tendințe contrarii par a fi concurat la realizarea tabloului actual al reflexelor dentalelor *t, d, n* urmate de vocale anterioare în Banat: una, mai puternică, de alterare a lor, sub influența iotului următor, și alta de menținere, respectiv de nedezvoltare a iotului, de slăbire a acestuia și de durificare.

Re. baza. ch. [1997], [2000], [403], [1110]

4.1.1. În cuvinte diferite și/sau în contexte diferite, pe arii variabile, *t, d, n* au, aproape în toate graiurile, și reflex dur²⁹. Cu cea mai mare frecvență însă durificarea dentalelor *t, d* se manifestă în sudul și centrul Banatului³⁰, unele forme cu dentale dure fiind notate, în arii unitare doar aici, cu prelungire în zonele imediat învecinate, iar a dentalei *n* în partea de vest.

4.1.2. Dentalele *t, d* nedurificate sau moi sînt mai răspîndite în partea de nord, nord-est și nord-vest a Banatului, cu excepția unor forme izolate, a unor împrumuturi mai noi (ex. *pătică, oftică, tifus, aiedă* etc.), a unor neologisme din limba literară ș.a., în care *t, d + e, i* se întîlnesc și în sudul regiunii (ex. *medicamențe*)³¹.

4.2. Tendința de durificare a dentalelor, prezentă în toate graiurile dacoromâne, a acționat cu mai multă vigoare în cele de vest și nord-vest din Banat, Crișana și parțial din Transilvania, într-o arie caracterizată prin realizarea tendinței contrarii, de palatalizare (mutativă) a acestor consoane. Prin durificare, *t, d, n* s-au menținut intacte, fără să-și schimbe locul de articulare mai ales în cuvinte cu mare circulație în vorbire: prepoziții (*dă, din, păstă*), prefixe (*dăs-, nă-*), adverbe (*cîlă 'cite'*), forme ale verbului *a fi*: *ieștă*, în alte cuvinte, de obicei, precedate de *s, z*³²: *stăle, coastă* etc.

4.2.1. Dacă se acceptă o legătură între cele două tendințe contrarii, de dezvoltare a lui *i*ot (respectiv de palatalizare) și de slăbire a acestuia (de depalatalizare și apoi de durificare), am putea considera că vechimea și intensitatea fenomenului durificării trebuie să fie mai mare în zonele în care a acționat mai întîi și cu mai multă vigoare și tendința de palatalizare. Cum în Banat frecvența cea mai mare a cuvintelor cu dentală durificată se află în partea de sud și centru (uneori sud-vest), palatalizarea dentalelor (respectiv, în faza ulterioară, africativizarea lor) trebuie să fie mai veche în această zonă. Lipsa dentalelor moi din cuvinte vechi (*stăle, coaste* etc.), ca și prezența unor forme cu dentală africativizată (*să de, să șce, să șkiopăcēdă*), în situația cînd în jumătatea de nord a Banatului dentala se menține intactă, urmată de vocale anterioare, pare a ne confirma această presupunere.

4.2.2. Implicit, menținerea unor dentale (*t, d*) nedurificate, cu reflex moale, în jumătatea de nord a Banatului poate fi o dovadă că tendința de palatalizare, cel puțin pentru unele cuvinte, a acționat aici cu mai puțină intensitate și mai tîrziu decît în sud. Sub acest aspect, graiurile din partea de nord ne apar mai conservatoare decît cele din sud, recunoscute prin păstrarea mai multor fenomene arhaice.

4.3. E posibil, de asemenea, ca, pe unele arii, să existe o relație între nepalatalizarea labialelor în Banat și menținerea dentalelor intacte. Slăbirea sau nedezvoltarea elementului de tranziție fricativ, a lui *i*ot, a

²⁹ După datele ALR (vezi *supra*, notele 16 și 26), formează arie în Banat și zonele imediat învecinate: *stăud, stăg, brezdă, cînstăsc, povesătsc* ș. a., în Banat și jumătatea de sud a Crișanei: *culă 'cite', nănorocire* etc., în Banat și Crișana: *păstă (pistă) 'pește', răslău* etc., în toate graiurile de nord: *stînge, stărpă* etc.

³⁰ Dentale cu reflex dur apar și în *Cronica* lui Nicolae Stoica (1751–1832), originar din sudul Banatului (cf. R. Todorean, *Particularități dialectale bănățene, într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea (I)*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 293 (ostăniți, oastă).

³¹ Cf. NALR—Banat, vol. I, h. 97, h. 142, h. 144, h. 149.

³² Tendința de durificare a lui *t* în grupul *st* a putut fi favorizată de existența lui *s* dur în ariile nordice; vezi I. Coteanu, *op. cit.*, p. 93.

putut avea același efect în menținerea dentalelor în unele contexte fonetice ca și în menținerea labialelor. Se poate astfel presupune că, în nord, elementul semivocalic următor n-a putut să provoace palatalizarea mutativă a dentalelor în cuvinte ca *stișle*, *coastie*³³, *să dîșe* etc.; deoarece, atunci cînd în aceste graiuri se manifesta tendința de slăbire și dispariție a lui iot după labiale (*piere* > *pere*, *mîere* > *mere*)³⁴, acesta încă nu devenise fricativ, în timp ce în altele (ex. *munte*, *deal*, *se teme*, *vinde* etc.) palatalizarea era într-o fază înaintată.

4.4. Manifestarea tendinței de palatalizare în graiurile de vest, după palatalizarea mutativă a dentalelor într-o serie de cuvinte, a putut să favorizeze apariția unor dentale moi, neetimologice, secundare, pe anumite arii (în Crișana și nord-vestul Banatului): *întîș*, *gutiș*, (*gutin*, *gutină*) etc.³⁵, schimbarea locului de articulare al vocalei următoare sprijinindu-se, în aceste cuvinte, pe existența iotului următor.

4.5. Nu se poate stabili astfel o cronologie sigură, în ansamblu, în privința manifestării tendințelor de durificare și palatalizare. Cu toate că durificarea este mai veche³⁶, ea a acționat, pe anumite arii și în anumite cuvinte și după palatalizarea mutativă a dentalelor în alte contexte fonetice. Cele două tendințe interne contrarii ale limbii s-au manifestat în anumite epoci cu mai multă sau mai puțină intensitate în diferite perioade, pe arii diferite, în diferite contexte fonetice, putînd fi stimulate sau împiedicate în acțiunea lor de anumiți alți factori lingvistici sau chiar extralingvistici.

4.6. Durificarea dentalei *d* în *de*, *din*, *des* din graiurile bănățene (vezi *supra* 2.2.), indiferent de atestarea ei în scris, trebuie să fie mai veche decît palatalizarea mutativă a acesteia în celelalte graiuri (vezi harta 4). Existența unei arii unitare cu *d* dur în prepoziția *de*, care să cuprindă Muntenia de est, Oltenia, Banatul și Crișana, ca și expansiunea fenomenului dinspre răsărit spre apus (dinspre Muntenia spre Banat)³⁷ ni se par ipoteze greu de acceptat, căci în graiurile din sud-vestul și vestul teritoriului lingvistic dacoromân se situează centrul de frecvență al dentalelor *t*, *d*, *n* cu reflex dur, nefiind, prin urmare, necesar ca Banatul să preia o inovație muntenescă ce se reduce doar la durificarea consoanei *d* în *de*, *din*, *des* și compusele (respectiv derivatele) lor. De asemenea, oltenii

³³ În Maramureș și în nordul Ardealului, pe unele arii, *t*, *d* precedate de siflante sint, de cele mai multe ori, palatalizate (*st'ele*, *brazd'e*). Și în nord-estul Banatului au fost notate, izolat, forme cu *st'*, *zd'*, dar aceste palatalizări par a fi mai noi, unele aparținînd notației subiective a anchetatorilor (cf. NALR—*Banat*, vol. I, h. 102, ancheta [I]: *coast'e*, ancheta [II]: *coast'e*. Se remarcă, oricum, tendința spre palatalizarea mutativă a dentalelor moi și în această zonă.

³⁴ Vezi E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism...*, p. 100, și Gr. Rusu, *Structura fonologică...*, p. 100. O asemănare între comportamentul dentalelor și cel al labialelor în Banat a fost intuită de G. Weigand (vezi *supra*, nota 1).

³⁵ Așa vor fi apărut, probabil, în aria nordică, formele cu *t* moale, secundar, în *mustiașă* (< lat. **mustacea*): din *mustașă*, într-o fază mai veche. Existența formei etimologice, în sud, a putut favoriza durificarea lui *t* și la plural (vezi *supra*, 1.1.3.).

³⁶ Despre vechimea fenomenului, vezi și V. Frățilă, *Considerații asupra vechimii diferențierilor dialectale ale dacoromânei*, în AUT, XI, 1973, p. 20.

³⁷ Vezi I. Gheție, Al. Mareș, *Graiurile...*, p. 149; I. Gheție, *Concordanțe între graiurile din Muntenia și Crișana*, în SCL, XXXII, 1981, p. 480.

veniți în Banat prin secolul al XVIII-lea (vezi *supra* 2.2.) nu aveau în grai dentale dure³⁸.

4.7. Durificarea dentalelor înaintea sufixului *-ez* (vezi *supra* 1.4.1., 2.4., 3.2. și harta 3) pare a fi de dată mai recentă. Ea se realizează pe anumite arii, unele mai puțin consistente, în partea de centru-vest și nord-vest a Banatului, într-o zonă în care se întâlnesc atât dentale cu reflex dur, cât și cu reflex moale. Fenomenul ar putea fi explicat și prin „generalizare gramaticală”³⁹, prin desprinderea sufixelor respective de la alte verbe cu teme în consoană dură (ex. *să visăză, să visază*), generalizare favorizată de existența în acele graiuri, a reflexelor dure și, în cazul verbelor, de prezența dentalelor dure în unele forme din paradigmă (ex. *înnoptăm, șchiopătăm, leșinăm* etc.).

4.8.1. Ca urmare a durificării dentalelor pe unele arii din sudul și vestul Banatului, frecvența vocalelor din seria centrală devine mai mare în acele graiuri spre deosebire de celelalte în care, în aceleași contexte fonetice, sint mai frecvente vocalele anterioare.

4.8.2. Pe plan morfonologic menționăm neutralizarea unor opoziții: *coastă* (sg.); *coastă* (pl.), *criastă* (sg.); *criastă* (pl.), opoziția reducându-se, în ultimul exemplu, la alternanțe în temă, *șchiopătază* (ind. prez. 3): *să șchiopătază* (conj. prez. 3) ș.a.

4.8.3. Adaptarea unor împrumuturi, a neologismelor din limba literară cu dentale urmate de vocale anterioare, va reflecta, în general, tratamentul dentalelor în acele graiuri. Astfel, forme ca *dăputat, tălegramă, dăspensar*⁴⁰ etc., înregistrate în Banat pe arii mai mari dar, în general, discontinue, au ca suport existența în această regiune a dentalelor cu reflex dur.

NOTES SUR LA DIFFUSION DES REFLETS DURS ET MOUS DES OCCLUSIVES DENTALES T, D, N DANS LES PARLERS DU BANAT

(RÉSUMÉ)

En utilisant le riche matériau du NALR — *Banat*, l'article présente la diffusion géographique des reflets durs (vélarisés) (*t, d, n + ā, i, a*) et mous (*t, d + e, i, ea*) des dentales *t, d, n* dans différents mots (voir les cartes 1 — 4) et relève quelques conséquences dans les plans phonologique et morphologique de la coexistence des deux reflets sur certaines aires.

³⁸ Tendința de durificare s-a manifestat și în Oltenia (cf. *dapăn* < **depanare*; vezi ALR II, s.n., vol. VII, h. 188) și e posibil ca în anumite graiuri să fi apărut *d* dur și în prepoziția *de* care a putut fi apoi substituit, sub presiunea graiurilor învecinate, cu *d* moale.

³⁹ Vezi S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 359.

⁴⁰ Cf. S. Dumitrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, București, 1978, p. 185—189; cf. și ALR II, s.n., vol. III, h. 877, h. 892 ș.a.

L'auteur considère que la présence, dans les parlers du Banat, comme dans d'autres parlers daco-roumains, de plusieurs reflets des dentales suivies de e, i serait le résultat de deux tendances contraires qui ont agi avec des intensités différentes, dans des aires différentes, à des époques différentes, sur le consonantisme des parlers, en s'influençant réciproquement : l'une de palatalisation (c'est-à-dire de développement d'un yode, entre la consonne et la voyelle suivante) et l'autre conservatrice (c'est-à-dire d'affaiblissement de l'élément semi-vocalique de transition) à un premier temps, renforçant le caractère vélaire des consonnes, finalement. D'autres facteurs internes ou externes ont pu favoriser (ou stimuler), atténuer (ou empêcher) l'action des deux tendances internes, mais n'ont pas pu les déterminer (provoquer).

Cluj-Napoca, 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

NOTES SUR LA DIFFÉRENCIATION DES REFLETS DURE
ET MOUS DES OCELLAIRES DÉTACHÉS A W A

(M. A. A.)

La distinction des reflets durs et mous des ocellaires détachés à W A est un problème complexe, car elle dépend de nombreux facteurs phonétiques et morphologiques de la construction des mots et de leur évolution.

1. Fondată de profesorul de lingvistică și istorie literară, dr. Ștefan Ciocan, revista a fost publicată în anul 1977 și până în prezent a apărut în număr de 11 numere. În anul 1983 a fost relansată sub noua denumire de "Revista de Lingvistică și Istorie Literară".

2. În anul 1983, revista a fost relansată sub noua denumire de "Revista de Lingvistică și Istorie Literară".

3. În anul 1983, revista a fost relansată sub noua denumire de "Revista de Lingvistică și Istorie Literară".

PROBLEME DE FONETICĂ ȘI MORFONOLOGIE

ÎN NALR — TRANSILVANIA

DE GR. RUSU

Publicarea, chiar și numai parțială, a atlaselor lingvistice, generale și regionale, a pus la îndemina cercetătorilor un bogat și prețios material privind aproape toate compartimentele limbii, cu deosebire fonetica-fonologia, lexicul și morfologia.

Pe baza acestui material s-au elaborat o serie de lucrări, de mai mică sau mai mare întindere, în care au fost studiate, din diverse puncte de vedere, unele dintre graiurile românești sau, în ultimul timp, chiar întregul ansamblu de graiuri dacoromâne.

Grație aceluiași material a fost posibilă stabilirea principalelor subunități dialectale, care, după opinia lingviștilor, ar reuni toate graiurile vorbite astăzi pe teritoriul țării noastre, formînd, împreună, dialectul dacoromân sau dacoromâna.

Numeroase și destul de îndepărtate în timp, contribuțiile cele mai importante, privitoare la repartitia dialectală a dacoromânei, recunoscute și, în general, admise de majoritatea lingviștilor români, bazate pe datele certe și precise oferite de atlasele lingvistice, aparțin, fără îndoială, școlii dialectologice de la Cluj². Nu trebuie să uităm însă contribuția lui Gustav Weigand în conturarea fizionomiei dialectale a dacoromânei, pe baza unor particularități fonetice înregistrate în Atlasul său³.

Dacă pentru cele trei unități dialectale stabilite de Weigand, însă cu probe numai de natură fonetică și într-un număr destul de limitat, s-au descoperit ulterior noi elemente caracteristice, fonetice și lexicale, oferite de Atlasul lingvistic român, și s-au putut contura, în cadrul dacoromânei, încă două subunități dialectale, sînt admise pînă astăzi concluziile lingvistului german privitoare la statutul dialectal al uneia dintre

¹ Bibliografia acestor lucrări este foarte bogată. Vom aminti doar pe cele care se ocupă de întregul ansamblu de graiuri. A se vedea Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968; Gr. Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, 1983.

² Vezi Emil Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania”, 72, 1941, nr. 2, p. 102—106; idem, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, *ibidem*, p. 551—558; idem, *Repartitia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 5—17; R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 38—50.

³ Vezi Gustav Weigand, *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare”, XLII, 1938, p. 141—148.

cele mai mari provincii românești, Transilvania⁴, care, după Weigand, nu prezenta acele particularități caracteristice care să-i confere o anumită individualitate între celelalte „dialecte”. Teritoriul acestei mari provincii s-ar fărâmița în mai multe graiuri, dintre care unele ar merge cu „dialectul” muntean, altele cu cel moldoveean și altele cu cel bănățean.

Nici în concepția lui Sextil Pușcariu Transilvania nu constituie o unitate lingvistică aparte, un grai sau dialect independent. „Fapt este — arată Pușcariu — că în Transilvania însăși nu s-a dezvoltat un dialect cu anumite particularități specifice numai acestei regiuni, ci ariile rostirilor vechi, ca și ale celor inovatoare, se extind toate și dincolo de incinta Carpaților... Regiunea centrală a Ardealului apare ca cea mai frământată de inovații ce-și fac drum în toate direcțiile”⁵ (s.n. Gr. R.).

Reîluind problema repartiției dialectale a dacoromânei și bazându-se pe numeroase fapte, de ordin fonetic și lexical, Emil Petrovici a încercat să demonstreze că graiurile de pe Crișuri și Someș, alături de cele discutate și caracterizate de Weigand ca „dialecte” independente, se individualizează destul de puțin, încât să poată fi reunite într-un al patrulea subdialect, cel crișean. A avut însă unele rezerve în privința graiurilor vorbite în Maramureș, deși a constatat o seamă de particularități caracteristice numai acestor graiuri. Privitor la graiurile din Transilvania, însă, Emil Petrovici afirmă: „Ardealul propriu-zis nu are o arie dialectală proprie, nici, dacă luăm ca bază fenomenele fonetice”⁶.

R. Todoran, având ca argumente noi fenomene, de asemenea fonetice și lexicale, a înlăturat rezervele lui E. Petrovici privitoare la existența celui de al cincilea subdialect, cel maramureșean, afirmând în mod categoric: „Maramureșul prezintă o arie dialectală independentă (s.n. Gr. R.) și, ca atare, putem vorbi cu certitudine de un subdialect maramureșean, cel de al cincilea subdialect dacoromân”⁷.

În privința Transilvaniei, acceptă concluzia formulată de Weigand și reluată de S. Pușcariu și E. Petrovici.

Cercetătorii amintiți au fost preocupați în mod special de găsirea unor astfel de elemente care să distingă fiecare unitate dialectală în parte și, în același timp, să o deosebească de toate celelalte. Aceste elemente, deși unele dintre ele sînt cazuri izolate și de o mică importanță în inventarul graiurilor respective, au fost considerate probante în conferirea „independenței” unei subunități dialectale față de celelalte.

În cele ce urmează vom prezenta câteva fenomene fonetice cu implicații în structura graiurilor din Transilvania, extrase din materialul, nepublicat încă, adunat în anchetele pentru NALR—*Trans.* dintr-un număr de 220 de localități⁸. Vom încerca să descifrăm ce ne spun graiurile

⁴ Înțelegem prin Transilvania teritoriul cuprins între munții Carpați, care formează obiectul de studiu al NALR—*Transilvania* (vezi *Atlasul lingvistic român pe regiuni — Maramureș*, vol. I, de Petru Nejescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, harta cu delimitarea teritorială a atlaselor lingvistice regionale).

⁵ Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 324.

⁶ Vezi E. Petrovici, *Repartiția...*, p. 15.

⁷ Vezi R. Todoran, *op. cit.*, p. 50.

⁸ Pentru adunarea materialului Transilvania s-a împărțit în trei zone. Zona de nord a fost anchetată de autorul acestor rinduri, zona de sud-vest de Viorel Bidian, iar cea de sud-est de Dumitru Loșonți. Vezi lista localităților cercetate pentru NALR—*Trans.* la Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 196—200.

din Transilvania referitor la așa-numita independență a unităților noastre dialectale stabilite pînă în prezent și ce loc ocupă graiurile transilvănene în întregul complex al graiurilor dacoromâne, cu alte cuvinte care este statutul lor dialectal.

Fenomenele fonetice asupra cărora ne vom opri reprezintă aștit fenomene vechi de limbă, unele dintre ele avînd curs în primele etape de dezvoltare a limbii române, păstrate pînă astăzi, precum și o seamă de inovații care, pe parcursul dezvoltării graiurilor românești, au avut loc în unul sau în mai multe dintre acestea.

Tratamentul africatelor *č*, *ǰ* (deosebi al lui *ǰ*), pe teritoriul dacoromânei a constituit proba lingvistică cea mai importantă pe baza căreia s-a făcut actuala delimitare a principalelor ei subunități dialectale. Apariția africatelor *č*, *ǰ* a avut loc în același timp și în urma aceleiași transformări fonetice datorită acțiunii lui iod asupra unor consoane precedente, care, contopindu-se cu iod și, în același timp, absorbindu-l, au suferit palatalizarea mutativă, rezultînd un nou tip de consoane. Pe parcursul evoluției graiurilor dacoromâne, africatele *č*, *ǰ* au suferit o seamă de modificări în unele graiuri, menținîndu-se neschimbate în altele. Transformarea cea mai importantă, cu urmări în sistemele fonologice ale graiurilor respective, este pierderea elementului lor oclusiv, în urma căreia africatele au devenit fricative, reducîndu-și în mod simțitor aria lor de răspîndire. Această evoluție fonetică nu a decurs însă paralel la ambele africate. Ele nu au pierdut elementul oclusiv nici în aceeași măsură, nici în aceleași regiuni.

În Transilvania, africata *č* se păstrează ca atare într-o arie ce acoperă jumătatea de sud și aproximativ o treime din partea de vest a acestei provincii. Partea centrală și de nord-est, precum și o mică parte din sud-vest formează alte două arii distincte, în care africata *č*, prin pierderea elementului oclusiv, a evoluat la fricativa *š*. Aria cu *č* păstrat se continuă în sud, fiind comună graiurilor din Muntenia, Dobrogea și Oltenia, iar cea din vest și nord-vest acoperă întreagă Crișana și Maramureșul. În Maramureș, însă, africata *č*, la fel ca și perechea ei sonoră *ǰ*, după cum vom vedea mai jos, a suferit, ulterior, o altă transformare fonetică, s-a durificat⁹. O tendință de durificare se pare că a manifestat africata *č* și în unele graiuri din Transilvania. Într-o mică arie din vest, fără să aibă însă legătură cu graiurile din Maramureș, am înregistrat forme cu africata intermediară *č̣*. Aria cu *č̣* > *š* (partea centrală și de nord-est a Transilvaniei) se continuă în est, peste munți, fiind caracteristică și graiurilor din Moldova, iar cea din sud-vest face arie comună cu graiurile din Banat.

Evoluția africatei *ǰ* prezintă unele deosebiri față de perechea ei surdă *č*. Această evoluție a avut loc, în unele dintre graiurile transilvănene, în funcție de originea africatei. Proiectînd pe hartă răspunsurile la chestiunile [287] (sînge) și [817] (jug) din chestionarul NALR, am obținut următoarea situație: Africata *ǰ* se menține nealterată în cuvintele în care provenea din lat. *g* urmat de *e*, *i*: *sînge*, dar a evoluat la *j*, prin pierderea elementului oclusiv, în elementele în care *ǰ* provenea din *y*

⁹ Referitor la această transformare fonetică, vezi lucrarea noastră citată la nota 1, p. 172-177.

sau *di* + vocalele *o, u*: *jug*, în aria mare ce acoperă jumătatea de sud-est a Transilvaniei. Deci: *sînge, jug*. Aria aceasta se continuă în sud acoperind Muntenia, Dobrogea și Oltenia și reprezintă formele adoptate și de limba literară. Africata *g* a evoluat însă la fricativa *j*, indiferent de originea ei, în graiurile din vestul Transilvaniei, ajungându-se la formele *sînje, jug*, formînd o arie ce se întinde și în vest, peste granițele Transilvaniei propriu-zise și acoperind întreaga Crișana.

În cuprinsul acestei arii mari se conturează alta mai mică, ce acoperă o parte din zona Munților Apuseni, în care africata se păstrează în toate cazurile: *sînge, jug*. Situația aceasta, reprezentînd un fenomen vechi de limbă, o regăsim astăzi numai în aria lingvistică din nordul țării, incluzînd graiurile din Maramureș. În graiurile maramureșene însă, ca și perechea ei surdă, africata *g* a suferit o depalatalizare¹⁰.

Ariile în care *g* și-a pierdut elementul oclusiv, evoluînd la fricativa *z*, sînt, în general, identice cu cele în care am înregistrat perechea ei surdă *ș* pentru *ș*. Evoluția a avut loc în toate cazurile, indiferent de originea africatei; deci: *sînze, zug*. În aceste arii există, așadar, un paralelism perfect în evoluția celor două africate.

Ion Gheție afirmă că, în secolul al XVI-lea „*g* (+ *o, u*) avea curs în întreaga Dacoromania, cu excepția Munteniei și sud-estului Transilvaniei, unde evoluase la *j*”¹¹. Fără îndoială că aria acestui fonetism vechi era cu mult mai întinsă decît cea pe care o cunoaștem astăzi. Nu credem însă că se poate afirma atît de categoric că inovația s-ar fi extins de la sud spre nord, cu atît mai mult cu cît în aria de sud africata *g* și-a pierdut elementul oclusiv numai cînd aceasta era urmată de *o, u*, pe cînd în aria din nord și din vest inovația s-a produs în toate cazurile, indiferent de originea africatei, avînd drept urmare apariția fricativei *j* în unele graiuri și *z* (fricativă cu un puternic timbru palatal) în altele. E foarte probabil că zona din care a pornit inovația să fie partea centrală a Transilvaniei. Luînd ca bază unele texte de la începutul secolului al XVIII-lea Ion Gheție arată că atestări cu *j* pentru *g* (*jer, jinere*) nu apar în Crișana propriu-zisă, „ci în extremitatea sudică a actualei arii a fenomenului, și anume în zona Alba-Iulia”¹². Trebuie să arătăm însă că materialul NALR—*Trans.* ne indică precis aria cu *j*, respectiv cu *z*, pentru *g*, care coboară mult mai la sud de Alba-Iulia.

Pe harta nr. 1 am marcat și punctele în care a fost înregistrată africata *g*, în cuvîntul *buză*. Am considerat că ea trebuie tratată împreună cu africatele *č, ġ* (și *ʃ*) întrucît a apărut în limba română în același timp și în urma aceleiași transformări fonetice ca și celelalte trei africate, *č* fiind reflexul palatalizării lat. *d* în contextul + *i* sau + *i* + *a*: lat. *assediare* > *aședa*, lat. *radia* > *rađa*, lat. *dicere* > *diče* etc.

Evoluția africatei *č* la fricativa *z*, prin pierderea elementului oclusiv, a avut loc în majoritatea graiurilor dacoromâne, spre deosebire de *ʃ*, care se menține pe tot teritoriul lingvistic dacoromân, și de *ġ* și *g*, care au și

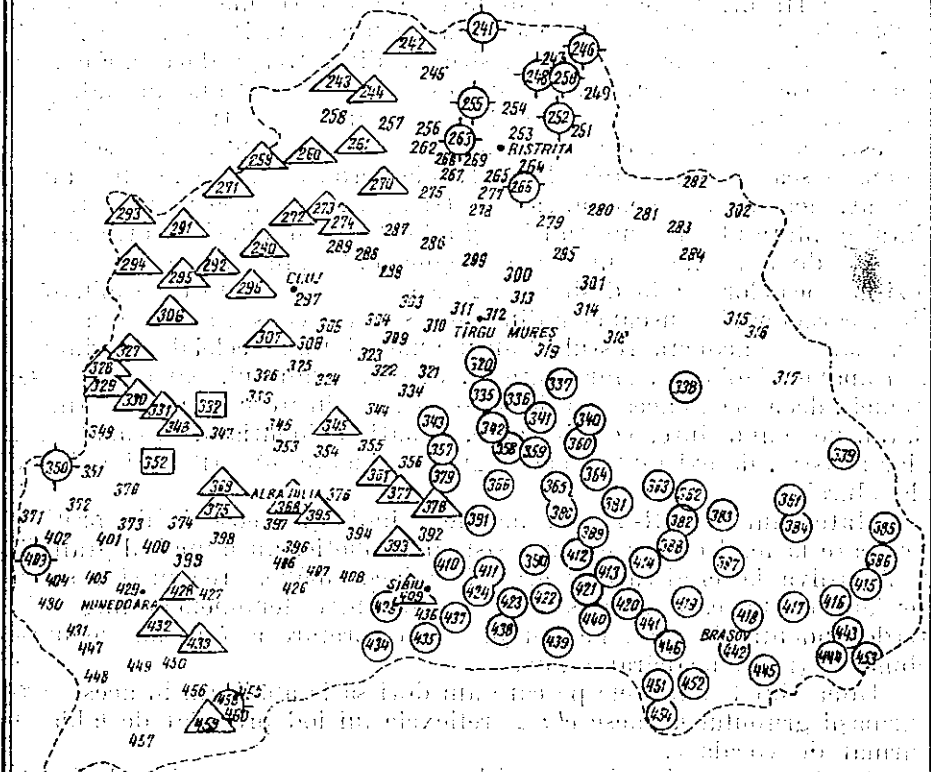
¹⁰ Vezi nota precedentă.

¹¹ Vezi Ion Gheție, *Concordanțe între graiurile din Muntenia și Crișana*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 5, p. 484.

¹² *Ibidem*.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI - TRANSILVANIA

- *sînge, jug*
- △ *sinje, jug*
- *sînge, gûg*
- ⊙ *buză*

NOTA:

In restul punctelor: sinje, zug, buză.

astăzi curs în arii relativ mari din cadrul dacoromânei. În graiurile actuale \bar{d} are o arie relativ mică de răspîndire, caracterizînd mai ales graiurile din Banat și pe cele din nord-estul țării, Maramureș și nordul Moldovei, dar mai are curs și într-o mică arie din nord-estul Transilvaniei. În aceste graiuri coexistă și astăzi, ca foneme, africata \bar{d} și fricativa z , avînd însă o situație diferită în ce privește distribuția: \bar{d} apare numai în elementele vechi ale graiurilor, latine sau autohtone, z în cele noi, împrumutate. Regăsim deci o situație lingvistică dintr-o perioadă veche de dezvoltare a limbii române. Pe de altă parte, prin menținerea africatei \bar{d} în graiurile amintite, africata surdă t dispune de perechea sonoră, participînd la corelația de sonoritate, pe cînd în restul graiurilor dacoromâne t nu are partener în seria consoanelor sonore.

Pe harta nr. 2 am redat răspunsurile la chestiunile [217] (grasă, pl.) și [253] (buză, pl.) din același chestionar pentru NALR-Trans. Ariile care ni s-au conturat reprezintă de fapt situația din întreaga dacoromână. Cele două arii, cea din jumătatea de sud-est, care se continuă în sud, peste munți, acoperind Muntenia, Dobrogea și o parte din estul Olteniei, și cea din vest, mai restrînsă, care cuprinde toată zona Munților Apuseni, fără să depășească însă granițele Transilvaniei propriu-zise, sînt în realitate ariile arhaice în care consoanele s, z (și t) își mai mențin încă timbrul palatal la pluralul unor substantive și adjective feminine. Datorită acestui fapt cele două forme gramaticale, singularul și pluralul, se disting prin opoziția vocalelor \bar{a}/e în desinență. Această opoziție este determinată de dublul caracter al consoanelor din temă și nu o constatăm în aria mare, inovatoare, ce acoperă restul Transilvaniei și toate celelalte regiuni ale dacoromânei (Moldova, Maramureșul, Crișana, Banatul, partea de vest a Olteniei), deoarece în această arie consoanele amintite și-au pierdut timbrul palatal, devenind dure, velarizatoare, situație evidențiată, în cazul exemplor noastre, de existența unei singure desinențe, $-ă$, atît la singular, cît și la plural.

Materialul NALR-Trans. ne oferă indicații deosebit de prețioase referitoare la felul cum a evoluat sistemul fonetic, nu numai al graiurilor din Transilvania, ci al tuturor graiurilor dacoromâne, precum și la strînsa interdependență care a existat și există între fenomenele lingvistice, interdependență de care, pentru justă interpretare a faptelor de limbă, trebuie să ținem neapărat seama.

Doă sînt fenomenele pe care am dori să le analizăm în acest sens: 1. urmașii grupului latinesc cl ; 2. reflexele lui iod precedat de labiala p și urmat de vocala e .

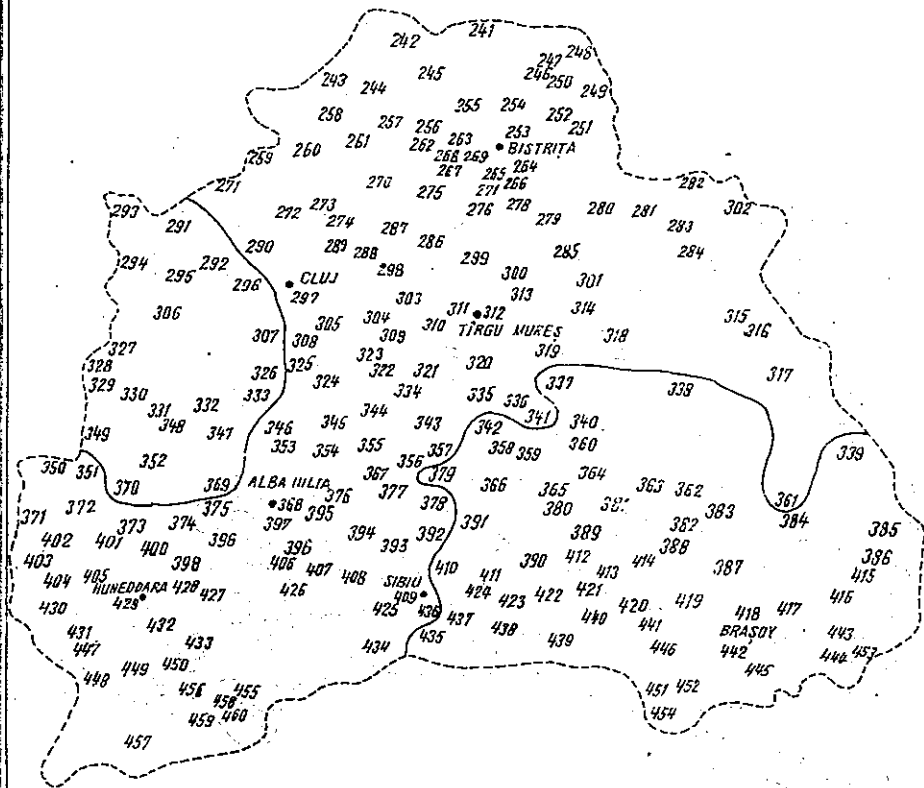
După cum se știe, din grupul latinesc cl , în urma unei evoluții fonetice care a trecut prin mai multe faze, a rezultat, în graiurile dacoromâne, oclusiva palatală \bar{k} . Nu ne vom opri asupra tuturor fazelor pe care grupul $cl > \bar{k}$ le-a parcurs în evoluția sa¹³, ci vom insista doar asupra rezultatelor finale înregistrate în graiurile din Transilvania și a consecințelor acestora asupra unei părți a sistemului consonantic.

Redînd pe hărți răspunsurile la chestiunea [136] (ureche) am obținut următoarele arii: una în partea de sud-est a Transilvaniei (vezi h. nr. 3), în care s-a notat oclusiva palatală \bar{k} , sunetul și fonemul corespunzător

¹³ Pentru aceasta, vezi lucrarea noastră, citată la nota 1, p. 163—164.

HARTA Nr. 2

NDUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI - TRANSILVANIA

○ *grasă* ; *grase*, *buză* ; *buze*

În restul punctelor: *grasă* ; ~, *buză* ; ~

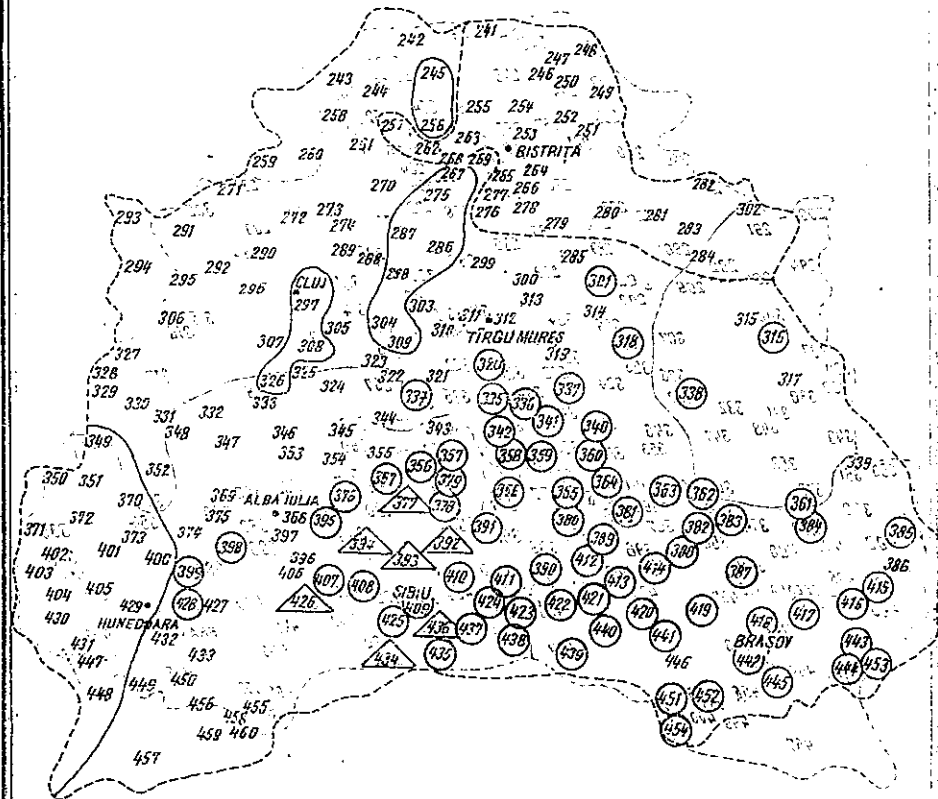
NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI - TRANSILVANIA

○ ureke, kept, frate

△ frate, urete, tept

○ urece, cept, frace

○ urece, cept, frate

Legend for symbols: ○ urece, cept, frate

limbii literare, pe care astăzi o regăsim și în graiurile din Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, sau un sunet intermediar între *k* și *t'*: *ureche* sau *uret'e* (forme pe care nu am avut posibilitatea să le indicăm pe harta noastră). Fără îndoială că ceea ce am notat prin acest sunet reprezintă o fază intermediară în evoluția lui *k*, prin deplasarea locului de articulare spre partea anterioară a palatului, la *t'* (*uret'e*) care formează o altă arie compactă, ce acoperă partea centrală și de vest a Transilvaniei, fără partea ei sud-vestică. Aria lui *t'* pentru *k* se întinde și în vest, acoperind Crișana, și în nord, Maramureșul.

În alte două arii, una mai mică în partea de sud-vest (vezi h. nr. 3), la întâlnirea granitelor dintre Banat, Crișana și județul Hunedoara, și alta mai mare, acoperind partea centrală și de nord-est a Transilvaniei, evoluția a mers mai departe, ajungându-se la africata *c*: *ureče*. Evoluția

dorsopalatalei *t'* la africata *c* s-a făcut trecând prin stadiile *t'*, *č*, înregistrate în materialul NALR-*Trans.* într-un număr relativ mare de puncte, stadii intermediare care au însă o deosebită importanță în lămurirea multor probleme legate de această evoluție:

Menționăm că forma *ureče* o întâlnim și într-o mică arie ce acoperă partea de nord-est a Banatului și sudul Crișanei, arie care este, cu siguranță, prelungirea celei din Transilvania.

W. Meyer-Lübke, în studiul său *Palatalizarea labialelor*,¹⁴ a constatat, fără a insista însă asupra acestui fapt, că există un paralelism între palatalizarea labialelor (sau, după opinia noastră, între evoluția lui *i*od precedat de labiale) și evoluția occlusivelor palatale *k*, *g*. Materialul NALR-*Trans.* confirmă constatarea lui W. Meyer-Lübke, asupra căreia a revenit Ioan Pătruț¹⁵ și, mai recent, noi¹⁶, și ne demonstrează într-adevăr un paralelism perfect între aceste două fenomene.

Graiurile din Transilvania ne oferă o oglindă foarte clară a reflexelor fonemului *i*od precedat de consoanele labiale în urma întăririi articulației lui, pe de o parte, și a interdependenței dintre evoluția lui *i*od și evoluția occlusivelor palatale *k*, *g*, pe de altă parte.

Iată cum se prezintă situația după hărțile NALR-*Trans.* Pe o arie care cuprinde aproximativ o treime din teritoriul Transilvaniei, în partea de sud-est, *i*od precedat de labiala *p* în cuvântul *piept* s-a transformat în occlusivă palatală *k* (*kept*). Aria este absolut identică cu cea în care palatala respectivă o găsim păstrată, într-un cuvânt ca *ureche* (vezi h. nr. 3).

Pe o altă arie din Transilvania, care acoperă partea centrală și de vest a acesteia (vezi h. nr. 4), lui *i*od îi corespunde dorsopalatala *t'*: *t'ept*. Aceeași arie ne-o oferă și reflexul occlusivei palatale *k*, anume *t'*, în cuvântul *ureche*. În două arii, una mai mare în partea centrală și de nord-est a Transilvaniei, și alta mai mică în partea de sud-vest, care se continuă în nord-estul Banatului și în sudul Crișanei lui *i*od precedat de labiala *p* îi corespunde africata *c*: *cept*, corespondența, în aceeași arie și a occlusivei palatale *k* din cuvântul *ureche*.

¹⁴ Vezi „Dacoromania”, II, 1922, p. 1—19.

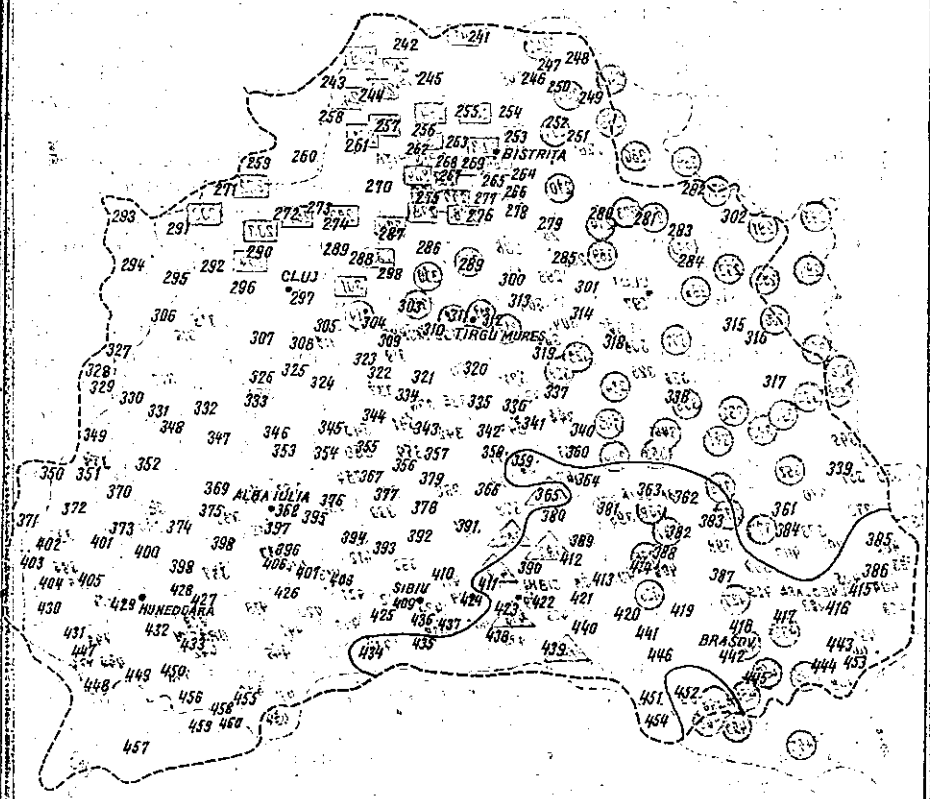
¹⁵ Vezi Ioan Pătruț, „Velarele, labialele și dentalele palatalizate, în”, „Dacoromania”, X/II, 1943, p. 298—308.

¹⁶ Vezi articolul nostru „Evoluția în limba română a lui *i*od precedat de consoanele labiale și consecințele pe plan fonologic”, în FD, IV, 1962, p. 75—95.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI TRANSILVANIA

○ mese, mirese, pene

Legendă
1. 1971, 1972, 1973
2. 1974, 1975, 1976
3. 1977, 1978, 1979

NOTĂ:

În restul punctelor: mese, meşă, mirese, mireasă, pene

de nord, respectiv în aria din sud-estul Transilvaniei? 2. Evoluția *a* (*ea*) > *e*, ajunsă în ultimul ei stadiu, s-a produs în sudul teritoriului lingvistic dacoromân și s-a extins apoi în nord sau invers? Sint întrebări la care, în momentul de față, se pare că e greu de dat un răspuns categoric. Ținând însă seama de frământările lingvistice care au avut loc pe acest mare teritoriu dacoromân, de multitudinea evoluțiilor fonetice și de rezultatele acestora (marea lor majoritate întâlnindu-se în toate celelalte subunități dialectale dacoromâne) ale căror începuturi au avut loc cu siguranță în Transilvania, după cum am putut deduce din materialul oferit de graiurile din cuprinsul acestei regiuni, credem că se poate susține că și evoluția fonetică, despre care am vorbit mai sus își are originea în această zonă din sud-estul Transilvaniei.

Cele câteva fenomene prezentate și analizate în articolul de față ne demonstrează strînsa interdependență dintre graiurile din Transilvania și toate celelalte graiuri dacoromâne.

Dar ceea ce caracterizează Transilvania, și aceasta credem este foarte important, este faptul că în cadrul teritoriului ei întâlnim toate fenomenele lingvistice portante, fenomene de structură, atît arhaice, păstrate dintr-o perioadă veche de dezvoltare a limbii române, cît și evoluții, fonetice ulterioare, ale căror reflexe le regăsim în unul sau în mai multe dintre celelalte graiuri dacoromâne.

Varietatea mare a graiurilor românești din Transilvania în opoziție cu relativa uniformitate a graiurilor din Moldova și a celor din Muntenia, este, după părerea noastră, o dovadă că aici își au originea toate transformările fonetice importante care s-au produs în decursul evoluției graiurilor românești, transformări în urma cărora dacoromâna a căpătat fizionomia dialectală actuală și care au creat legături strînse între toate subunitățile noastre dialectale. Aceasta ne îndreptățește să afirmăm că, în cadrul dacoromânei, nu se poate vorbi de o independență a unei subunități față de celelalte.

PROBLEME DER PHONETIK UND MORPHONOLOGIE IN NALR-TRANSILVANIA

(RESÜMEE)

Der Autor untersucht einige phonetische Erscheinungen mit Implikationen in der morphologischen Struktur der dakorumänischen Mundarten, die aus dem für NALR-Transilvania gesammelten Material hervorgegangen sind. Manche davon stellen alte Sprachstadien dar, andere sind phonetische Neuerungen, die im Laufe der Entwicklung der rumänischen Mundarten stattgefunden haben.

Infolge einer ausführlichen Analyse dieser Erscheinungen kommt der Autor zur Schlussfolgerung, daß es einen engen Zusammenhang zwischen den transsilvanischen Mundarten und allen anderen dakorumänischen Mundarten gibt. Das ist auf die Tatsache zurückzuführen, daß auf dem Gebiet Transsilvaniens alle wichtigen phonetischen Wandel ihren Ursprung haben, dank denen das Dakorumänische zu seiner gegenwärtigen Physiognomie gekommen ist; diese phonetischen Wandel haben enge Verbindungen zwischen allen dialektalen Einheiten geschaffen.

Im Rahmen des Dakorumänischen kann man also nicht von der Unabhängigkeit einer Mundart gegenüber den anderen sprechen.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și
Istorie Literară

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DESPRE ALTERNANȚE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

0. În *Gramatica limbii române*¹ se specifică faptul că printre elementele fonetice utilizate în flexiune, în scopul diferențierii formelor gramaticale ale unui cuvânt, se află și alternanțele fonetice.

1. Definind alternanțele fonetice, *Gramatica*¹ susține că „acestea sînt „variații” suferite de foneme în diferite forme gramaticale ale aceluiași cuvînt (sau în cuvintele, derivate, din aceeași familie): De exemplu, vocala *ă* alternează cu *e* în *măr-meri*, *băt-bețe*, *spăl-speli*; consoana *k* alternează cu *č* în *ac-acé*, *plec-pleci-plece*” (p. 46).

1.1. În DEX² prin „alternanță” se înțelege o „schimbare regulată a unui sunet din temă prin altul în flexiune sau în familia lexicală”.

2. Ambele determinări ale noțiunii de alternanță sînt susceptibile de revizuire.

2.1. Alternanțele nu sînt „variații” pe care le-ar suferi fonemele. Prin „variații” ale unui fonem nu trebuie să înțelegem „alte foneme”, ci doar „nuanțe” ale unui fonem. De exemplu, [a] este o variație, o nuanță a fonemului [a], întrucît acest sunet se află în poziția după o vocală anterioară. Compară pe [a] din segmentul [ne'agra] cu [a] din segmentul [nává]. Ca atare, [a] este doar o variație a fonemului, nu un fonem deosebit de [a], care aparține, este inclus în clasa fonemului [a]. Așadar, variațiile unor foneme nu realizează alternanțe; ele neavînd capacitatea de a diferenția sensul cuvintelor sau al formelor gramaticale.

2.2. De asemenea, prin alternanță nu se poate înțelege numai „schimbarea regulată a unui sunet” (DEX), deoarece, cum se știe, înlocuirea unui sunet prin alt sunet nu determină schimbări semantice³. Numai fonemele au posibilitatea și capacitatea de a diferenția sensul cuvintelor. De exemplu, în cuvintele [bankă] și [baŋkă], [igkă] și [ikă], sunetele [n] și [ŋ], pe de o parte și [i] și [ɪ] pe de alta, deși sînt sunete diferite, se subordonează aceluiași fonem [n] sau [ɪ]. Comutînd pe [n] cu [ŋ] și pe [i] cu [ɪ] nu obținem diferențieri semantice.

3. Pentru noțiunea de alternanță propunem o altă determinare: schimbarea (înlocuirea) unui fonem (sau a mai multor foneme) prin alt fonem sau foneme.

Vol. I, ediția a II-a revizuită și adăugită tiraj nou, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 46.

2. Vezi și DM: „alternanță = variație a vocalelor sau a consoanelor într-un cuvînt sau cuvînt din aceeași familie, folosită de limbă pentru a diferenția diversele forme gramaticale sau derivatele unui cuvînt”.

³ Vezi și *Sinteze de limbă română*. Coordonatori Theodor Hristea, Grigore Brăncuș, București, 1972, p. 37: „Prin alternanță fonetică înțelegem schimbarea regulată a unui sunet din rădăcina sau tema cuvîntului în alt sunet”.

fonem în scopul diferențierii cuvintelor din aceeași familie sau a formelor gramaticale ale aceluiași cuvânt.

3.1. Înțelegînd astfel noțiunea de alternanță, nu putem fi de acord cu acele alternanțe din *Gramatica limbii române* care nu realizează schimbarea (sau înlocuirea) unui fonem, recunoscut ca atare în limba română contemporană, prin alt fonem. Așa de exemplu, în *Gramatică...* apar „alternanțele” *b—b'*, *f—f'*, *h—h'*, *j—j'*, *l—l'*, *m—m'*, *n—n'*, *p—p'*, *r—r'*, *s—s'*, *t—t'*, *v—v'*, *z—z'* în cuvinte ca : *alb—albi*, *vătaf—vătafi*, *valah—valahi*, *general—generali*, *pom—pomi*, *țovarăș—țovarăși*, *soț—soți*, *morcov—morcovi*. Se precizează că „termenul al doilea este corespondentul palatalizat al primului termen” (p. 48).

4. În unele contribuții ale noastre⁴ am încercat și noi să demonstrăm că limba română literară nu posedă consoane palatalizate (= moi). În exemple ca *general—generali*, *pom—pomi*, *par—pari*, *alb—albi* etc. pluralul nu se formează „prin alternanțele consonantice *l—l'*, *m—m'*, *r—r'*, *b—b'*”, ci prin adăugarea morfemului *-i* la formă de singular⁵. Acest *i*, morfem cu ajutorul căruia se formează pluralul unor substantive și adjective ale limbii române⁶ și, totodată, fonem, apare, în actul vorbirii, în trei ipostaze diferite : a) *au înflorit patru pomi*, b) *patru pomi-au înflorit*, c) *patru pomi-s înfloriți*. În [pomi], [pomi-au] și [pomi-s] cele trei ipostaze ale lui *i* sint : \underset{i} (*i* șoptit, asilabic), \underset{i} (*i* semivocalic, asilabic) și \underset{i} (*i* plenison). Deci, într-un cuvânt ca *pomi* la finala absolută nu poate fi vorba de o consoană palatalizată, ci de fonemul /i/, deoarece, schimbînd mediul fonetic al cuvîntului respectiv, se schimbă și substanța fonetică a părții finale a lui, cum se vede din exemplele date.

4.1. Credem că am reușit să demonstrăm faptul că în cazul exemplelor din *Gramatică...*, precum *albi*, *valahi*, *generali*, *pomi* etc., la finala absolută a acestora nu se află o consoană palatalizată, ci un morfem și, totodată, fonem : *-i*. O dovadă suplimentară aducem și din verbul românesc. Verbe ca *uniți*, *vedeți*, *sculați*, *predați*, *lăsați* nu au la finala absolută o consoană palatalizată, ci un *i* șoptit, asilabic, dar care, în alt context fonetic, devine plenison, centru al silabei : *uniți-vă*, *vedeți-vă*, *sculați-vă*, *predați-vă*, *lăsați-vă*.

5. Din cele treizeci de alternanțe consonantice prezentate în *Gramatica...* (p. 48—49) trebuie eliminate patrusprezece, care de fapt nu sint alternanțe, ele nerealizînd nici un fel de „alternanță cu primul termen”, deoarece nu are loc un schimb între foneme, ci se adaugă, la forma de singular, *i*, morfemul formei de plural (vezi **3.1**).

⁴ Vezi I. T. Stan, *Africatele și statutul lor fonologic în limba română literară*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 211—219; idem, *Despre pluralul unor substantive și adjective ale limbii române*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 137—142; idem, *Sistemul fonologic al limbii române literare*, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 213—217; idem, *Probleme fundamentale ale fonologiei românești. /k/, g/ foneme? Implicații morfologice*, în LR, XXVII, 1979, nr. 5, p. 531—544.

⁵ Vezi și P. Zugun, *Unitate și variație în evoluția limbii române literare*, Iași, 1977, p. 30—47.

⁶ Vezi I. T. Stan, *Despre pluralul unor substantive...*, p. 139—142.

5.1. În cuvintele de tipul *brad* — *brazi*, *bărbat* — *bărbați*, *urs* — *urși*, *obraz* — *obraji* etc. (vezi *Gramatica...*, p. 149), alternanțele consonantice nu se realizează prin $d \rightarrow z$, $t \rightarrow s$, $s \rightarrow \beta$, $z \rightarrow \beta$, ci prin m, a, i , prin $d \rightarrow z$, $t \rightarrow s$, $s \rightarrow \beta$, $z \rightarrow \beta$. Consoanele d , t , s , z din finalul formelor de singular au fost palatalizate de vocala anterioară i , într-o anumită etapă din evoluția limbii române, dar acest i , cum s-a văzut mai sus, continuă să fie prezent în limba română, chiar dacă el este afonizat. Deci, la nivelul limbii literare vom avea alternanțele *brad* — *braz + i*, *bărbat* — *bărbaț + i*, *urs* — *urș + i*, *obraz* — *obraj + i*?

5.2. Cuvintele de tipul *fag* — *fagi*, *sac* — *saci* nu fac excepție de la regula enunțată. La formele de plural i nu este eliminat, ci se află prezent după alternanță: *fag* — *fağ + i*, *sac* — *sač + i*. Ca și după restul consoanelor, cum s-a văzut mai sus, după un g sau $č$ în contextul vorbirii se pot desprinde un i soptit [*fagi*], un i semivocalic [*fagi-au*] și un i plinșon [*fagi-s*].

5.3. În cuvintele *mășă* — *măști*, *veste* — *vesti*, *ceașcă* — *cești* alternanțele se realizează astfel: $a \rightarrow \tilde{a}$, $sk \rightarrow \tilde{st}$, $s \rightarrow \tilde{s}$, $k \rightarrow \tilde{t}$ și nu $sk \rightarrow \tilde{st}$, $st \rightarrow \tilde{st}$, $sk \rightarrow \tilde{st}$, cum se spune în *Gramatica...* (p. 49).

5.4. Cuvintele de tipul *crești* — *crește*, *musti* — *muste* (vezi *Gramatica...* p. 49) nu realizează nici un fel de alternanțe fonetice, deoarece i și e din finalul acestor cuvinte nu sînt altceva decît desinente în paradigmele verbale ale pers. a II-a și a III-a singular.

6. Am semnalat citeva aspecte în legătură cu feul în care sînt interpretate alternanțele în *Gramatica limbii române*. Credem că la o nouă ediție a *Gramaticii* numărul alternanțelor trebuie redus. Nu trebuie considerate alternanțe decît schimbările fonematice, adică acelea în care are loc înlocuirea unui fonem prin altul.

7. Avansăm și ideea de a se renunța la termenul de „alternanță fonetică” și a-l înlocui cu cel de „alternanță fonematică” (fonologică); deoarece atît alternanțele vocalice cit și cele consonantice se realizează la nivelul fonemelor, nu al sunetelor.

Vezi, în acest sens, Maria Ilescu și Carmen Nedelcu, *Sistemul de gramatică a vocabularului fundamental (VF)*, în LR, XVIII, 1979, nr. 2, p. 129—142.

8. Vezi Valeria Gutu Romalo, Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, *Morfologia în Limba română contemporană*, vol. I, sub conducerea lui Ion Coteanu, București, 1974, p. 173; A. T. Stăni, *Africările și stăutul lor fonologic*, în *Revista de lingvistică și literatură română*, 1974, p. 215—219; Torgu Tordan, *Valoarea fonologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 111; tot așa, la plural, $-i$ și $-e$ provoacă modificarea multora dintre consoanele precedente: *beteag* — *beteji*, *buimac* — *buimaci* (subl. n. — I.T.S.) și, așa caracterizează un mare număr de substantive feminine, ocurență membrului al doilea al alternanței fiind condiționată, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, de prezența dezinerței — i de plural: *carte* — *cărți*, *bancă* — *bănci*” (p. 173) (subl. n. — I.T.S.); Grigore Brâncuș, *Părțile de vorbire flexibile*, în *Sinteza de limba română*, coordonată și autor principal Theodor Hristea, București, 1981, p. 128: „de regulă, alternanțele sînt condiționate fonetic. Se observă că al doilea termen al alternanțelor [...] este determinat de $-i$ sau de $-e$ următorii. De exemplu, la forma de plural *bănci* (subl. n. — I.T.S.), $-i$ și $-e$ sînt determinați de $-i$ final, după cum, în pl. *porți*, contragera diftongului oa și africatură a lui t (*poartă*), se justifică prin prezența lui $-i$ la finală”.

9. Vezi și Em. Vasiliu, *Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recușunii*, în SCL, VI, 1955, nr. 1—2, p. 43—49; A. Avram, *Despre recușune în fonologie*, în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 97; *Limba română. Fonetică-vocabular-gramatică*, Editura Academiei R.P.R., [București], 1956, p. 76; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 167, 187—193; Gh. Constantinescu Dobridor, *Morfologia limbii române*, [București], 1974, p. 143.

DIRECȚIA DE RESEARCH ȘI INVESTIȚII ȘTIINȚIFICE A ACADEMIEI ROMÂNE

LIMBII ROMÂNE

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

DE
IOANA ANGHËL

Toci, tocitoăre. Verbul *toci*, altul decât omonimul său din limba literară, are sensul „a scoate, a trage vinul dintr-un butoi în altul pentru a-l limpezi (prin separarea de drojdia care s-a așezat la fund); a pritoci” și nu a fost înregistrat în lucrările lexicografice. Cele câteva atestări pe care le avem pentru *Dicționarul limbii române* provin din Banat și din Oltenia, cea mai veche fiind ANON. CAR.¹, apoi ALR SN I h 246 (punctele 2, 36, 47), GL. OLT. și monografia PORTILE DE FIER. A fost inclus de GĂMULESCU, E. S. 196, între elementele de origine sîrbocroată ale limbii române.

Existența acestui verb în graiuri vine să clarifice originea termenului *tocitoare* „vas mare de lemn în care se pun strugurii sau alte fructe (zdrobite) în vederea preparării vinului sau a rachiului”. Prezent în unele dicționare (TDRG, CADE, SCRIBAN, D.), el a fost explicat de acești autori, care n-au cunoscut verbul de la care derivă, direct din v. sl. *točiti*. Atestările pentru *tocitoare* sînt mult mai vechi (începînd de la Coresi), mai numeroase și acoperă și alte zone decât cele în care e cunoscut verbul, în special Muntenia, dar și Transilvania. E de presupus deci că în trecut și verbul *toci* era cunoscut pe o arie mai întinsă, fiind înlocuit de *pritoci*, termen care a pătruns și în limba literară.

Tofolög, -oagă. Termenul regional (cunoscut prin Muntenia, Oltenia dar și în Transilvania) *tofolog*, *-oagă* (cu variantele *tăfălog*, *-oagă*, *toflog*, *-oagă*) are mai multe sensuri. Ca adjectiv (adesea substantivat), cu referire atît la oameni cît și la animale înseamnă: „cu mișcări încete și greoaie; molu”: *E cam tofologă ... și ... cam zăpăcită*. STANCU, R. A. II, 55. *Da mișcă-te, tofologule!* UDRESCU, GL. *Bobocii nu mai sînt tăfălogi*. VÎN. PESCU. oct. 1964, 10. *Tăfălog, tofolog* „calul care se împiedecă în propriile picioare”; (prin Muntenia și Transilvania) „cu picioare late și greoaie”. Ca s.m., în forma *tăfăloc* „om care nu știe să se îmbrace”, ca subst. f. pl. în forma *tăfăloage* și ca s. m. pl. în forma *tofologi* „ghete mari și rupte”. Acest ultim sens e cunoscut în Oltenia.

În DM și DEX *tofolog* nu este înregistrat. E redactat, cu etimologia necunoscută, numai *tăfălog*, *-oagă* (despre oameni; reg.) „cu mișcări încete, molu”. Scriban tratează împreună cu *tofolog* pe *tăfăloc* și pe *tăpălog*, *-oagă* avînd toate sensul „cu picioare late și greoaie” și, fără să indice propriu-zis o etimologie, le apropie de *tăpși*, *tapaligă*.

¹ Vom folosi în continuare siglele *Dicționarului limbii române* (DLR).

Considerăm că *tofolog* (și variantele sale) s-a format după modelul lui *fofolog* (cu care se suprapune și semantic) și se încadrează, ca și acesta, în categoria formațiilor onomatopeice (cf. și *tofăi*, *toflăi* „a merge greu, încet”, „a merge greu, plescăind prin apă, noroi etc.”, *tofleă* „om moale” etc.). De aceea este nejustificată inserarea formei *toflógi* s.m. pl. ca variantă la *stoflógi* s.m. pl. (prin Olt.) „ghete vechi, deformate, rupte”, cit și soluția etimologică adoptată: cf. *stolf*, variantă a lui *stiolf*² „obiect de încălțăminte sau de îmbrăcăminte uzat”, iar acesta din *stiolf*¹ interj. „cuvint care redă zgomotul produs de pașii cuiva care merge prin noroi” (vezi DLR, tomul XI, partea I, litera S, s.v. *stoflogi*). *Stoflogi*, *stoflogi* trebuie considerate fie variante ale formei *toflógi*, fie formații independente de la *toflógi* prin apropiere de *stolf*.

Toporiște. Termen înregistrat o singură dată de L. COSTIN, GR. BAN II, 195 (din localitatea Jena — Lugoj) cu sensul „loc în pădure unde se taie copăceii numai cu toporul”. Atât forma cit și formularea definiției ridică semne de întrebare. Acceptându-l totuși ca un cuvint posibil, putem vedea în el un derivat al verbului „a topori”. Sufixul *-iste*, foarte productiv în derivarea numelor de locuri, formează uneori de la verbe (ca și în cazul de față) substantive ce denumesc locul pe care se exercită o acțiune, de tipul *bașiște*, *argiște* (cf. PASCU, S. 251).

Tortoreț (tortoreăta, tortorețe, totoreț, totoreăta). Scriban înregistrează în dicționarul său termenul *totoreăta* „făcăleț făcut dintr-o ramură de brad căreia i se lasă la capăt 5—6 virfuri. Se ține între palme și se răsucește în mîncare”. Nu-i precizează etimologia. Surse mai noi, provenind din aceeași zonă, Vilcea, atestă și alte variante ale acestui termen, avînd toate aproximativ același sens. Astfel, *tortoreț* „făcăleț avînd în partea inferioară două bețișoare fixate în formă de cruce” (GL. OLT.) și *tortoreăta* „făcăleț cu care se amestecă fasolea fiartă” (LEXIC REG. 87) sugerează atât formă cit și semantic o legătură cu *tort* (< lat. *tortus*, cf. *întort*), învîrțit, sucit, răsucit. Cu ajutorul sufixului *-ăreț* s-a format mai întii un adjectiv **tortăreț* (care prin asimilare a devenit *tortoreț*); cu sensul „care se răsucește în mîncare”, apoi „care servește la amestecat”, și care ulterior s-a substantivat. *Tortorețe* (LEXIC REG. 87) este o formă mai recentă, care provine din *tortoreț*, în care *-eț* a fost simțit ca un sufix și înlocuit cu *-ete*, sau un singular refăcut după pluralul *tortoreți*. Sensul pe care îl are numai varianta *totoreț*, și anume „lemn rotund, nedespicat” (GL. OLT.) se regăsește și la adj. *tors*: *lemn toarse* „lungi, drepte, fără noduri” (CIAUSANU, GL.). De la *tortoreț* s-a format și un verb *a tortoreăta* „a amesteca fasolea fiartă” (LEXIC REG. 87); cunoscut în aceeași regiune.

Trăcsăr. Cuvînt destul de cunoscut în Banat; cel puțin la data cînd s-a făcut ancheta pentru ALR II. Denumeste pe mesterul care face cepuri sau canele la butoaie; strungar de canele (ALR II 6485/2, 29, 36, 47, 53, 76). E un termen meșteșugăresc de origine germană (germ. *Drechsler* „strungar”) împrumutat de români dintr-o formă dialectală germană. S-a consemnat și varianta *troăcslăr* (ALR II 6485/76), o formă mai apropiată de etimonul german.

² Termenul *Trăcslăr* a fost înregistrat în afara granițelor (ALR II, 6485/8), precum și în ancheta efectuată la populația sîrbească din Banat (ALR II, 6485/25, 37).

Trahomă, variantă a termenului medical *trahomă*, „conjunctivită granuloasă”, în afara unor dicționare este înregistrat și în câteva puncte din *Atlasul lingvistic român* (ALR II/I MN 58: 4188). Cuvântul are în limba literară origine franceză (< fr. *trachome*); în timp ce răspunsurile din atlas se explică prin magh. *trachomá*.

Trămă. Cîteva din dicționarele noastre moderne menționează acest cuvînt ca un împrumut din fr. *trame*. S-a pierdut însă din vedere faptul că în limba română există și un alt cuvînt *trămă*, element vechi și popular, moștenit din latină. S. Pușcariu a fost primul care l-a inclus în dicționarul său etimologic între elementele latine ale limbii române: *trămă* s.f. < lat. *trama*, -am (PUȘCARIU, ET. WB. 1754), informație preluată apoi în REW. De aceea, surprinde absența lui din lucrările lexicografice ulterioare (CIHAC, TDRG, CADE, SCRIBAN, D., DL, DM, DEX). Îl găsim la SĂINEANU, D.U., care însă nu face distincție între termenul moștenit și cel neologic.

Lat. *trama* denumea „firele urzelii separate prin spată printre care trece suveica”, apoi prin extensiune „urzeala unei țesături”³. Termenul s-a păstrat în numeroase limbi și dialecte romanice (REW 8847, s.v. *trama*), e cunoscut în aromână⁴: *trămă* „trame”; *toarțe la trâmă* (toarce la trâmă); *ne trâmă, ne ustură nu si-aleadze* (nici trâmă, nici urzeală nu se alege) și în meglenoromână⁵: *trămă* = bătătură, care e mai groasă și mai puțin sănătoasă; *ț-ăi unecă trama* = îți este oleacă bătătura, îți e redusă puterea; se spune celor care înfruntă pe cei mai puternici decît ei.

În dacoromână, *trămă* se păstrează în vestul Transilvaniei și izolat prin Banat. Toate izvoarele dovedesc că avem de-a face, fără nici o îndoielă, cu un cuvînt moștenit, folosit neîntrerupt în cadrul aceleiași terminologii ca și în latină, terminologia țesutului.

Cea mai veche mențiune a cuvîntului, din păcate fără precizarea sensului, se găsește la ANON. CAR.: *trămă*. Sensul etimologic „urzeală” s-a păstrat în română, după cum rezultă din următorul citat: *Firele puse de pe urzoi se numesc „urzeală” sau „trămă”, iar firele trase cu ajutorul suveicii se numesc „băteală”* PRIBEAGUL, P. R. 96: La LB, în ALR SN II h 483/310; ALRM SN I h 313, punctul 310. (Roșia — Beiuș) și în A I 36 (Poiana — Beiuș) s-a consemnat sensul „bătătură, băteală”. Cel mai bine reprezentat este însă sensul „fuior (din care se face urzeala sau bătătura)”, cunoscut în numeroase localități din Valea Crișului Negru: *pînză de trâmă* = pînză numai din fuior (A I 13, 20, 21, 24, TEAHA, C. N. 275), *pînză goală sau de trâmă* = pînză numai din fuior (A I 17, 23, 26, 35), *trămă* = pînză „tort în tort” (A I 22, 24), precum și într-o poezie populară, publicată în revista „Familia”, (1885), 307: *Cîntă cucul, pupăza, C-a pus și mîndra pînză. Da pupăza-i mincinoasă, Că trama mîndrei nu-i toarsă*.

³ A. Ernout-A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1967, p. 37.

⁴ T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963, p. 107.

⁵ P. Papahagi, *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic*, Extras din „Analele Academiei Române”, Seria II, tom. XXV, memoriile secțiunii literare, București, 1902, p. 32, 85, 132; cf. și Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, *Dicționar meglenoromân*, București [1935]; I.-A. Candrea, *Glosar meglenoromân*, în „Graii și sullet”, VII, 1937, p. 211.

Uneori termenul denumește o categorie inferioară de fibră textilă, care rămâne de la pieptănatul fuiorului sau a ciltilor⁶: *tramă* = ce rămâne când se perie fuioarele (Bihor, REV. CRIT. IV, 340); *tramă* = ciltișori (A. I. 24, 26, 34); „fuior de proastă calitate”: *tramă să zice la ce rămâne în dinți la pieptine primă dată* (TEAHA, C.N., 275), *ciltii îi piaptână și sccale... tramă* (ALR. II. 5994/310, cf. 5997/316), *tramă* „din ea se scot ciltii” (NALR-Transilvania, punctul 372, Vorța, jud. Hunedoara).

Mai adăugăm și varianta *treamă*, care are un sens deosebit de cele de până acum, și anume „fir din țesătura ce se destramă”⁷ și *tremă* (poate un singular refăcut greșit în loc de *treamă*), „bucată mică”: *rup de pe cămașelor treme* (L. COSTIN; GR. BĂN: 205). Acestea se apropie semantic mai mult de *stramă*: „fir destrămat dintr-o țesătură”⁸.

În limba română există deci două cuvinte omonime: *tramă*¹, continuatorul latinescului *trama*, și *tramă*², dublet neologic împrumutat din franceză, întrebuițat în limba literară mai ales cu sensuri figurate.

Transparent. Separarea cuvântului *transparent* s.n. „stor” de *transparent* adj. și s.n., așa cum s-a procedat în DEX, nu e justificată nici etimologic, nici semantic. Majoritatea dicționarilor anterioare le-au lucrat împreună, iar SCRIBAN explică astfel apariția sensului „stor”: „la început s-au numit așa jaluzele, care s. în adevăr transparente”.

Varianta *transparent* (calificată drept vulgară de SCRIBAN, familiară de IORDAN, L. R. A.: 26) este probabil un hiperurbanism⁹. Forma incorectă a cîștigat teren în dauna formei *transparent* care a fost (și mai este uneori) și ea întrebuițată cu sensul „stor, jaluzea” (de ex. Vlahuță folosește ambele forme). Se pare că ea s-a impus definitiv în limbă⁹, fiind recomandată și de *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982.

Travestii¹, *travestiu*, *travestie* „costumație specială prin care se ascunde identitatea, vîrsta, sexul, profesiunea etc.; rol interpretat de un actor de sex opus personajului”. Cea mai veche atestare (din anul 1851) a acestui neologism (< fr. *travesti*) o găsim la STAMATI, D., care înregistrează cuvîntul sub forma *travestie* „îmbrăcăminte comică”, formă preluată apoi de BĂRCIANU și de ALEXI în dicționarele lor. IORDAN, L. R. A. 95, ocupîndu-se de adaptarea neologismelor la sistemul limbii române consideră că cele terminate în alte vocale decît *-a* și *-o* sînt ușor asimilate prin adăugarea unui *-u* final, citînd ca exemple pe *racursiu*, *taxiu*, *travestiu* etc. Convingerea sa, că aceste forme vor învinge, cu toate rezervele unor vorbitori care continuă să pronunțe și să scrie astfel de cuvinte ca în limba de origine, nu s-a confirmat. În afară de DN² care a înregistrat forma *travestiu* în titlu iar pe *travesti* ca variantă (dar la următoarea ediție inversează termenii), DEX consideră rar pe *travestiu*, iar scriitorii și dicționarele moderne optează pentru forma *travesti*. Cît privește pe *taxiu*, acesta nu apare în lucrări lexicografice decît în forma-

⁶ Cf. Elena Comșulea, *Termeni pentru cînepa prelucrată*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 77.

⁷ I. Pătruț, *Folklor de la românii din Serbia*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, VI, 1942, p. 384.

⁸ Al. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Universidad de La Laguna, 1958—1961.

⁹ Al. Graur, *Rotul dicționarilor*, în LR, XXV, 1976, p. 350.

taxi. Dictionarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, București, 1982, înregistrează de asemenea numai formele *racursi*, *taxi*, *travesti*.

Tufec². Termenul *tufec* „saltea” se întâlnește în câteva dicționare, începând cu CIHAC, de unde l-au preluat DDERF, BARCIANU și ALEXI. CIHAC, II, 625 (la care găsim și citatul: *un tufec umplut cu paie* (a. 1860) îl consideră element de origine turcă. Variante ale acestui termen care s-au înregistrat în ALR II, în câteva puncte din afara granițelor țării, ajută la corectarea acestei etimologii. Astfel, la întrebarea „saltea (umplută cu paie)” s-au înregistrat formele *tufleac* și *tuflec* (ALR II/I MN 137, 3895/646, 858; ALRM II/I h 356). Prin *tufleac* s-a răspuns într-un punct și la întrebarea „chilotă” (ALR II/I MN 138, 3899/666; ALRM II/I h 362/666).

Termenul provine din rus. *мофак*¹⁰ „saltea”, în rusă fiind un împrumut din limbile tătare.

Tuji¹. Regionalism cu circulație foarte restrinsă, a fost comunicat din Vicovu de Sus — Rădăuți cu sensurile „a lovi tare pe cineva, a bate”; „a lua cu forța un obiect de la cineva”. E înregistrat și în GL. REG. (comunicat din Gălănești — Rădăuți) unde, la etimologie, se compară cu ucr. *tujiti* „a plînge” și cu rom. *otînji*. Provine din ucr. *mysumu*¹¹, care are același sens „a lovi, a bate”. De la *tuji* s-a format în română substantivul *tuj* „lovitură dată cu pumnul” (ȘEZ. III, 91), care circulă în aceeași regiune.

Tupsecă, intupsecă. Glosarele regionale aduc întotdeauna informații prețioase pentru lexicografi, printre altele și în legătură cu anumite cuvinte, variante sau sensuri despre care se crede că sînt învechite sau chiar au dispărut din limbă. Este și cazul verbului *tupsecă*, variantă a lui *topseca*, care se regăsește în derivatul prefixat *intupsecă* notat de UDRESCU, GL. în Argeș, unde este cunoscut cu două sensuri. Primul, considerat de autorul glosarului ca sensul propriu al cuvîntului, este „a se întuneca; a se înnora, a se innegura”: *s-a întupsecat zarea (cerul)*; al doilea, cu indicația figurat (despre oameni) „a se întuneca la față; a se încrunta”. Evoluția semantică s-a petrecut însă altfel. De la sensul etimologic al verbului *topseca* (< lat. *toxicare*) „a otrăvi, a învenina” s-a dezvoltat un sens figurat, cunoscut în Oltenia: (despre oameni) „a se întuneca, a se posomori, îi ninge și-i plouă, i se innorează” (CLAUȘANU, GL. 35, id. în MAT. DIALECT. I, 237). Acest sens figurat s-a extins apoi, folosindu-se și referitor la cer, la zarea etc. Inversarea raportului dintre sensuri s-a petrecut fiindcă vorbitorii nu mai fac legătura cu înțelesul de bază al verbului; acesta s-a conservat aproape numai în descințece, deci a încetat să mai fie viu în limbă.

Tut, -ă. Termen regional (adjectiv și substantiv feminin), cu sensuri destul de numeroase, cel mai cunoscut fiind acela de „(persoană) slabă de minte, lipsită de îndeminare, nătîng, tont”. Din acesta s-au dezvoltat sensuri apropiate cum ar fi: „om leneș, murdar”; „ciine lenș” și altele. Cît privește etimologia, Scriban îl compară cu *tont*, fără să poată explica

¹⁰ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, vol. III, Heidelberg, 1958.

¹¹ E. Zelechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, Lvov, 1886.

...din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'șiulete', în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 179-183; Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'pănușă, foaie (pe șiulete)', în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 167-171.

DIN TERMINOLOGIA PORUMBULUI: TERMENI PENTRU NOȚIUNEA 'MĂTASE LA PORUMB'

DE
VIOREL BIDIAN

1981, Cluj

600001, 600010, 600011, 600012

Ca și în alte articole în care ne-am ocupat de termenii din graiurile dacoromâne care desemnează anumite noțiuni privind porumbul¹ și în cel de față ne servim de materialul oferit de atlasele lingvistice românești².

În cercetarea termenilor care desemnează noțiunea 'mătase (la porumb)' ne vor reține atenția, și de această dată, mai ales mijloacele la care vorbitorii au apelat pentru a denumi această noțiune privitoare la porumb, plantă care a început să se cultive la noi în urmă cu trei-patru secole.

Cu toate că mătasea la porumb nu are valoare economică, totuși numirile pentru noțiunea corespunzătoare în lexicul popular există, sînt bine individualizate, apariția ei marcînd o etapă importantă în dezvoltarea porumbului. Așa se explică faptul că sînt extrem de puține localitățile în care subiecții n-au știut termenul care desemnează noțiunea 'mătase la porumb'. Relativ puține sînt și localitățile în care au fost notați cîte doi termeni pentru această noțiune, ele aflîndu-se, în general, mai ales la limitele arilor unor termeni.

Oarecum surprinzător este faptul că termenii pentru 'mătase la porumb' nu sînt prea numeroși dacă avem în vedere mulțimea celor pentru alte noțiuni din cadrul acestei terminologii. Șapte sînt termenii cu o frecvență mai mare: *mătase*, *chică*, *păr*, *barbă*, *ciup*, *mustață* și *cosiță*, alți cîteva apărînd în două sau, mai adesea, în cîte o singură localitate. Cunoscînd întrebarea pe care anchetatorii atlaselor regionale au adresat-o subiecților — „Cum numiți firisoarele acelea subțiri care ies din virful știuletelui (al drugii etc.) de porumb?” — și ținînd seama că toți termenii înșirați mai sus au unul sau mai multe sensuri (cei mai mulți de „păr uman”) de la care, prin analogie, au ajuns să desemneze și noțiunea 'mătase la porumb', este explicabil faptul că în mai multe localități acești termeni au fost notați însoțiți de determinanți, în sintagme. Determinanții apar mai ales pe lângă *păr* (*păr de cucuruz*, *păru de la cucuruz*, *păru cucuruzului*, *păru porumbului* etc.) și *chică* (*chică de cucuruz*, *chica de la cucuruz*,

¹ Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'șiulete', în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 179-183; Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'pănușă, foaie (pe șiulete)', în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 167-171.

² ALR II, s.n., vol. I, h. 106; NALR—Banat, ALRR—Mar., NALR—Trans., chestiunea [1006]; NALR—Ol., vol. III, planșa 70.

chica cucuruzului, *chică de tenchi* etc.), și desemnează fie noțiunea de ‘porumb’ (= planta), fie cea de ‘știulete’. În unele dicționare explicative ale limbii române apare menționat sensul pe care-l avem aici în vedere, doar la *mătase*, *chică*, *păr* și *mustață* (în cazul lui *chică* și *păr* doar în DA/DLR, iar al lui *mustață* și în DEX). Bogatul material lexical al graiurilor dacoromâne (oferit de atlasele lingvistice naționale (utilizat doar parțial în DLR) și al celor pe regiuni ar merita, cu prisosință să fie folosit într-o viitoare ediție a dicționarului tezaur al limbii române.

Mătase este termenul cu arie cea mai întinsă și în același timp cea mai compactă, mai unitară pentru această noțiune. El este folosit în Moldova, în Dobrogea, în Muntenia, în cea mai mare parte a Olteniei (fără nord-vestul acestei provincii), în sud-estul Transilvaniei și cu totul izolat în câteva alte localități din țară. Se pare că materialul pe care nu l-am consultat, al noilor atlase lingvistice pe regiuni (al Moldovei și Bucovinei și cel al Munteniei și Dobrogei), nu va schimba configurația acestei arii. Doar în cite o localitate termenul apare în sintagme (*mătase de porumb*, *mătasea drugii*). Ca și în cazul lui *fuior* (vezi *infra*), s-a ajuns la sensul ‘mătase la porumb’ făcându-se apropierea între aspectul mătăsos, lucios al firsoarelor din vârful știuletelui în perioada apariției lor, (și nu de mai târziu când ele se usucă și devin aspre, mai închise la culoare) și cel al firelor textile respective.

Termenul *chică* (*chice*, *chici*), adesea cu determinanți, cum s-a arătat mai sus, este răspândit în tot vestul țării (în nord-vestul Olteniei, în Banat și Hațeg, în Crișana, în nord-vestul Transilvaniei). În această arie apar și alți termeni (în special în Banat), cel mai adesea *păr*. O arie și mai fragmentată a lui *chică* apare în centrul Transilvaniei, aici concurența lui *păr* fiind și mai mare. *Păr* (adesea în sintagmele *păr de cucuruz*, *păr de la cucuruz*, *păr de cucuruzului*, *pără porumbului* etc.) este răspândit într-o arie destul de întinsă din centrul Transilvaniei până spre sudul acestei provincii și prin Banat, cu frecvență mai mare în nord-vest. Nici una din aceste arii nu este unitară, compactă, termenul concurent fiind, în cele mai multe cazuri *chică*. De altfel, în mai multe localități au fost notați ambii termeni.

Termenul *barbă* (în cite o localitate, *barba cucuruzului*, *barbă de cucuruz*) apare în ALR II în două localități din Munții Apuseni. Anchetatorii atlasului lingvistic al Transilvaniei l-au notat ca pe termenul cel mai frecvent din această arie, dar și în alte două arii mai mici, una la nord-est de Nășăud și alta în jurul orașului Făgăraș.

Ciup (într-o localitate, *ciupu de la cucuruz*) formează o arie în Maramureș, fiind notat și într-o localitate vecină din Transilvania. Nu este exclus ca în anchetele făcute în nordul Crișanei să fi fost notat în câteva localități cu sensul ‘mătase la porumb’.

Cosiță formează o arie nu prea întinsă în nordul Crișanei cu prelungiri spre est în Maramureș și nordul Transilvaniei (notat de anchetatorii atlaselor regionale în trei localități maramureșene și într-una transilvăneană).

Mustață (*musteafă*, *mustați*, *mustețe*), în cite o localitate *mustețe de cucuruz* și *mustață de la cucuruz* apar în citeva localități disparate din Transilvania, Oltenia de nord-vest și Banat, toate notate la anchetele

pentru atlasele lingvistice pe regiuni. În aceste zone geografice termenul este mai cunoscut, în terminologia agricolă; cu sensul de 'tepi ai spicelor de grâu, orz' etc. În nici o localitate în care acest termen desemnează noțiunea 'mătase la porumb' el nu e folosit și pentru cea de 'teapă'.

În două localități din Banat, apropiate între ele, a fost notat termenul *păpușă*, într-una alături de *păr de cucuruz*, în cealaltă alături de *chică*. În fiecare localitate *păpușă* a fost notat de la alt informator decât cei care au răspuns cu *păr de cucuruz*, respectiv *chică*. E posibil ca în cazul acestui termen informatorii să fi dat un răspuns pentru 'păpușă', știutele în formare; 'cu mătase', denumind partea prin întreg.

Într-o localitate din Transilvania (punctul 294, Săcuieu, jud. Cluj) s-a notat pentru această noțiune termenul *fuior*, iar în alta din Banat, alături de *chică*, s-a notat și *lina porumbului*. În cazul oricăruia dintre ei poate fi vorba de un răspuns obiectiv, curent în graiul localității, dar și de o creație spontană a informatorilor, elementele atrase în comparație făcând parte din seria celor la care au recurs toți vorbitorii graiurilor daco-române pentru a denumi noțiunea 'mătase la porumb'.

În cazul lui *spic*, *spică* notați în două localități din Transilvania, îndepărtate între ele, considerăm că e vorba de o neînțelegere sau neatenție din partea informatorilor, termenii fiind folosiți în graiurile respective pentru a desemna, la aceeași plantă, noțiunea 'spic'.

Bărbii, notat într-o localitate din Oltenia în aria lui *mătase*, dar nu departe de graiuri cu *chică*, *mustăți*, poate fi și el datorat unei confuzii.

În compararea mătăsii porumbului cu părul omului, în special cu cel care crește ca barbă, plete, coșită, ciup, mustață, deci în anumite părți ale capului și, în general, în formă de smoc, vorbitorii au avut ca punct de plecare imaginea vizuală a obiectelor respective, forma (aspectul) și culoarea lor. Compararea s-a făcut în aceste cazuri cu mătasea porumbului matură, uscată, mai aspră și mai închisă la culoare, însuși mai apropiate de cele ale părului omenesc decât de ale mătăsii sau fuiorului. S-a ajuns astfel, în diferite părți ale teritoriului daco-român, la termeni diferiți pentru a denumi această realitate.

Toți termenii desemnând noțiunea 'mătase la porumb' discutați mai sus provin din lexicul limbii comune, prin transfer semantic.

DE LA TERMINOLOGIE DU MAÏS: TERMES POUR LA NOTION 'MÁTASE LA PORUMB' « STIGMATE DU MAÏS »

(RÉSUMÉ)

En utilisant les Atlas linguistiques de la langue roumaine, l'auteur présente les termes daco-roumains pour la notion 'mătase la porumb'. Tous ces termes proviennent du lexique de la langue commune par transfert sémantique.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

UN GRUP DE CUVINTE ÎNRUDITE ETIMOLOGIC

DE

ELENA COMȘULEA

În istoria lor, „cuvintele unei limbi se transformă și evoluează neconținut în societatea intimă și în contactul cu alte cuvinte”¹, ele „nu se găsesc... izolate în memoria noastră, ci în grupe”², afirma Sextil Pușcariu și pleda totodată pentru studierea cuvântului cu viața lui complexă, în „societatea semenilor cu care trăiește”³, indicând astfel calea științifică ce trebuie urmată de cei care doresc să scrie biografia adevărată a vreunui dintre componentele vocabularului.

Aceste idei stau la baza articolului de față, dedicat unui grup lexical ale cărui elemente concentrate în jurul termenului *greabăn* sînt înrudite etimologic. Observațiile care urmează se bazează pe un bogat material dialectal și sînt făcute mai ales din punctul de vedere al lexicografului, avînd și un scop practic, acela de a facilita înregistrarea adecvată în dicționare a cuvîntelor studiate.

Greabăn, pl. (n.) *grebene*, (m.) *grebeni*, regional și în formele *greben* (Bucovina, Maramureș, Transilvania), *hreabăn*, *hrebăn* (Bucovina, nord-vestul Transilvaniei), *breabăn* (prin Transilvania)⁴, circula în toate graiurile populare românești și înseamnă „parte mai ridicată din șira spinării unor animale, situată între gît și spinare, în dreptul picioarelor de dinainte”⁵. Cu sensul acesta, cuvîntul este menționat în principalele dicționare ale limbii române, în care este tratat ca un element aparținînd și limbii literare.

Cum denumirile pentru părțile corpului uman și ale celui animal sînt în bună măsură identice și cum transferul denumirilor de la unele părți sau organe ale corpului la altele este frecvent, s-a ajuns ca *greabăn* să fie utilizat și în terminologia corpului omenesc. În materialul ALR I se află *grebăn* printre termenii pentru „șira spinării” (ALR I, vol. I, h. 40; ALRM I, vol. I, h. 57, punctele 584, 776, 782, 795), uneori determinat prin *spinării* (180, 530, 582), și pentru „cocoașă” (ALR I, vol. I, h. 41; ALRM I, vol. I, h. 58, punctele 528, 530)⁶, ceea ce dicționarele nu menționează deocamdată.

¹ Sextil Pușcariu, *Cercelări și studii*, București, 1974, p. 230.

² *Ibidem*, p. 201.

³ *Ibidem*, p. 230.

⁴ Vezi DR V, 316, unde se găsesc și alte variante, pe care nu le-am menționat, nefiind semnificative pentru discuția de față.

Folosim siglele din *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tom. VI, București, 1965.

⁵ Pentru concizie, cînd ne referim în continuare la acest sens îl numim „parte a corpului”.

⁶ Ion Nuță ne-a comunicat oral că și în anchetele pentru NALR—*Mold.* s-au înregistrat asemenea sensuri ale cuvîntului *gre(a)băn*.

taie întreprinse de cercetătorul clujean Andrei Vasile Murádin. Explicația din maghiară întâmpină dificultăți în privința aspectului fonetic. În mod normal, termenul maghiar ar fi trebuit să dea în română o formă cu *e* intercalat grupului consonantic *gr*, pentru că nu există o lege de elidare a vocalei la trecerea din maghiară în română (*dărăb*, *șogor*, *beteag*). Astfel, *greabăn* „pieptene de cîneapă, de lînă”, ținînd seama și de faptul că Crișana este una dintre regiunile în care relațiile românilor cu slavii au fost intense¹⁷, considerăm că este un împrumut de origine veche, slavă, bulgărească, pătruns independent în română și în maghiară. Sensul „pieptene de cîneapă, de lînă” se află în toate limbile slave actuale.

Între *greabăn* „pieptene” și *greabăn* „parte a corpului”, există în mod evident o legătură, ele reprezentînd nu două cuvinte omonime, ci un singur cuvînt polisemantic.

Unul dintre argumentele care susțin această idee îl constituie identitatea formală, care intervine și în cazul variantelor fonetice, cînd într-o zonă geografică se întrebunțează aceeași formă pentru toate sensurile. Izvoarele populare atestă, într-o arie din Bucovina, estul Maramureșului și nordul Transilvaniei (judetul Bistrița-Năsăud), pentru „piepteni de cîneapă și de lînă”, termenul *hrebăn*, rostit și cu *ă > i* (CHEST. 356; ALRR — *Mar.*, vol. II, h. 504/231), pl. (n.) *hrebene* (ALR II, s.n., vol. II, h. 433/362; ALRR — *Mar.*, vol. II, h. 504/234, 236, 237, 239), (m.) *hrebeni* (LEXIC REG. II, 108, 112; ALRR — *Mar.*, vol. II, h. 504/222, 240), și în formele *hrebăn* (BL VI, 180; CHEST. 217, 248, 252, 300, 348), *hrebănă*, pl. *hrebene* (ALR II, s.n., vol. II, h. 433/349), *rebăn* (CHEST. 234), un împrumut din ucr. *hrebîn*. Acțiunea efectuată este numită prin verbul derivat *hrebăna*. În aceeași regiune, *greabăn* ca „parte a corpului”, de asemenea unele toponime, au formă cu *h*¹⁸, deci cele două cuvinte au fost asociate de vorbitori. Apropierea lor s-a produs, credem, pe teren românesc, căci *hre(a)băn* „parte a corpului” nu a putut fi preluat din ucraineană, din moment ce în această limbă, cum reiese din dicționarele care ne-au fost accesibile¹⁹, nu există sensul în discuție.

Pentru Transilvania aminteam forma asimilată *breabăn* cu accepția „parte a corpului”. Tot aici, mai ales în judetul Sibiu, *brebeni* și derivatul *brebenei* înseamnă „cîneapă, în de calitate inferioară; cîlți”²⁰.

Odată stabilită existența în limba română a sensului vechi de „pieptene”, încercăm în continuare explicarea celorlalte sensuri. Pentru această ne referim la limbile slave actuale, în special la acelea cu care am avut relații apropiate. După posibilitățile noastre de investigare²¹, am con-

¹⁷ I. Pătruș, *Studii*, I, p. 116.

¹⁸ Vezi Victor Vasenco, *Elementele slave răsăritene în limba română (Periodizarea împrumuturilor lexicale)*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 398; E. Petrović, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române. I. Toponimice prezente în h provenit din g*, în „Româno-slavica” IV, 1960, p. 41 ș. u. Pentru alte sensuri ale cuvîntului *hrebăn*, vezi LR, XVII, 1968, nr. 6, p. 512.

¹⁹ Eugen Želechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, Lvov, 1886; B. D. Hrinčenko, *Slovať ukraïnskogo jazyka*, Kiev, 1909.

²⁰ Elena Comșulea, *Termeni pentru cîneapă preluată*, în CL, XVI, 1971, p. 70, 78 (în continuare: Elena Comșulea, *Termeni pentru...*).

²¹ Sintem conștienți că cercetarea noastră este prejudiciată de insuficientă documentare asupra lexicului popular al limbilor slave, al limbii bulgare în special, și ne așteptăm, chiar considerăm că e necesar, să se aducă precizări și completări, de către cei care au posibilitatea de a investiga materialul dialectal slav. Vezi, în această privință, părerea exprimată de G. Mihăilă, în *Studii de lexicologie*, I, p. 61—62.

statat că aria semantică a corespondentelor, bg. *greben*, scr. *greben*, rus. *grebeň*, ucr. *hrebîn* (vezi și ceh. *hřeben*, slov. *grebên*, pol. *grzebień*), este bogată, alături de înțelesul „pieptene” conturându-se altele, care conțin nota comună „parte ridicată, proeminentă a unui obiect” și anume „creastă la păsări, mai ales la cocoș”, „coamă, creastă de munte, de deal”, „stîncă, promontoriu” (bg., scr.), sensuri care se pot motiva prin raportare la obiectele denotate, conform metodei „Wörter und Sachen”.

În românește, sensul „creastă, coamă de munte, de deal” poate fi considerat un împrumut din limbile slave actuale.

Sensul referitor la partea corpului, aflîndu-se numai în română și în sîrbă, reprezintă, după părerea noastră, rezultatul unei evoluții semantice efectuate paralel în cele două limbi, pe baza aceleiași note dominante de care vorbeam mai sus. Pentru a facilita explicația etimologică este necesar ca definiția lexicografică să conțină precizarea „parte ridicată a...”,²² cum s-a procedat în dicționarele mai vechi. O definiție în care lipsește această specificare, ca cea formulată în DEX, „regiune a corpului unor animale (mari) situată între gît și spinare”, înlătură posibilitatea înțelegerii originii acestui sens.

Aducem tot aici în discuție cuvîntul *breabăn*, pl. *brebeni*, denumire dată mai multor specii de plante, a cărei origine nu a fost încă precizată²³. Indicăm sensurile după DEX: 1. Plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori roșii reunite în raceme și cu rizom acoperit cu solzi (*Dentaria glandulosa*). 2. Brebenel (*Corydalis*). 3. Nume dat mai multor specii de anemone.

Două derivate, *brebenel*, întrebuintat mai ales în formă de plural *brebenei*, și *brebenea*; pl. *-ele* denumesc și ele (aceleași) plante de primăvară.

Fără a elucida toate aspectele, scopul cercetării noastre fiind doar de a atrage atenția asupra unei posibile etimologii, arătăm că *breabăn*, cel puțin ca denumire a plantei *Dentaria glandulosa*, ar putea fi pus în legătură cu cuvîntul *greabăn* și chiar considerat un sens al acestuia. Denumirea științifică *Dentaria* a fost dată de Matthiolus (1571) unui gen de plante „din cauza rizomului cu scuaime dentiforme al unor specii”²⁴ și această particularitate este oglindită și de numirile plantei din alte limbi, germ. *Drüsen Zahnwurz*, rus. *zuběnka jelezistaë*, magh. *ikrás fogasír*. Nu este exclus ca poporul să fi observat și să fi reținut pentru a reda prin denumire și o altă particularitate a plantei: „frunzele dur sau inciz dințate”²⁵. Atît caracteristica rizomului, cît și aceea a frunzelor au putut determina compararea plantei cu un obiect prevăzut cu dinți, la îndemîna țaranului român fiind pieptenele de cinepă, *greabănul*, bine cunoscut și utilizat în gospodăria sa.

În Bucegi, Valea Prahovei, Bran (PANTU, PL.), planta este numită *creasta-cocoșului*, reținîndu-se aici o altă însușire, anume aspectul florii—

²² Greabănul la animale este numit și *viru spetei*, *viru spetelor*, *ciot în spate* (DR V. 317), deci este ceva ridicat și proeminent.

²³ CADE: *Breabăn* = *brebenea*, -vsl. **bebrîn* < *bebrŭ* „breb”; comp. germ. *Biberwurz*; SCRIBAN, D.: *Breabăn* v. *brebenel*, comp. cu *brăbănoc*; DA: *Breabăn*, etimologia necunoscută (cu lat. *verbena* n-are, probabil, nici o înrudire, mai degrabă cu *brebănocul*, cu care-l identifică VICIU, GL.); TDRG, DM, DEX: etimologia necunoscută.

²⁴ *Flora Republicii Populare Române*, redactor principal acad. Traian Săvulescu, vol. III, București, 1955, p. 275.

²⁵ *Ibidem*, p. 283.

inflorescență, cu 1-10 flori mari, erecte, așezate la vârful tulpinei, imagine care putea duce de asemenea la cuvântul *greabăn*, la ideea „parte ridicată, proeminentă”²⁶. Sud-estul Transilvaniei și nordul Munteniei fiind zona în care circula forme cu *b* (*brebeni*, *brebenei*), *breabăn*, „plantă”, sub aspect formal, s-ar explica, fără nici o dificultate.

Indicații precise privind aria de răspândire a plantei (plantelor) *breabăn* nu putem da, deocamdată; întrucât materialul lexical de care dispunem este neconcludent sub acest aspect, pentru viitor impunându-se ca anchetele dialectale să urmărească și un asemenea obiectiv²⁷. Ceea ce putem arăta acum este faptul că, în lucrările de specialitate, *breabăn* nu este considerat termen regional, ci dimpotrivă, denumirea de bază, științifică, a plantei *Dentaria glandulosa*; deci indicația „regional” pe care o poartă cuvântul în dicționarele recente (DL, DM, DEX) n-ar reprezenta un impediment în acceptarea demonstrației de față²⁸.

Transferul numelui de la *Dentaria glandulosa* la alte plante este un fenomen obișnuit, explicabil de data aceasta foarte simplu, fiind vorba mai ales despre plante de primăvară asemănătoare: totuși

Coroborând datele expuse mai sus, ajungem la concluzia că *greabăn*, un cuvânt polisemantic, face parte din stratul de împrumuturi vechi slave, dar structura sa semantică este similară celeia a cuvintelor corespunzătoare din limbile slave actuale²⁹. Această realitate impune viitoarelor dicționare să dea o explicație etimologică mai largă, indicând nu numai forma veche slavă, ci și corespondentele din bulgară și sîrbă, iar pentru formele cu *h* din nordul țării, corespondentul ucrainean.

În stratul de împrumuturi mai noi slave au pătruns, datorită contactului permanent dintre poporul român și popoarele vecine, câteva cuvinte, împrudite etimologic cu *greabăn*.

Hrebîncă, pl. -ei < ucr. *hrebinka* circula în Maramureș, mai ales în jumătatea vestică, și denumește instrumentul folosit în procesul de prelucrare, pentru a trece prima oară fibrele de cânepă și de în melitate, fiind deci sinonim cu *ravilă* (CHEST. 348; 351; 352; 358; ALR II, s.n., vol. I, h. 260/353; ALRR, — *Mar.*, vol. II, h. 501; vezi și h. 504/228, 229), sau, pentru a scărmana lina (CHEST. 63/351; 352; 358; ALR II, s.n., vol. II, h. 433/362).

Zgrăbeni, menționat și cu *s* în loc de *z*. Deși cu altă ocazie ne-am ocupat de acest cuvânt³⁰, revenim asupra lui, aducînd completări pe baza materialului dialectal de care dispunem în prezent.

Este un termen cu circulație în sudul țării, avînd două sensuri: 1) „cânepă, în sau lînă, de calitate inferioară, care rămîne în darac, în piepteni sau în perie”, răspîdit în Oltenia (exceptînd o mică arie în sud-

²⁶ Menționăm că, în limbile slave, termenii corespunzători românescului *greabăn* au intrat în compuse care denumesc plante. Vezi de ex. bg. *pellion greben* (N. Gerov, *Rečnik na bŭlgarski ezik, s tŭlkuvanie rečite na bŭlgarski i na ruski*, Plovdiv, 1895, s. v. *greben*), ucr. *pio-něii grebiŭ* (*Ukrainsko-russkii slovar*, Kiev, 1953, s. v. *grebiŭ*).

²⁷ PANTU, PL, 26 indică circulația în Bucovina. Vezi și *Regionalisme, în dicționarul limbii române*, în CL, II, 1957, p. 184-191; Y. Breban, *Regionalisme, în dicționarul limbii române*, în CL, X, 1965, p. 37-40.

²⁸ Vezi Y. Breban și I. Ștan, *Raporturi lexicale între limba literară și graiurile regionale*, în CL, II, 1957, p. 184-191; Y. Breban, *Regionalisme, în dicționarul limbii române*, în CL, X, 1965, p. 37-40.

²⁹ Structură semantică asemănătoare are și germ. *Kamm*: a. 6001. *Regionalisme, în CL*, X, 1965, p. 37-40.

³⁰ Elena Comșulea, *Termeni pentru...*, p. 78.

vest), Muntenia (mai ales în partea centrală și vestică), Dobrogea și într-o arie restrinsă din sudul Transilvaniei (NALR — *Olt.*, vol. III, h. 497; NALR — *Munt.*, întrebarea 1235; NALR — *Trans.*, 1235/409); 2) „puzderii”, mai ales în Muntenia (NALR — *Munt.*, întrebarea 1231; BOCEANU, GL.). Este interesant de observat că unealta cu care se obțin zgrebenii nu este numită în regiune cu un termen din această „familie”. În schimb, cu sensul de „pieptene, darac”, a fost comunicat *zgreabăn* din Maramureș de Darius Pop și *zgrebeni* din Luduș — Sibiu de Letiția Becherescu. Cuvîntul se întrebuințează, ca și sinonimele lui, mai ales la plural. Variantele lexicale în formă de singular de răspîndire și mai ales cu sensul „puzderie” sînt: *zgreben* (CHEST. 742; NALR — *Munt.* 789, 815, 817, 823, 832, 833, 892, 900); *zgrebăn* (NALR — *Munt.* 732); *zgreabăn* (NALR — *Munt.* 744, 756, 768); *zgrebene* (CIAUȘANU, V. 712); NALR — *Munt.* 717, 736, 791, 803, 820); variante în formă de plural: *zgrimbeni* (NALR — *Munt.* 814); *brebeni* (DA; VICIU, GL.; com. din BOARTA — MEDIAS).

Ca etimon am propus bg. *greben*, scr. *greben*; z-, s- e probabil prefix care, se știe, a format și substantive ca: *zbići*, *scorbaci*, *zvirlugă*, *zgrunfure*³¹.

Verbul *zgrebeni*, prez. ind. *zgreben*, *zgrebenesc* „a dărăci” (UDRESCU, GL.) și substantivul *brebenei*³² sînt două derivate care largesc familia.

Zgribênți, întrebuințat de obicei la plural, mai ales într-o zonă de câmpie bănățeană, între Timiș și Caraș, ca denumire pentru „cînepă, în de calitate inferioară” (NALR — *Ban.*, întrebarea [1235]; NALR — *Olt.*, vol. III, h. 497/936). În punctul cartografic 941 din NALR — *Olt.* (Mărășești — Baia de Aramă) a fost notat cu sensul de „puzderii”, în forma *zgrebeantă*, pl. *zgrebențe*. Ca etimon propunem scr. *grebénici*, o variantă regională a lui *grebénac* „resturi de fibre textile căzute din piepteni”³³.

Avînd în vedere legătura etimologică (îndepărtată) între toți termenii discutați, ar fi bine ca dicționarele viitoare să consemneze înrudirea lor, întregind astfel imaginea fiecăruia în parte.

UN GROUPE DE MOTS ÉTYMOLOGIQUEMENT APPARENTÉS

(RÉSUMÉ)

En utilisant de nombreuses sources de matériel dialectal on étudie le mot *greabăn*, surtout au point de vue sémantique. *Greabăn* est un mot polysémantique faisant partie de la couche des vieux emprunts slaves, mais sa structure sémantique est similaire à celle des mots correspondants des langues slaves actuelles.

Dé la couche des emprunts slaves plus récents, on analyse les mots *hrebincă*, *zgrebeni*, *zgribênți*.

En conclusion, étant donné la liaison étymologique qu'on peut établir entre les termes mis en discussion, on propose de faire mention, dans les dictionnaires à venir, de leur parenté étymologique.

Mărtie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racovița, 21

³¹ Formarca cuvintelor în limba română, II, București, 1978, p. 215—220.

³² Elena Comșulea, *Termeni pentru...*, p. 70.

³³ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1887, s. v. *grebenac*.

TEXT POETIC ȘI LEXICOGRAFIE

FELICIA ȘERBAN

Lă 100 de ani de la apariția „Luceafărului”

1. Ne-am ocupat, cu un alt prilej¹, de raporturile dintre dicționarele de limbă (îndeosebi cele generale-explicative) și textul poetic, examinînd: (1) în ce măsură acestea sîervesc la cunoașterea cu vîntului și a istoriei lui și (2) care este contribuția lexicografiei de un asemenea tip la cunoașterea cu vîntului din limbajul poetic, cu referire în special la poezia românească. În cele ce urmează, ne vom concentra asupra posibilității de a studia textul poetic prin metoda lexicografică.

Întrebarea capitală vizează compatibilitatea obiectului cu metoda. Răspunsul este pozitiv numai în cazul unei maxime adaptări a metodei la obiect. O lucrare lexicografică de factură tradițională, care să încerce definirea sensului cuvintelor în poezie este, aprioric, imposibil de conceput, întrucît ea presupune lectură definitivă, fixare a sensului și izolare de ansamblul discursului, în timp ce condiția textului poetic este continuă re-creare în cursul lecturilor și unitatea lui indisolubilă, cu efecte de *feedback*; conținutul cuvîntului poetic se compune printr-o continuă interacțiune a sensurilor.

În prezența citatelor, chiar cînd exprimarea este dintre cele mai uzuale, lexicograful este confruntat adesea cu echivocul; în fraza: *Am umblat prin toate camerele etajului și am găsit destule resturi de scînduri* (BĂNULESCU, I. 210²), *a umbla* înseamnă „a merge” sau „a căuta” sau, în același timp, și una și alta? În versurile lui Blaga: *De umblat umblu ca fiecare: / cînd vinovat pe coperișele iadului, / cînd fără păcat pe muntele cu crini* (BLAGA, POEZII, 105), verbul include atît ideea mișcării propriu-zise, cît și a felului de a fi, de a se comporta³; determinările concomitente locale și „atributive” — în plan figurat — țin aici în cumpănă cele două sensuri, pe cînd altelei ideea de deplasare a verbului *a umbla* se estompează la maximum: *Derep' ce tristu umblu?* (PSALT. 81); *Muzele [...] spăimîntate-umblau și mute* (ASACHI, S. L. I, 49); *Să umbli tot supărat, / Să știi că te-am blăstămat* (FOLC. TRANSILV. II, 50).

¹ Felicia Șerban, *Lexicografie și text poetic*, comunicare prezentată la al III-lea Simpozion național de stilistică-poetică-semiotică, 2—4 aprilie 1982 (CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 62—66).

² Utilizăm în cele ce urmează siglele *Dicționarului limbii române* (DLR) (vezi tomul VI, București, 1965, p. XXIII—CXXXVI). Unele exemple le-am reținut din procesul elaborării acestui dicționar (litera U, ms.)

³ Cf. și Alexandra Indrieș, *Sporind a lumii taină. Verbul în poezia lui Lucian-Blaga*, București, 1981, p. 209.

Deși modest în pretenții, lexicograful se află, față de opera poetică și față de lector, în situația criticului literar — receptor și emițător totodată⁴. Prin însuși specificul său ca text⁵, construit dintr-o suită de citate dispuse într-o anumită ordine (nu ne referim deocamdată la interpretarea acestora), dicționarul implică o deformare a textului poetic⁶, prin omisiune, și o doză de subiectivitate, care începe cu stabilirea decupajului.

2. O formă strict obiectivă de lucrare asupra unei opere poetice este indicele de cuvinte, conținând numai trimiterea la volum, pagină și rînd. În absența contextelor și a unei organizări suplimentare a materialului, un asemenea instrument de lucru este mai puțin operativ, dar oferă exegezei mijloace de informare absolut necesare pentru stabilirea unor conexiuni greu de realizat în cazul unui ansamblu literar mai vast. Dăm un singur exemplu din creația eminesciană, în care postumele ne pot servi pentru a înțelege mai exact sensul din antume: citatul *O, moartea e-un chaos, o mare de stele* (EMINESCU, O. I, 38) din *Mortua est* figurează în *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (București, 1968)⁷ la cuvîntul *haos* după definiția „infiniit, nebuloasă, cosmos” (ca și celebrele versuri *Din chaos, Doamne, -am apărut! Și m-aș întoarce-n chaos*. EMINESCU, O. I, 177). Dar ne întrebăm, în primul rînd, dacă trebuie să „citim” aici [*moartea e un haos*] și [*moartea e o mare de stele*] sau [*moartea e un haos de stele*], acest [*haos de stele*] fiind echivalent cu *o mare de stele*; a doua lectură pare să fie cea corectă, ca argument servind următorul vers din postuma *La moartea lui Neamtu: Ai știut tu cum că moartea e un caos ce luminează [...]?* (EMINESCU, O. IV, 45). Deci, în respectiva metaforă eminesciană a morții, termenii cu care se compară sînt *haos de stele* ≈ *mare de stele* ≈ *haos de lumină*, *haos* și *mare* invocate pentru a reprezenta o stare⁸ și o dimensiune care, din spațial la *haos și mare*, se transpune apoi în temporal: *moartea-i un secol cu sori înflorit* [subl. n.] (EMINESCU, O. IV, 45). Decurge de aici, evident, că pentru *haos* din *Mortua est* trebuia dată în DE indicația „metaforic”.

3. Dar, pentru cunoașterea aprofundată a cuvîntului în textul poetic, nu este necesară numai compararea tuturor contextelor în care acesta apare și examinarea termenilor din cîmpul lui semantic, din cîmpurile învecinate și a termenilor de contrast. O bibliografie a tuturor referirilor substanțiale făcute de exegeții operei la cuvintele din creația poetică respectivă ar putea dubla, cu apreciabilă utilitate, indicele de cuvinte, facilitînd accesul la toate interpretările anterioare. De asemenea, ca în orice demers asupra textului literar, se impune lărgirea cadrului de investigare la concepțiile poetului asupra unor aspecte ale realității, la sursele lui de inspirație etc. Tot la cuvîntul *haos* în DE, indicația „metaforic”, sugerînd

⁴ Pentru implicațiile acestei duble ipostaze, vezi Carmen Vlad, *Contribuții la o teorie a limbajului critic literar*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 2, p. 115—119; idem, *Semiologia criticii literare*, București, 1982, p. 99—156.

⁵ Referitor la aceasta, vezi A. Rey, *Le lexique. Images et modèles du dictionnaire à la lexicologie*, Paris, [1977], p. 75—76.

⁶ Cf. R. Barthes, *Critică și adevăr*, în *Pentru o teorie a textului*. Introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepeșean-Vasiliu, București, 1980, p. 176.

⁷ În cele ce urmează vom utiliza pentru această lucrare sigla DE.

⁸ A se compara cu *O mare și-un vîfor nebun de lumină* din poezia lui Lucian Blaga, în figurarea genezei lumii (BLAGA, POEZII, 4).

o viziune fantastică a cosmosului" este dată pentru următoarele citate: *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute / Vin din sure vări de chaos pe cărări necunoscute* (EMINESCU, O. I, 132); *Și din ai chaosului vări / În mîndru chip; se-ncheagă* (EMINESCU, O. I, 171); *Și din ai chaosului vări / Jur împrejur de sine, / Vedea, ca-n ziua cea de-nții, / Cum izvorau lumina* (EMINESCU, O. I, 176). Dintre acestea, primul și ultimul exprimă o anumită concepție cosmologică, și deci *chaos* nu este metaforic față de un sens „infinite, nebuloasă, cosmos”, ci are sensul primordial (cf. gr. *χάος*), care figurează și în DE: „stare primitivă de neorganizare existentă înainte de apariția universului cunoscut de om”; ceea ce este numit în DE „viziune fantastică a cosmosului” nu aparține imaginației poetului, întrucît derivă, după cum se știe, din concepția kantiană a creației niciodată încheiate⁹: dincolo de lumea cunoscută nouă, afirmă Eminescu, există lumi aflate în fazele parcurse deja de aceasta, unele pe cale de a se naște și există zone ale universului în care domnește încă „eterna pace”.

4. Chiar simpla indicare a valorii morfologice este, în unele cazuri, discutabilă. În versurile *A nopții poezie, / Cîntîntîmericul talar, / Cînd se-mbină, se mlădie / C-un glas tainic, lin, amar* (EMINESCU, O. I, 18), cuvîntul *întuneric* poate constitui, împreună cu *talar*, o metaforă explicită, *întuneric* ≈ *talar* (vezi DE), sau poate fi utilizat adjectival (*întunericul talar* = mantie întunecată), cum apare uneori și în limba veche: *El era lă-mără închisoare* [...], *la loc întunerec* (LET. III, 200); în favoarea celei de a doua ipoteze ar pleda existența în poezia lui Eminescu și a altor atribute substantivale care se comportă asemeni adjectivelor, precum: *luna regină* (EMINESCU, O. I, 37), *lumina fecioară* (EMINESCU, O. I, 130), *zilele copile* (EMINESCU, O. I, 6) și, am adăuga, *copilul rege*. În legătură cu acesta din urmă, este necesară iarăși o lămurire: în DE (s. v. *copil*), trimiterea la versul *Arald, copilul rege, uitat-a universul* este plasată la un sens propriu „băiat [...], în primii ani ai vieții, pînă la adolescență sau timpul adolescenței” (vezi și DEX); în DA cuvîntul *copil* din acest vers este socotit figurat, avînd funcție atributivă, și este glosat „tinăr”. Considerăm că, într-adevăr, cuvîntul este aici figurat¹⁰, dar funcția atributivă revine cuvîntului *rege* — din conflictul între ambiția de cucerire a lumii și fondul sufletesc juvenil al lui Arald, regele iese învins: *Mi-ai zis: „Aștept din parte-ți, o rege cava'er, / Că-mi vei da prins pe-acela, ce umilit ți-l cer!.. / Eu vreau să-mi dai copilul zbîrdalnic — pe Arala”. / Și întorcîndu-mi fața, eu spada ți-am întins. / Pe plauri dinărele poporu-și opri mersul, / Arald, copilul rege, uitat-a universul*. Accentul cade acum pe cuvîntul *copil*, deci trebuie citit „copilul (= tinărul) care este rege” și nu „regele care este copil”.

Indicele de cuvinte, cel mai simplu tip lexicografic, care nu-și asumă nici o interpretare, nu comportă nici riscuri de a deforma textul. La niveluri

⁹ Vezi I. Kant, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*. Herausgegeben von Karl Kehrbach, Leipzig, [f. a.], p. 21 și 109. Cf. și Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, București, 1978, p. 13 și 18.

¹⁰ „Adolescentul văzut ca copil manifestă o particularitate a viziunii poetului, mișcată în special de juvenilitate, de grația și delicatetea primelor înfloriri ale vieții” (T. Vianu, *Mihai Eminescu*, Iași, 1974, p. 140).

superioare, cu oricâtă rigoare științifică s-ar proceda, receptarea implică o doză de subiectivitate¹¹, care se reflectă în dicționar.

5. Cazurile discutate mai sus vizau în special definirea sensului propriu al cuvintelor în textul poetic, ceea ce poate constitui un scop sau unul dintre scopurile dicționarului de autor. Lexicul eminescian a fost obiectul celei mai bogate literaturi de specialitate, totuși explorarea lui nu este încheiată. Relativ recent, de exemplu, E. Vrabie propune o glosare a verbului *a petrece* din ultima strofă a poemului *Iuceafărul*¹². Acceptăm, pe baza demonstrației, că sensul ar fi „a conduce pe cineva la groapă”. Dar ce înseamnă, în acest pasaj, cuvântul *noroc*? După DE, „soartă, destin (favorabil)”. Să revedem strofa: *Trăind în cercul vostru strîmt / Norocul vă petrece, / Ci eu în lumea mea mă simt / Nemuritor și rece* (EMINESCU, O. I, 181). Distingem aici trei opoziții: cea dintâi clar exprimată în poezie, *cercul vostru strîmt* [= al pămîntenilor] vs *lumea mea* [= a universului infinit]; a doua, cea dedusă de E. Vrabie, [muritor] (idee cuprinsă în verbul *a petrece* cu sensul de „a conduce la groapă”) vs *nemuritor*; a treia are ca termeni în poezie cuvintele *noroc* și *rece*. *Rece* însemnînd aici „nepăsător, indiferent, lipsit de sentimente”, simetricul lui, *noroc*, trebuie să aibă un sens din sfera sentimentelor cu marcă pozitivă, deci „fericire, bine” (sensul 2 al lui *noroc* în DLR, respectiv 3 în DE), și nu „soartă, destin (favorabil)”. A treia opoziție este, prin urmare, [fericire] vs [indiferență].

6. Cînd intervin translații semantice¹³, coeficientul de risc al interpretării este și mai ridicat, deoarece: (1) sensul figurat sau metafora — de obicei — iar simbolul, într-o anumite accepțiune — întotdeauna —, comportă mai multe lecturi; (2) nu știm dacă scrierea a fost univocă sau ambiguitatea a rezultat din însuși procesul creației (scrierii); (3) în situația unei scrieri univoce și a unor lecturi multiple, nu putem ști care dintre lecturi este cea corespunzătoare; (4) nu putem prevedea toate posibilitățile de citire¹⁴. Se înțelege apoi că, după natura poeziei analizate, riscurile se plasează pe o anumită treaptă într-o scară care urcă de la poezia populară la cea suprarealistă¹⁵. Cele mai multe cuvinte examinate aici provin din opera eminesciană, elaborată — programatic și evident — cu o intenție de exactitate a expresiei, prin care transpare însă o întreagă adîncime de semnificații și în care se reflectă un înalt al bolților de gîndire. De aici, varietatea „traducerilor”. Iată o strofă din *Memento mori*: *Cînd poso-*

¹¹ Cf. și T. Todorov, *Les genres du discours*, Éditions du Seuil, Paris, [1978], p. 86 și urm. (capitolul *La lecture comme construction*).

¹² E. Vrabie, *Norocul vă petrece*, în LR, XXX, 1981, nr. 4, p. 321—322.

¹³ „When a speaker assigns a metaphorical interpretation to an expression, he does not modify the semantic rule which determines its literal meaning. He uses its literal meaning as the input to an entirely different kind of rule, by means of which he constructs a non-standard reading for the expression, in a context dependent manner. Hence, the processes involved in generating metaphor fall outside of the semantic resources of the language, and there is a clear distinction between standard and metaphorical meaning” (S. Lappin, *Sorts, Ontology and Metaphor. The Semantics of Sortal Structure*, Berlin, New York, 1981, p. 4).

¹⁴ Ne-am mai referit la aceste dificultăți exemplificînd prin cuvîntul *umbră*, cuvînt de mare complexitate, din acest punct de vedere (Felicia Șerban, art. cit.; idem, *Umbră — între lumină și întuneric*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 147—151).

¹⁵ Cf. G. Mead, *The Surrealist Image: A Stylistic Study*, Bern, Frankfurt am Main, Lás Vegas, [1978], p. 115 și urm. (capitolul *Semantic Aspects of the Images*).

moritul basmu — vechea secolilor strajă — / Imi deschide cu chei de-aur și cu-a vorbelor lui vrajă / Poarta naltă de la templul unde secolii se torc — / Eu sub arcurile negre, cu stâlpi nalți suiți în stele, / Ascultând cu adâncime glasul gândurilor mele, / Uriasa roată a vremii înapoi eu o întorc (EMINESCU, O. IV, 111). G. Călinescu o „repovestește” astfel: „Basmul e straja veche a secolilor, el deschide, cu chei de aur și cu formula magică a vorbelor, poarta templului unde se torc secolii. Pentru grosimea de frînghii a veacurilor, trebuia dat un spațiu de răsucire urias, cu stâlpi suiți în stele și arcuri negre, iar în locul micii virtelnițe o roată de navă”¹⁶. Ni se pare că G. Călinescu, definind fenomenul de gigantizare ca o trăsătură a poeziei eminesciene, forțează imaginea din versurile de mai sus, continuând-o și dincolo de intențiile poetului; deducem că G. Călinescu vede în această strofă o convergență a metaforelor, în care ar exista o pereche *templu* ≈ [universul cunoscut omului] și o pereche *templu* ≈ [virtelniță], această din urmă susținută de perechile *secoli* ≈ [fir], *se torc* ≈ [se scurg] și *roata vremii* ≈ [roată de virtelniță]. Rezultatul impresionează, dar îi aparține, credem, comentatorului și nu poetului. După opinia noastră, la Eminescu sînt trei metafore distincte: (1) *templu* (cu chei de aur, poartă, arcuri negre, stâlpi înalți); (2) *se torc*, ambele cu semnificațiile deja amintite; (3) *roata vremii*, pe care DLR (s. v. *roată*) o consideră identică în sens cu *roata lumii* sau *a istoriei* = succesiune a evenimentelor. Obiecții asupra tratamentului egalizator aplicat celor trei sintagme se pot ridica: pe cînd *roata vremii* și *roata istoriei* sugerează succesiunea evenimentelor, desfășurarea lor obiectiv determinată într-o singură direcție, care numai în atmosfera de basm a poeziei eminesciene devine reversibilă, *roata lumii* include și ideea sorții schimbătoare, evi-dentă în sursele citate în DLR, dacă se lia în considerație un context ceva mai larg: Vasile Vodă, vădîndu-se în Tără Căzăcească, cădînd de la domnie, despărțit și de doamnă sa și de obcon și de averi: (cîntă la ce aduce roata lumii mare căsă.) (M. COSTIN, O. 167; vezi și TDRG); „Roata lumii se învîrtește, și noi cu dînsă. He, he, domnișorule, bine-ai! hi-dacă s-ar învîrți, da vezi dumneată că nu se învîrtește; [] cei de deasupra tot deasupra, și cei de dedesupt tot dedesupt (HOGAȘ, M. N. 68).”

În sfîrșit, ar mai fi de menționat dificultățile pe care le ridică pasajele cu semnificație vagă sau obscură. În cazul de față, problema este deosebit de delicată. Recunoscută unicitate a poeziei o face, după cum se știe, intraductibilă într-o altă limbă sau într-un metalimbaj. În cazul cel mai fericit, cînd nu e greoi și prozaic, cînd interpretul este el însuși un artist al cuvîntului, metalimbajul va avea farmecul unei opere literare, dar vom regăsi aici numai o parte din autorul comentat, restul îl reprezintă pe comentator. Angajîndu-se în definiții, lexicograful nu are de ales decît un loc mai convenabil între doi poli: vulgarizare și substituie, ambele constituînd moduri de a deforma textul.

Cu atît mai hazardată este interpretarea, dacă forma textului nu este sigură. Alt pasaj din *Memento mori*: Dară luna argintie, ca un palid dulce soare, / Vraji aduce peste lume printr-a stelilor ninsoare, / Cînd în straturî luminoase basmîle copilă creșe (EMINESCU, O. IV, 110). Despre

¹⁶ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. III, [București], 1970, p. [290].

acesta, G. Călinescu spune: „Basmul e văzut ca un animal fabulos în continuă generare, căruia îi cresc copitele, contemporan cu ninsoarea stelelor”¹⁷. Penultimul cuvânt al citatului eminescian poate fi, în manuscris, *copile* sau *copite*, după grafie, mai degrabă *copite*, dar, după sens, optăm, ca și Perpessicius, pentru citirea „basmelor copile cresc”. A crește ca tranzitiv ar fi nefiresc aici, cînd, mai simplu și mai limpede, Eminescu putea pune, în același metru, substantivul în genitiv: „basmelor copite cresc”. *Basmelor copile* este, credem, încă un caz de folosire a substantivului cu funcție adjectivală, ca și *luna regină*, *lumina fecioară* (vezi *supra*). Metafora *basm* ≈ [animal fabulos] este o creație a lui G. Călinescu, și nu a poetului.

8. Arătînd cît de ingrată este poziția lexicografului, nu ajungem, totuși, la o concluzie demobilizantă. Demersurile asupra limbajului poetic nu se pot dispensa de cunoașterea sistematică a lexicului poetic, iar istoria lui presupune comparația unor asemenea secțiuni. Sistematizarea riguroasă a lexicului de orice natură conduce, inevitabil, spre forma unui dicționar. Utilitatea, necesitatea lui pentru studierea limbajului poetic merită efortul de elaborare a modalității (sau a modalităților) adecvate de prezentare.

TEXTE POÉTIQUE ET LEXICOGRAPHIE

(RÉSUMÉ)

En répondant à la question sur la compatibilité entre la méthode lexicographique et le texte poétique, on examine le risque assumé par le lexicographe de déformer le sens de la poésie, mais, en même temps, on montre l'utilité d'un instrument de travail représenté par le dictionnaire d'auteur. La plupart des exemples sont tirés de la poésie de M. Eminescu.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁷ *Ibidem*, p. 289.

SUFIXUL ANTROPONIMIC *-m-*

IOAN PĂTRUȚ

În lucrarea mea *Onomastică românească* (București, 1980) nu sînt cuprinse cîteva sufixe monoconsonantice; unul dintre ele este *-m-*, a cărui existență încerc să o dovedesc în cele ce urmează.*

Nu poate fi acceptată explicarea, propusă în DOR (p. 228), din „*calmuc*, etnic, popor tătaresc”, a unor antroponime ca următoarele: *Calmaș* nfam („din pl. *calmăși* [?] < *calmuc*”), *Calmașul* nfam, *Calmoș* nfam „zis și *Calmușul*”, *Calmuș*, *Calmuț* nfam. După părerea mea, antroponimele respective sînt formate de la tema *Calm-*, cu diferite sufixe (*-aș/-aș-*, *-oș/-oș-*, *-uț-*), în care apare sufixul *-m-*, cf. *Calu(l)* nfam (*ibidem*, p. 227), *Calea* nfam (*ibidem*, p. 26); cf. der. (cu suf. *-oi-*) *Caloi* nb (*ibidem*, p. 227), (cu suf. *-ot-*) *Calota* pren (*ibidem*; *On. rom.*, p. 13), (cu suf. *-uț-*) *Căluțu* nfam (DOR, p. 227), (cu suf. *-an-*) *Călan* nfam (*ibidem*)¹.

Două sate din județul Vâlcea au numele *Cermenești*, derivat de la un antroponim (cu suf. *-eg-*, vezi *On. rom.*, p. 112—113, sau cu suf. *-eğ-*)

* Utilizez următoarele abrevieri: DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963; DRH, A, I = *Documenta Românica Historica. A. Moldavia*, volumul I (1384—1448), Editura Academiei, 1975; DRH, B, I = *Documenta Românica Historica. B. Țara Românească*, volumul I (1247—1500), Editura Academiei, 1966; nb = nume de bărbat; nf = nume de femeie; nfam = nume de familie; *On. rom.* = Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980; pren = prenume; sprn = supranume.

¹ Antroponimele *Călu*, *Calul*, dar și deosebi *Calea* (vezi *supra*) au fost, mai probabil, hipocoristice (vezi *On. rom.*, p. 13) decît supranume, cum crede autorul DOR, p. 227, s.v. *cal*; în continuare (*ibidem*) sînt greșit explicate, „din pl. *cai*”: *Căiata*, sat, jud. Vrancea — de fapt, un antroponim, derivat cu sufixul *-at-* (vezi *On. rom.*, p. 12, 74, 143); *Căiuși* (care ar proveni din „*cai luși*”, *ibidem*), sat, jud. Bacău (sub acest nume sînt înglobate și fostele localități *Căiuși-Sal* și *Căiuși-Tîrg*, vezi Ion Iordan, Petre Găstescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, p. 99; numele corect este, cred, *Căiuș*, reprezentînd un antroponim, derivat cu sufixul *-uș-*); (cu suf. *-il-*) *Căilă* (= *Căi-il-ă*) nfam; (cu suf. *-iț-*) *Căiță* (*Căi-ț-ă*) nfam. Antroponimele *Căiata*, *Căiuș*, *Căilă*, *Căiță* au o temă comună *Caț-*, cf. *Cata* nfam; din aceeași temă e format (cu suf. *-an-*) și *Căian* nfam actual.

Localitățile *Căinelu de Jos* și *Căinelu de Sus*, jud. Hunedoara, poartă tot un nume de persoană omofon: *Căiinel* < *Căiinel*, derivat față de *Căian*, după cum dovedește și fosta formă oficială maghiară *Kajanel* (care redă pe cea românească, vezi Knieza István, în volumul *Magyarok és románok*, I, Budapesta, 1943, p. 217/68). Forma anterioară, greșită, *Căinelul de Jos*, a fost inexact interpretată în *Documenta Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum* (curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi. Ediderunt Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941), unde se afirmă că numele se datorește unei etimologii populare, prin apropiere de *ciine* (p. 159). Formele documentare 1330 villa *Kayanfw* et *Kayanthw*, *Kayanseu*, *Kayantheu* etc. (vezi Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967, p. 123) atestă, în componența lor, antroponimul *Căian* (grafiat *Kayan*).

* *Cermeg(e)a*, acesta, la rîndul său, format din tema care conține sufixul -m-, față de *Ceara* nfm, *Cerea* (cf. și der. *Cerasu* nfm, *Cerașan* nfm), înregistrate în DOR, p. 234.²

Evident că *Dărmoiu*, *Dărmoiu* nfm și *Darmoș* nb (DOR, p. 257) conțin sufixele -oi-, respectiv -oș-, deci (neglijînd explicația din DOR) ele trebuie raportate la o temă *Darm-*, cu același sufix -m-, față de numele *Darul*, *Darea* (consemnate în DOR, p. 257); cf. și *Dara*, sat, jud. Buzău, și *Dărăști*, două sate, jud. Ilfov.

În DOR, p. 260, s.v. *Dirman* (explicat din „cuman Dorman”³) sînt grupate nume de structură, evident, diferită: *Dorman*, *Dărman*, *Durma* etc. Consider că numele menționate conțin sufixul -m-, însă tema nu este aceeași: *Dărman* = *Dăr-m-an* (cf. și *Dărmanești*, sate, jud. Bacău, Dimbovița, Suceava), în *Dirman* (cf. și *Dirmanești*, comună, jud. Argeș), tema ce precede sufixul -m- este *Dir-* (vezi *On. rom.*, p. 70)⁴; în *Durma* (cf. și *Durmănești*, fostă așezare, DOR, p. 260) sufixul -m- s-a atașat temei *Dur-*, cf. antroponimele *Duru*, *Dure(a)*. (vezi *On. rom.*, p. 65).

Nu trebuie legate de substantivul *fărîmă* (ca în DOR, p. 271, s.v. FARMA) antroponimele *Farma* nfm, (cu suf. -uț-) *Fărmuță*, (cu suf. -eț- + -esc-) *Fărmetescul* nfm; sînt raportate, de asemenea greșit, la ar. *fărmac* „otravă”: (cu suf. -ac-) *Farmac*, nume de moșnean, (cu suf. -ak-) *Farmache* nfm, *Farmachi*, (*ibidem*, p. 272); Ele toate sînt derivate, de la tema *Farm-*, cf. *Faru* pren, *Faru*, *Farul*, nume de munte (înregistrate în DOR, p. 271), cf. și *Fărăști* (Фараши), sat dispărut, pe Prut (DRH, A, I, p. 397, 398; anul 1448). Înrudit este numele de sat *Fărășești* (1548 *Forrasfalva*, 1597 *Farasest*, 1598 *Farasest* alias *Forrasfalva*)⁵, jud. Timiș, provenit de la un antroponim, derivat (cu suf. -aș-) de la tema *Far-*.

Antroponimul *Fermul* nb, atestat într-un document transilvănean din anul 1202 sau 1203,⁶ precum și *Fermă* nfm, *Fermie* nfm (DOR, p. 58) ne trimit la formele de plecare *Fer*, *Feru*, *Fera* pren (existente în DOR, p. 274), cf. *F(i)erescu* nfm actual, *Ferești*, sat, jud. Vaslui.

Firmul nb⁷, grupat, greșit, împreună cu precedentele (*Fermul*, *Fermă*, *Fermie*), în DOR, p. 58, e derivat (cu același sufix -m-) de la altă temă: *Fir-*, cf. *Fir* nfm, *Fira* nb, nf, cf. der. *Firan* nfm (DOR p. 136, s.v. *Porfirie*; p. 366, s.v. *Safir*), *Firești*, sat, jud. Vilcea.

Giurma nfm (DOR, p. 284) și sprn, jud. Timiș (cf., cu suf. -an-, *Giurman* nb. DOR, p. 284) e derivat față de *Giura* pren, *Giurea* nb, *Giurul* nb (*ibidem*, p. 66); cf. der. *Giurescu* nfm, *Giurești*, numele a două sate: unul în județul Mehedinți (atestat într-un document din 1511: Цюрци).

² Din tema *Cear-*/*Cer-* provin *Cearingu*, nume de sat, jud. Mehedinți, fost antroponim (vezi *On. rom.*, p. 142), și *Ceringanul* (numele anterior: *Cearingeni*), sat în același județ.

³ Cu referire la N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, p. 392, unde se trimite la o lucrare mică inaccesibilă.

⁴ Desigur că în formele chirilice nu se pot uneori diferenția numele care conțin tema *Dăr-*, respectiv *Dir-*.

⁵ Cărlăuț Suciu, *op. cit.*, I, p. 226.

⁶ *Documente privind istoria României. Veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania*, vol. I (1075—1250), Editura Academiei, 1951, p. 24; vezi DOR, p. 58.

⁷ În „Arhivele Oltenei”, an VII, 1928, p. 463: „Eu Dumitrașcu sin Firmul Vârzoava”.

DRH, B, II, p. 174) și altul, în județul Timiș, cu forma oficială, inexactă, *Jurești*⁸.

Turmei nb⁹ (accentuat, cred, *Turméi*, cf. *Berindei*, *Floréi*, *Turéi* etc.) nu poate fi explicat din *turmă* (ca în DOR, p. 463), căci el reprezintă un derivat (cu suf. *-m-* + *-ei-*) față de *Turul* nfm, *Tura* nfm, *Turea* nfm (vezi *ibidem*, p. 393; *On. rom.*, p. 52, 101);

Printre boierii Țării Românești, din prima jumătate a secolului al XVI-lea, apare un *Utmeș* (1415 ОУТМЕШ, 1421 УТМЕШ, 1424 ОУТМЕШ. DRH, B, I, p. 79, 96, 103), consemnat apoi și în alte documente, ca tată al boierului Coica (1452 Коика УТМЕШОР, *ibidem*, p. 189, vezi și p. 194, 197). Un alt *Utmeș* apare într-un document din 1453 (*ibidem*, p. 191). Antroponimul e un derivat, cu sufixul *-eș-*, față de *Utmă* nb (DOR, p. 401), *Utmea* nfm (*ibidem*; cf. Piscul *Utmei*, toponim în hotarul satului Benesti, jud. Dolj¹⁰) și intrudit cu (format cu sufixul *-ej-*) *Utmej* nb (*ibidem*). În DOR antroponimele sînt grupate s.v. *utmă*, subst., mold. (umflătură)" (p. 401). După părerea mea, ele au tema comună *Utm-*, amplificată cu sufixul în discuție *-m-*, față de nume neatestestate, pe cît știu, ca **Utu*, **Ut (e)a*, cf. (cu suf. *-a-*) *Utan* nfm actual.

LE SUFFIXE ANTHROPONYMIQUE -m-

(RÉSUMÉ)

Nombre d'anthroponymes, comme *Calmaș*, *Dărmoiu*, *Farma* (= Cal-m-ăș, Dăr-m-oiu, Far-m-a), prouvent l'existence du suffixe -m- dans l'anthroponymie roumaine.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁸ Vezi I. Pătruț, *Toponime oficiale și populare*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969, p. 84.

⁹ Vezi *Documente privind istoria României. Veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. IV (1621-1625), Editura Academiei, 1954, p. 65; (anul 1621) *Turmei*.

¹⁰ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească. Veacul XVII (1601-1625). Indicele numelor de locuri*, Editura Academiei, 1960, p. 96.

INFLUENȚA MODELULUI ROMÂNESC DIALECTAL ASUPRA VOCATIVULUI UCRAINEAN DIN MARAMUREȘ

DE

SIGISMUND BODZEI

Idiomurile românești și ucrainene din bazinul Tisei superioare sînt în contact lingvistic permanent de mai multe secole¹. În cadrul contactului dintre cele două comunități influențele sînt reciproce. Astfel, prof. I. Pătruț a demonstrat în mod convingător că vocativul în -o în Maramureș a apărut ca rezultat al presiunii sistemului lingvistic ucrainean asupra celui românesc local². Mai mulți cercetători au remarcat că și graiurile românești maramureșene exercită o puternică influență asupra vocativului din dialectele ucrainene carpatice din Maramureș³, fără să analizeze însă acest fenomen de interferență lingvistică. Scopul articolului de față este tocmai analiza influenței modelului românesc dialectal maramureșean asupra vocativului ucrainean din Maramureș.

În graiurile românești din Maramureș există numeroase forme specifice de vocativ remarcate de mai mulți lingviști⁴. Cea mai importantă este forma rezultată din apocopare, care generează alte fenomene structurale, dintre care reorganizarea distribuției accentului în cuvintele supuse acțiunii acestui proces ocupă locul central. Astfel, se știe că sînt suprimate acele silabe din formele de vocativ care urmează după accent și numeroase cuvinte ramin mono- sau bisilabice, ceea ce are drept consecință atasarea înaintea acestor forme a unor cuvinte (interjecții, pronume), pentru lungirea corpului lor fonetic, spre a face vocativul inteligibil, pentru a-i imprima anumite nuanțe afective etc. S-a constatat că atunci „cînd se strigă un cuvînt de două silabe cu accentul pe prima, după vocala accentuată tot aerul din plămîni a fost expirat”⁵, „accentul puternic a influ-

¹ Vezi mai amănunțit J. P. Bodzei, *Interferențe lingvistice româno-ucrainene în Maramureș*. Teză de doctorat, București, 1979, p. 100 (ms.).

² Cf. I. Pătruț, *Considerații în legătură cu vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica”, VII, 1963, p. 87-94; idem, *Tot despre vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica”, X, 1964, p. 193-194.

³ I. Faiciuc, *Vocativul termenilor de înruinare și al prenumelor în graiul maramureșean*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 70; D. Horvat, *Graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (județul Maramureș)*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, p. 12-13; Gh. Radu, *Observații asupra vocativului în subdialectul maramureșean*, în „Buletin științific” (Baia Mare), Seria A, I, 1969, nr. 1, p. 94.

⁴ Vezi T. Papahagi, *Grai, folklor, etnografie. Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1981, p. 355; R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, N, 1956, nr. 2, p. 48; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 70-71; Șt. Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în „Studii și cercetări științifice” (Iași), Filologie, 1963, fasc. 1, p. 14; Gh. Radu, *loc. cit.*, p. 93-98; I. Faiciuc, *loc. cit.*, p. 63-74.

⁵ Al. Graur, *Strigătele în românește*, în *Serieri de ieri și de azi*, București, 1970, p. 212.

ențat silaba posttonică astfel că aceasta, printr-o reducere puternică, a dispărut total, cel puțin din urechea ascultătorului”⁶. S-a afirmat, de asemenea, că „accentul în cuvintele strigate tinde să se deplaseze spre începutul cuvintelor, atunci când în vorbirea normală se află pe silaba din urmă”⁷. În graiurile românești maramureșene acest fenomen de reducere a silabei posttonice a devenit o trăsătură specifică nu numai flexiunii nominale (la vocativ), ci și a celei verbale la modurile imperativ (cf. *cit'ê!* ‘citește!’, *gînd'ê-t'ê!* ‘gîndește-te!’), indicativ prezent, persoana a III-a, singular (cf. el/ ea *scormoñê* ‘scormonește’, el/ ea *grăiê* ‘grăiește, vorbește’, el/ ea *se prăpăd'ê* ‘se prăpădește’ etc.), conjunctiv, persoana a III-a, singular și plural (cf. el/ ea, ei/ ele *să cit'á, să grăiá* etc.)⁸. Fenomenul este aplicat și la cuvinte din limba literară, neologisme etc. intrate în subdialect. Apocoparea este specifică nu numai graiurilor românești, ci și altor limbi române, cf. *Simó* (< *Simóne*), *Salvató* (< *Salvátore*), *Gabrielé* (< *Gabrielé*) etc. din italiană, unde silaba posttonică nu se pronunță⁹. De fapt, S. Pușcariu, cu aproape jumătate de secol în urmă, a arătat că fenomenul apocopării face parte „din sistemul fonetic al limbii române [...], se caracterizează prin *masarea energiei de rostire la începutul cuvîntului*, avînd adesea ca urmare o reducere a energiei în silabele mijlocii și finale”¹⁰.

Așadar, originea românească a apocopării nu se poate pune la îndoială. Vocativul apocopat în graiurile românești maramureșene s-a generalizat peste tot. Se poate afirma, deci, că graiurile românești din Maramureș aveau un sistem bine încheiat de vocative înainte de contactul cu dialectele ucrainene. Acest sistem s-a îmbogățit cu o formă nouă, vocativul în -o, împrumutat prin transfer de la graiurile ucrainene vecine. De la formele de vocativ de tipul *bábo, mámo* etc. desinența -o a trecut și la alte substantive feminine și masculine, cf. *dado*¹¹, *mámuco*¹², *mándro*¹³, *Píneo*¹⁴, *Pétreo, táto, véreo* etc. Azi vocativul în -o circulă în satele din nordul Tisei (Apsa de Jos, Apsa de Mijloc, Slatina, Biserica Albă, Valea Scradii etc.), pe valea Tisei în jos de Sighet (Iapa, Sărasău, Săpînța), sporadic în alte părți din jurul orașului Sighet. În trecut însă, această formă avea o arie cu mult mai întinsă¹⁵. În epoca pătrunderii desinenței -o, vocativul românesc dialectal maramureșean format prin apocopare avea o răspindire și utilizare generală, dovadă că noul împrumut de structură (vocativul în -o) s-a încadrat în sistemul românesc dialectal deja existent, suferind aceleași modificări ca și celelalte vocative românești, mai precis, a fost supus apocopării (cf. *mámo* > *ma*), i s-a deplasat accentul (cf. *mámo* > *mamó*), i s-a așezat în față interjecția *măi* sau *hăi* (cf. *măi véreo, hăi bábo, hăi ma, hăi ta, hăi ba* etc.). Apocoparea prenumelor la vocativ fiind în-

⁶ Gh. Radu, *lucr. cit.*, p. 94.

⁷ Al. Graur, *op. cit.*, p. 212.

⁸ Cf. Gh. Radu, *lucr. cit.*, p. 94.

⁹ Vezi mai amănunțit I. Faiciuc, *lucr. cit.*, p. 68, nota 11.

¹⁰ S. Pușcariu, *Limba română: I. Privire generală*, București, 1976, p. 71.

¹¹ T. Papahagi, *op. cit.*, p. 308.

¹² D. Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București, 1970, p. 357.

¹³ T. Papahagi, *op. cit.*, p. 308.

¹⁴ *Ibidem*, p. 170.

¹⁵ Cf. J. P. Bodzei, *lucr. cit.*, p. 87-88.

cheiată, desinența -o nu le-a mai putut influența, nu s-a putut impune, căci în graiurile românești maramureșene aproape nu întâlnim prenume la vocativ în -o. După cum s-a văzut, vocativul cu desinența -o este rezultatul interferenței lingvistice româno-ucrainene la nivel dialectal. La rîndul său și subdialectul românesc maramureșean a oferit modelul propriu de vocativ dialectelor ucrainene vecine din Maramureș.

Cronologic, vocativul românesc dialectal începe cu formele apocopate de tipul *D'o* (< *Gheorghe*), *Ileá* (< *Ileaná*), *mátú* (< *mătușá*), *unt'é* (< *unt'ేశú*). Această formă a generat alte modificări în structura vocativului. Etapa a doua a formării vocativului este cea a lungirii formei apocopate, cu scopul de a fi mai inteligibil și de a i se imprima anumite nuanțe cu caracter afectiv. Acest lucru s-a realizat cu ajutorul interjecțiilor *mái*, *hái*, precum și a pronumelui personal *tu*, cf. *mái D'o*, *hái Ileá*, *tu Anú*, *hái.mátú*, *hái unt'é* etc. Această operație era necesară pentru a lungi corpul fonetic al vocativului, care, de obicei, era mono- sau bisilabic, în cazul cînd exclamația (strigarea) nu era puternică, cînd nu era nevoie a striga (a chema, a se adresa) la distanță mare, precum și pentru considerente de natură afectivă (de apropiere, de respect). Structural, în asemenea cazuri, vocativul apocopat (*ma*, *ta*, *D'o*, *Pă*) monosilabic avea o putere de exprimare mai mică și în fața lui s-a așezat interjecția *hái* sau *mái* cu scopul de a-l face mai expresiv, deci *hái ma*, *hái ta*, *mái D'o*, *mái Pă* (în cazul substantivelor de genul feminin se poate folosi și pronumele personal *tu*, cf. *tu Ileá*, *tu cocoá* etc.). S-a obținut astfel un nou vocativ analitic, cu mai multe silabe, dar cu accentul pe ultima silabă, ceea ce a făcut posibilă, ulterior, să se extindă accentuarea oxitonă a vocativului, care este, de fapt, etapa a treia a evoluției acestei forme românești dialectale; aplicabilă la orice cuvînt, cf. *mamá*, *mătușá*, *tată*, *unt'ేశú* (mai rar la unele prenume, *Docá*, *Iorá*). Ulterior, prin analogie cu vocativul apocopat, acestor forme noi li s-au putut atașa interjecțiile *mái* sau *hái*. În acest fel, lungimea cuvîntului (numărul silabelor) a rămas neatinsă, dar vocativul s-a deosebit de nominativ prin deplasarea accentului, apărînd opoziția binară nominativ-vocativ, cf. N. *mătușá* — V. *mătușá*, N. *tată* — V. *tată*. Vocativul ucrainean în -o, intrat într-un sistem deja încheiat, a trecut prin toate cele trei etape amintite mai sus, adică: I. *mámo* > *ma*, II. *hái ma*, III. *mamó* (*hái mamó*). Apocoparea prenumelor la vocativ este un proces viu și azi în anumite zone din Maramureș (cf. *Nicú*, *Octaviá* etc.¹⁶), cu toate că nu se manifestă la fel în toate localitățile.

Am analizat vocativul românesc dialectal apocopat pentru a putea arăta cum a fost utilizat acest model de către graiurile ucrainene vecine. Din considerente metodice aceste vocative le vom numi de tipul I (*D'o*, *Ileá*, *mátú*, *unt'é*), tipul II (*mái D'o*, *hái Ileá*, *hái mátú*, *hái unt'é*, *tu Mái*, *tu cocoá*) și tipul III (*mătușá*, *mamá*, *tată*, *unt'ేశú*) pentru a putea urmări folosirea lor de către ucrainenii din Maramureș.

Dialectele ucrainene carpatice din bazinul Tisei superioare aveau în momentul contactului cu românii un sistem de vocative variat și bine încheiat. Contactul cu graiurile românești a îmbogățit acest sistem cu forme noi, foarte des utilizate. Folosirea modelului românesc de către

¹⁶ Cf. I. Faiciuc, *lucr. cit.*, p. 73.

ucraineni trebuie să aibă o vechime mare, în orice caz anterioară secolului al XVI-lea, pentru că la această dată ucrainenii colonizați în Maramureș n-au mai fost influențați de modelul românesc¹⁷.

După cum se va vedea în continuare, contactul ucrainenilor cu graiurile românești a generat numeroase forme de împrumut dintre care cel mai frecvent întâlnite sînt calchiera și transferul. Împrumutarea unor modele și structuri pledează de asemenea pentru vechimea mare a fenomenului morfologic în discuție. Distingem cîteva tipuri de vocativ ucrainean.

I. Vocativul apocopat ucrainean (calchiat după modelul românesc de tipul I: *D'o, Ilea, mătă, unt'é*):

1. Vocativul apocopat ucrainean vechi.

a) Termeni de rudenie (substantive comune): *ba* (Cra, LT)¹⁸ < *baba, chlo*¹⁹ (Cră, PM, Rep, Rusc) < *chlopeć, ma* (Cră, LT, PM, Rusc) < *mama, na* (Cră) < *naño, nypó* (VV) < *nepit, nepót, pobratý* (Rusc, VV) < *pobratym* 'prieten', *šougó* (VV) < *šougor* 'cumnat' etc.

b) Prenume vechi apocopate:

— prenume masculine: *Andri* (Cră) < *Andrij, D'o*²⁰ < *D'ord'e, Dumé* (Cra, VV) < *Dumytro, Hawry* (VV) < *Haurylo, Ivá* < *Ivan, Mi* (LT) și *Michá* < *Mychajlo, Nokolá* < *Nekolaj, Olé* (PM, Rep, RS, Rusc) < *Oleksa, Pe* (LT) < *Petro, Št'e* (VV) și *Št'efá* (PM, Rep) < *Štefan, Vasý* < *Vasyl*;

— prenume feminine: *Hafi* < *Hafija, Il'a* (Cra, Cră, Rusc) < *Il'ana, Ivó* (PM, Rep, VV) < *Ivona* 'Ioana', *Jary* (LT, Rep, VV) < *Jaryna, Jevdó* (PM, Rep) < *Jevdocha, Justý* (Rep) < *Justyna, Katarý* (RS) și *Katerý* (Rep, VV) < *Kateryna, Magdalý* (RS) < *Magdalena, Mari* și *Micó* (Rusc) < *Maryja, Nastá* (Rusc) < *Nastasija, Odó* (Cră) < *Odo'a, Olé* (Cra, VV) < *Olena, Oksá* (LT) < *Oksana, Pará* (PM, Rep, RS, VV) < *Paraska, Savé* (RS) < *Saveta, Tabó* (Rusc) < *Nastasija, Tit'a* și *Tyt'é* (VV) < *Titijana, Vasyly* (PM, RS, VV) < *Vasylyna*.

2. Vocativ ucrainean nou (prenume împrumutate din limba română sau prin intermediul ei): *Florý* (VV) < ucr. *Floryka* < rom. *Florica, Krystý* (VV) < ucr. *Krystyna* sau rom. *Cristina, Melá* (Rep) < ucr.

¹⁷ În anul 1555, la mănăstirea părăsită a ordinului franciscan în satul Remeți, au fost colonizați iobagi ucraineni din partea nord-estică a comitatului Bereg (azi raionul Irșava, regiunea Zakarpatskaja, R.S.S. Ucraineană), care n-au fost influențați deloc de modelul românesc al vocativului dialectal maramureșean, folosind forma proprie și în prezent. Este adevărat că poziția geografică a satului a favorizat păstrarea vocativului vechi ucrainean, localitatea fiind învecinată cu sate în care trăiește populația ucraineană sau maghiară și doar la est are contact cu teritoriul lingvistic românesc (prin comuna Săpința, și ea supusă unei puternice influențe ucrainene în această privință).

Chestiunea influenței vocativului în cauză asupra dialectului huțurilor, așezați pe valea râului Vișeu în secolul al XVIII-lea, este simplu de explicat, pentru că huțulii, încă înainte de a intra în relație cu graiurile românești maramureșene, fuseseră în contact cu graiuri românești din Carpați, iar mulți dintre ei practicau bilingvismul ucraino-român (cf., în această direcție, St. Hrabec, *Nazvy geograficzne Huculsczyzny*, Cracovia, 1950, p. 234; A. de Vincenz, *Traité d'anthroponymie houtzoule*, München, 1970, p. 43-44).

¹⁸ Siglele localităților ucrainene cercetate: Bis — *Bistra*, Cra — *Crasna*, Cră — *Crăciunești*, LT — *Lunca la Tisa*, PM — *Poienile de sub Munte*, Rep — *Repedea*, RS — *Rona de Sus*, Rusc — *Ruscova*, VV — *Valea Vișeuului*.

¹⁹ Utilizăm transcrierea fonetică slavă simplificată.

²⁰ Exemplele nelocalizate circulă în toate localitățile.

Melanija < rom. *Melania*, *Vyoryj* (VV) < ucr. *Vioryka* < rom. *Viorica*. După cum se vede, procesul apocopării în limba ucraineană (dialectele din Maramureș) este viu, acționează și acolo unde limba română a renunțat la forme tradiționale (aceste prenume în graiurile românești maramureșene la vocativ nu sînt apocopate) de vocativ.

II. Vocativul oxiton (calchiază modelul românesc de tipul III: *mătușă, mamă, tată, unt'eu*):

a) Termeni de rudenie: *babó* (Bis, Rusc, VV) < *baba, a'idú* (Bis, Cra, VV) < *d'id, dońkó* (PM, Rep) < *dońka, kumó* (Bis, VV) < *kuma, leginé* (PM) < *legin* 'flăcău', *le'ó* (Rep), *le'ú* (PM, Rep) și *l'ilú* (Rusc), *Pa'ú* (PM) < *le'o* 'unchi', *mamó* (Cra) < *mama, nanaškú* (Bis, VV) < *nanaško, nanaško* (VV) < *nanaška, sestró* (PM, Rep, RS, VV) < *sestra, svachú* (Bis, VV) < *svach, tetó* (Bis, PM, Rep) și *tytó* (Rusc, VV) < *teta, testú* (VV), *test'ú* și *tyst'ú* (PM) < *test', tyš'éó* (PM, VV) < *teš'ca, ujku* (VV) < *ujko, žinkó* (PM) și *žunkó* (Rep) < *žinka* etc.

b) Forme diminutive din termeni de rudenie: *babkó* (Cra) < *babka, babočkó* (Cra) < *babočka* 'bunicuță', *mamkó* (Cra) < *mamka, mamóčkó* (Cra) < *mamočka, ncńkú* (PM) < *nańko* 'tătic'.

c) Prenume ucrainene (masculine și feminine): *Annó* (Cra, Rep, RS, Rusc, VV) < *Anna, Hryčú* (Rep) < *Hryč, Jakobé* (PM) < *Jakob, Juré* (PM) și *Juró* (Bis, PM, VV) < *Jura, Nikoló* (Cra) < *Nykolaj, Pavlé* (Rep, VV) < *Pavel, Petré* (Bis, Rep, RS, VV) < *Petro*.

Modelul românesc dialectal oxiton (cu accent deplasat) a reușit să se impună în fața unor vocative ucrainene vechi și să predomine în multe localități. Uneori forma împrumutată oxitonă coexistă cu vocativul ucrainean vechi, cf. *kainé* (VV) și *kúme* (VV).

Se poate lesne observa că modelul vocativului oxiton ucrainean, în comparație cu cel românesc, cuprinde un număr mult mai mare de cuvinte și prenume, practic este aplicabil la orice cuvînt sau prenume din dialectele ucrainene vecine, deci, după ce a primit un imbold din afară, acest fenomen lingvistic s-a dezvoltat pe cale proprie.

III. Prin *vocativ analitic* înțelegem combinații bilingve care constau în aceea că aici graiurile românești pe lingă modelul împrumutat oferă și anumite cuvinte ajutătoare dialectelor ucrainene pentru formarea vocativului. Distingem mai multe împrumuturi românești de model al vocativului (ele calchiază modelul de tipul II: *măi D'o, hăi Iteá, hăi mătu, hăi unt'é, tu Mări*). Cuvintele ajutătoare sînt împrumutate din limba română (interjecția *măi*) sau aparțin limbii ucrainene (interjecția *háj, hej*, pronumele *ty*). Întîlnim și vocative creații proprii, formate pe terenul limbii ucrainene prin analogie (ele, în limba română, nu există), de ex. *hej Ivá*. Uneori interjecția *măi* intră în combinație cu termeni de rudenie care n-au suferit apocoparea, cf. *máj čoloviče*. Presentăm mai jos cîteva tipuri de vocativ analitic.

1. *măi* (ucr. *máj, mej, myj*) + *vocativ apocopat* (calchiază modelul românesc): *máj Ivá* (LT, RS, Rusc), *myj Ivá* (PM), *máj D'okú* (RS), *máj Nikolá* (RS) etc.;

2. *máj* + *vocativ ucrainean*, de ex. *máj čoloviče* (LT, RS, Rusc), *máj chlópče* etc.;

3. *hej* + *vocativ apocopat*, de ex., *hej Mări* (RS, Rusc), *hej Pará, hej Ivá* etc.;

14. *hej* + vocativ *oxiton*; cf. *hej Annó* (LT, RS); *hej mamó* (Cra, Rusc); *hej mamučkó* (Cra), *hoj mamukó* (Cra); *hoj Annó* (Cra, Rusc); *hoj Michá* (Rusc) etc.;
 16. *hej* + vocativ *apocopat*: aplicat la substantive de genul masculin (prenume) este creație pe teren propriu; *hej Ivá* (LT); *hej Vasy* (PM) etc.;

7. pronumele personal *ty* + vocativul *apocopat*: *ty Ivó* (PM), *ty Mari* (LT, Rusc), *ty Pará* (LT), *ty Odó* (RS) etc.;

8. pronumele personal *ty* + vocativ *ucrainean*, cf. *ty dívčyno* (Rusc); unde *ty* are rol de termen de adresare și calchiază formula românească dialectală maramureșeană de tipul *tu boreasă*, *tu femeie*.

Concluzii. Împrumuturile în cele două idiomuri vechi au vechime mare și sînt reciproce. Vocatiivele împrumutate s-au încadrat perfect în cele două idiomuri, sînt socotite firești, nu sînt simțite ca forme străine. Vocativul în *-o* este o formă vie și activă cu o mare frecvență numai în câteva sate de la nordul Tisei și în vestul județului. Vocativul în *-o* în majoritatea graiurilor românești maramureșene, considerat o reminiscență care în trecut a acoperit o zonă lingvistică mare, dar care azi și-a limitat aria de circulație la o regiune mică, este pe cale de dispariție, fiind socotit arhaism structural. Apocoparea vocativului, precum și deplasarea accentului pe ultima silabă sînt fenomene specifice graiurilor românești din Maramureș. Aceste fenomene lingvistice au servit ca model dialectelor ucrainene din Maramureș, sînt foarte productive și au înlocuit în mare măsură vocatiivele ucrainene vechi sau (mai rar) coexistă cu ele. Cele două idiomuri în contact s-au îmbogățit reciproc cu forme noi, fără să-și deformeze propria lor fizionomie lingvistică.

ВЛИЯНИЕ РУМЫНСКОЙ ДИАЛЕКТАЛЬНОЙ МОДЕЛИ НА ЗВАТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ УКРАИНСКИХ ГОВОРОВ МАРАМУРЕША

(РЕЗЮМЕ)

Известно, что румынские и украинские говоры находятся в тесном языковом контакте несколько столетий, вследствие чего некоторые формы звательного падежа в марамурашском диалекте румынского языка заимствованы от украинцев. Так, известный румынский языковед проф. И. Петруц убедительно доказал, что украинская форма звательного падежа женского рода с окончанием на *-o* в румынском марамурашском диалекте является структурным заимствованием из соседних украинских карпатских говоров. Автор настоящей статьи, исследуя румыно-украинскую языковую интерференцию в Марамураше, установил, что при языковом контакте заимствования являются взаимными даже в случае структурного влияния. Доказывая румынское происхождение усеченных форм румынского звательного падежа, а также роль ударения в этом случае, автор приводит примеры систематического и закономерного использования румынских моделей звательного падежа в украинских говорах Марамураша, заимствования которых является частым, повседневным и закономерным явлением в двуязычной среде. В некоторых случаях заимствованная модель вытесняет исконно украинские формы, являясь единственной и чрезвычайно продуктивной.

INDIVIDUALITATEA LINGVISTICĂ

DE

ALEXANDRU NICULESCU

De mai multă vreme datorăm — și cititorilor, și unor critici — definierea unor concepte cu care operăm în articolele, în studiile noastre. Seninătatea cercetării științifice ne îndeamnă să preferăm a explica gândirea și procedura metodologică — mai degrabă decât a polemiza cu adversitățile...

Cel mai discutat termen este, de bună seamă, cel de *individualitate (lingvistică)*. Am intitulat astfel o serie de cercetări despre *Individualitatea limbii române între limbile romanice* (vol. I, 1965 : *Contribuții gramaticale* ; vol. II, 1978 : *Contribuții sociolingvistice*, amândouă apărute la Editura Științifică și Enciclopedică), în convingerea că se pot cuprinde în această noțiune entități vaste și, bineînțeles, superioare limbii. Termenul folosit nu era nou. Îl întrebuițase, înaintea noastră, Ilie Bărbulescu, în lucrarea *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi* (București, 1929), cu sensul (pe care, de altfel, autorul însuși îl enunță) „individualitatea etnică românească” (p. 1), „individualitatea nației și a limbei române” (p. 2). Nu este deloc greu a întrezări, în semantica acestui cuvânt (=individualitate), conotații exclusivist naționaliste, astăzi într-un totu depășite, inoperante.

Mai tirziu, același termen apare în lingvistica romanică. Romanistul italian Matteo Bartoli scrie, în 1930, în „*Zeitschrift für Volkskunde*”, un bine întemeiat studiu despre *la spiccata individualità della lingua romana* (republicat în *Saggi di linguistica spaziale*, Torino, 1945, p. 139 și urm.), în care arată că „româna este, într-un anumit fel, cea mai latină și cea mai puțin latină dintre limbile neolatine”, Dacia fiind, astfel, în raport cu alte provincii ale Imperiului Roman, „cea mai fidelă Romei și, în același timp, cea mai puțin fidelă”. Conceptul individualității lingvistice este dedus mai ales din „ariile” lexicale. Matteo Bartoli caracterizează limba română între limbile romanice prin „norme areale”: rom. *lucru* (față de sp., it. *cosa*, fr. *chose*), rom. *rece* (față de it. *freddo*, sp. *frio*, fr. *froid*), rom. *arăta* (dar it., sp. *mostrar(e)*, fr. *montrer*), rom. *mișca* (it. *muovere*, fr. *mouvoir*, sp. *mover*) etc. Lingvistica spațială a lui Matteo Bartoli opera, metaforic, cu *figuri, faze* și, în consecință, cu conceptul de *individualitate*.

Fără îndoială, *individualitatea limbii române*, așa cum am încercat să o definim, este tributară acestor demersuri anterioare. Ceea ce am putut însă adăuga este o considerare globală a fenomenului lingvistic, o integrare a limbii în contextele sociale, culturale și istorice în care se găsesc (sau se găseau) vorbitorii ei. Limba nu este decât unul dintre

elementele ce caracterizează individualitatea lingvistică: celelalte elemente stau sub semnul sociologiei (chiar al psihosociologiei), al istoriei poporului și al istoriei culturii. Lingvistica nu mai este suficientă și eși, întru definierea individualității unei limbi: ea constată, nu explică, ea arată rezultatele, nu revelează cauzele. Pentru a cerceta structura și evoluția unei limbi, atât individual cit și comparativ, trebuie să depășim lingvistica.

Din astfel de motive, a vorbi despre „locul limbii române între limbile romanice” înseamnă, astăzi, mult prea puțin! Nu este vorba de a „stabili poziția românei în cadrul Romaniei”, pentru care este suficient a avea la îndemână „tratate și manuale de lingvistică romanică și gramatici istorice”, pentru că nu este vorba numai de lingvistică. O afirmație precum aceea a lui Sextil Pușcariu — limba română nu s-a conservat decât în măsura în care era vorbită de un element rustic autohton — obligă pe cercetătorul lingvist să-și depășească atribuțiile strict lingvistice și să caute mai departe sau mai sus. Am încercat să relevăm caracteristici constitutive ale fenomenului pe care l-am numit *romanitate românească*: statutul latinei conservate neîntrerupt în regiunile carpațo-dunărene (de multă vreme s-a renunțat a se vorbi despre „latina orientală”), contactul cu latina Bizanțului, continuitatea fidelității față de limba Romei (*language loyalty*) (în afara Imperiului Romei), restabilirea unei integrări timpurii (sec. XVIII—XIX) în cultura latino-romanică a Europei occidentale (*occidentalizarea romanică*) etc. Istoria socială, istoria culturii și lingvistica colaborează, astfel, întru definierea romanității românești.

Chiar mecanismele gramaticale românești, (pe care le-am cercetat în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. I și 2) au explicații socioculturale și istorice. Structurile gramaticale românești, în perspectivă romanică, se dovedesc a fi mai laxe, mai puțin rigide, având caracter opțional și variații conotative multiple, cu totul deosebite de romanitatea occidentală. Am arătat, bunăoară, că structurile reduplicate și reiterante, mult mai frecvente în română decât în alte limbi romanice (repetarea pronumelor în propoziția relativă: *fata pe care o iubesc*, repetarea pronumelor obiect direct și indirect: *l-am văzut pe el, i-am dat lui*), construcțiile subordonate cu conjunctivul: *vreau să mănăne*, în care se repetă persoana verbală, articolul „omul al bun, și chiar *omul ală bunul* etc.) dovedesc o limba în care trasaturile colocale, orale, sînt preponderente. Construcțiile de acest fel nu au fost cenzurate, din timp și cu strictețe, unificate, codificate, prin filtrul unei culturi „gramaticale” raționalizate de cultura latină, precum s-a întâmplat în limbile romanice de cultură ale Occidentului. Leo Spitzer remarcă, bunăoară, că limba română este „a Romance language closer to the state of nature than is rationalized and unified French” (*Bulletin linguistique*, XIII, 1945, p. 37). În acest fel, româna poate fi grupată cu idiomi romanice asupra cărora factorii culturali au acționat prea puțin, precum dialectele retoromâne, sarda, corsicană, dialectele sud-italiene. Asemenea idiomi au avut, ca unic ax al dezvoltării lor, fidelitatea lingvistică, conservarea continuității limbii și mai puțin cultivarea ei. Româna a recepționat cultura latină în epoca orientării către Occidentul romanic european. Atunci, la străvechea *language loyalty* se adaugă o *culture loyalty*, reinscrierea în romanitate:

Am fi putut ajunge la aceste concluzii ocupându-ne exclusiv de „locul limbii române între limbile romanice”, adică „folosind diversele tratate și manuale de lingvistică romanică”? O concepție cum este cea prezentată mai sus despre individualitatea lingvistică are, însă, predecesori iluștri. I. A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice* (1913), a atras atenția asupra faptului că poporul român a pornit de la o cultură latină rudimentară, pe care și-a îmbogățit-o în cursul evoluției lui istorice. O. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice* (1913), a subliniat caracterul pastoral și agricol al civilizației românești din trecut (și tot el, metaforic, a lansat ideea „grai și suflet”); Sextil Pușcariu, în diversele sale studii, a scos în evidență caracterul „rustic” al latinei ce a devenit română și a relevat evoluții semantice ce dovedeau ruralizarea Daciei postromane (lat. *pons, carraria, ruga* etc.) (S. Pușcariu completa, astfel, studiile „areale”, dar limitate, ale lui Matteo Bartoli).

Să nu fi fost oare nici unul dintre aceștia romanisti? Să fie într-adevăr romanistica o simplă comparație interlingvistică, în cadrul unei unități genealogice, avînd sarcina de a descoperi elemente istorice originale, adică un fel de confruntare a unor gramatici istorice paralele?

Noi nu sintem de această părere. Romanistica are a compara individualități lingvistice, explicînd evoluții și structuri lingvistice în contextele lor istorice, sociale și culturale — adică, altfel spus, în **realitate**.

L'INDIVIDUALITÉ LINGUISTIQUE

L'auteur définit le concept d'*individualité linguistique* dont il s'est servi dans une série d'études et montre que la langue n'est que l'un des éléments qui le caractérisent. Les autres tenant de la sociologie, de l'histoire du peuple et de l'histoire de la culture. De cette façon, la linguistique ne se suffit plus à elle-même pour définir l'individualité d'une langue: elle n'explique pas, mais constate seulement, et la linguistique romane ne doit pas être une simple comparaison interlinguistique dans le cadre d'une unité généalogique, mais doit comparer des individualités linguistiques en expliquant des évolutions et des structures linguistiques dans leurs contextes historiques, sociaux et culturels, c'est-à-dire dans *la réalité*.

Februărie 1983

Universitatea din București
Facultatea de Limbi Romane, Clasice și Orientale

București, str. Edg. Quinț, 5-7

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GĂDEI, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, permettant de connaître la flexion entière des mots qui en possèdent une : substantifs, adjectifs, pronoms, verbes, CWK Gleerup Lund — Editura Academiei Republicii Socialiste, România, București [1981], IX + 70 + 104 + 232 p.

Studiul teoretic și practic al limbii române dispune de un dicționar nou, valoros și de structură aparte, rezultat al unei fructuoase colaborări între autori și edituri, a cărui publicare a fost subvenționată de fundații suedeze și de Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Pornind de la constatarea că dicționarele existente ale limbii române țin seama în măsură redusă, mai ales pentru străini, de aspectul morfologic și fonetic al cuvintelor flexibile, în sensul că indică doar câteva forme ale flexiunii lor, prezenta lucrare este destinată să înlăture această insuficiență, contribuind, totodată, la realizarea unui viitor dicționar „ideal” al limbii române (p. IV), care ar avea în vedere, în cazul când e dedicat studiului descriptiv, în special primele patru aspecte importante, proprii lexicologiei, dintre cele cinci menționate: ortografic, semantic, fonetic, morfologic și istoric (p. III—IV); un asemenea dicționar ar putea fi monolingv, dar e preferabil bilingv; spre a fi utilizat și de cercetătorii neromâni (*ibidem*).

Lucrarea e divizată în trei părți: *Introducere* (p. I 9—70); *Liste de flexions* (p. II 1—104), care conține „cuvintele-tip” („mots-rubriques” sau „mots-types”) ca modele de flexiune și un număr de exemple similare; *Dicționarul* (p. III 1—225).

După indicații asupra declinării și conjugării românești, se procedează, în *Introducere*, la repartizarea cuvintelor flexibile (utilizate în lucrare), în cele două mari grupe: *declinabile* — substantive (masculine, M, feminine, F, ambigene, N); adjective calificative, A; articole (fără cele enclitice), numerale, adjective pronominale, pronume (toate cu flexiune zisă pronominală), P; *conjugabile*: verbul, V (p. I 12), cu specificarea formelor flexionale (utilizate în continuare) pentru fiecare dintre categoriile de mai sus (10 la substantive, 9 la adjective calificative masculine, 8 la cele feminine, 4 + 4 la P masculine, respectiv feminine și 14 la verb).

Intrucit morfologia românească este determinată, în afară de „terminații” (care caracterizează „flexiunea exterioară”), de alternanțe vocalice și consonantice, factori ai „flexiunii interioare” (p. I 41), acestora din urmă, alternanțelor, alături de numeroase și caracteristice declinării și conjugării românești, li se acordă o deosebită atenție, fiind înregistrate și exemplificate cu forme bine alese (p. I 44—53).

Datele pregătite și analizate în partea I sînt utilizate în partea a II-a, care cuprinde 869 de „cuvinte-tip” (vezi *supra*), reprezentînd categoriile indicate: M, F, N, A, P; V. La fiecare cuvînt-tip apar formele necesare cunoașterii flexiunii întregi, unele transcrise (și) fonetic, și cu indicațiile necesare privitoare la alternanțele fonetice; cuvintele-tip sînt urmate, cum s-a menționat, de un număr de exemple cu flexiune identică, introduse prin „de mîme (par ex.)”. Astfel, de pildă, la p. II 98, sub nr. 611, sînt indicate, mai întîi, alternanțele proprii verbului *coase*: D 'kk, adică: D = alternanța consonantică s/s (vezi p. I 44); kk = alternanța vocalică o accentuat/o neaccentuat/oa accentuat/ù neaccentuat (vezi p. I 53), după care urmează formele, numerotate potrivit tabelului de la pagina I 36, notate fonetic, una și transliterată parțial, avînd indicate accentul: *coase*: 1 *kos*, 2 *kos̄*, 7 *coasă* ([sub.] *coase*), imperativ pers. 5, cu pronumele personal postpus, *coséti* (ex. *coséti-l* [-tsil]), 9 *coșám*, 10 *cusú*, 11 *cusú*, 12 *cosînd*, 13 *cusút* | de mîme (vezi *supra*): *descoase*.

Cuvintele analizate și discutate sînt cuprinse, în ordine alfabetică, în partea a III-a, *Dictionnaire*, p. III 1—225, la forma-tip, totdeauna cu indicarea accentului, eventual și a variantelor etc., de asemenea a categoriei (M, F, N, A, P, V) și a paginii din partea a II-a. Sînt omise cuvintele care ar fi încărcat inutil dicționarul. (vezi p. III 1—8).

În lucrare sînt cuprinse, pertinent discutate, și probleme ca: situația substantivelor „ambigene”, respectiv „neutre” (preferat fiind primul termen, deși e aleasă sigla N, deoarece A a fost reținut pentru adjectivele calificative) (p. I 10—12, cu referire, totodată, la categoria similară și de aceeași origine din italiană); „genul” substantivelor singulare tantum non-feminine și a celor pluralia tantum non-masculine (p. I 14—18); vocativul ca formă și funcțiune (p. I 22—24, 27—28) etc.

Lucrarea este consacrată, în principiu, limbii „standard” contemporane, fără a neglija însă unele cuvinte sau forme (considerate necesare) învechite sau regionale (vezi p. I 62), care

poartă indicația respectivă: Între sursele de informare indicate (p. I 59—62), se menționează și două lucrări ale lui Alf Lombard: *La langue roumaine: Une présentation* (Paris, 1974), din care a fost adoptată și transcrierea fonetică (vezi p. I 6), și *Le verbe roumain* (vol. I, II, Lund, 1954, 1955) și, utilizată constant, „sursa CG”, adică informația sigură a lui Constantin Gădeci (vezi p. I 60).

În *Prefață* sintem informați cum și-au împărțit atribuțiile cei doi autori: A. L. s-a ocupat mai ales de partea lingvistică [« du côté linguistique »] a lucrării, iar C. G., înainte de toate, de partea practică [« du côté pratique »] și i-a revenit și extragerea întregului material din două surse de bază: DEX și DM (p. IX).

Din precizarea (mai detaliată decît cea formulată în subtitlu) asupra destinației dicționarului, anume că el „își propune să ofere, pentru prima dată, un clasament sistematic al întregii morfologii românești și a face cunoscută în întregime flexiunea fiecărui cuvînt flexibil” (p. IX) și conține partea morfologică a dicționarului român-francez pe care profesorul Alf Lombard are de gînd să-l publice (*ibidem*), reiese cui aparține inițiativa, planul și structura acestei lucrări, care spondeste prestigioasa contribuție a marelui lingvist suedez la analiza detaliată și sistematică a morfologiei limbii noastre. Scrisă într-o limbă de largă circulație, cu claritatea și eleganța proprii lucrărilor profesorului Alf Lombard, *Dicționarul* va aduce reale servicii lingviștilor, în special romanșiștilor, dar și altor interesați de a studia și învăța limba română.

Aprilie 1983

Ioan Pătruș

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ION COTEANU, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982, 423 p.

În cazul cărții de față, studierea *Introducerii* este mai necesară decît în cazul altora. Întrucît autorul își formulează aici unghiul, un unghi mai aparte, din care el își propune să abordeze fenomenul gramatical; fără cunoașterea sau măcar fără intuirea acestui unghi, cititorul, obișnuit cu alte tipuri de gramatici, cele frecvente, ar putea citi cartea de pe o poziție improprie profilului intenționat de autor, o poziție de pe care eventualele sale observații și judecăți s-ar situa pe alte „lungimi de undă” decît cele adoptate de autor.

Printr-o gramatică de b a z ă, autorul nu înțelege, deși la citirea titlului riscul nu este exclus, o carte (de gramatică) de bază, cartea fundamentală a gramaticii limbii române — nu l-am putea suspecta de o atare emfază —, ci înțelege altceva: „Dacă luăm și comparăm gramaticile din mîntea celor ce știu românește, în toate întîlnim un număr de reguli nedeosebite prin nimic între ele, oricît de învățați și de talentați sînt cei ce le întrebunțează. Ele constituie împreună gramatica de b a z ă” (p. 8). Este adică vorba de gramatică în sensul de *obiect* al studiului, studiu care se numește și el, după cum se știe, tot așa, *gramatică*. Faptul că aceasta este accepția termenului *gramatică de bază* rezultă și dintr-un alt loc al *Introducerii*: referindu-se la tehnicile pedagogice aplicate în vederea bunei organizări a vorbirii și scrierii, autorul arată că acestea trebuie să se întencieze „pe evaluarea cît mai exactă a gramaticii de care dispune cineva la data la care începe educarea [s. n. D. D.] vorbirii și scrierii” (p. 9). Și totuși avem în față o *carte* de gramatică, o carte care nu se reduce la inventare de structuri, sintagme etc. — ar mai fi încă aproape de gramatica-obiect —, ci una în care întîlnim și definiții, clasificări, unele dezbateri ș. a. Înceamă că autorul dublează permanent gramatica-obiect cu o gramatică-studiu. Și nu o face numai vrînd-nevrînd, ci vrînd; rezultă acest lucru din circumscrierea unei gramatici de bază a u z u l u i: „Gramatica de bază ca și oricare dintre gramaticile derivate din ea pot fi descrise în diverse feluri, dar modalitățile mai importante sînt următoarele două a) să se înfățișeze schema, adică să se enumere în formă generală și abstractă toate regulile acelei gramatici; b) să se înfățișeze uzul, adică aplicațiile concrete ale regulilor din schemă și posibilitățile folosirii lor” (p. 8). Același lucru rezultă și din relațiile pe care autorul le stabilește între uz, funcție și structură: „Uzul este strîns legat de f u n c ț i i l e îndeplinite de cuvînte și de grupuri de cuvînte” (p. 8). „Dînd prioritate uzului, am fost obligați să cercetăm și modul în care structurile limbii române răspund funcțiilor enunțurilor...” (p. 9—10) și, mai departe, rezumîndu-și punctul de vedere; „în cartea de față, am privit funcția ca un element care-și subordonează structura sau, altfel spus, că structura trebuie să se afle în serviciul funcției” (p. 10). Funcția însăși este și ea a gramaticii-obiect: „Funcțiile, la rîndul lor, sînt incluse într-un fel sau altul în cuvînte și în grupurile de cuvînte de diverse mărimi cu care trebuie să

potrivească perfect" (p. 10). Astfel, materia *Gramaticii de bază* nu se înfățișează substanțial îmbogățită, chiar dacă discutarea amănunțită a raporturilor dintre funcție și structură nu a intrat, după cum afirmă autorul, în cadrul expunerii.

În sfârșit, mai menționăm, pentru adoptarea de către cititor a unei poziții adecvate, o opinie afirmată de autor în legătură cu studiul gramaticii în școală, dar de natură să avizeze și asupra concepției lucrării în discuție: „Studiul gramaticii în școală nu trebuie împovărat cu toate subtilitățile oferite de un curent lingvistic sau altul, scopul învățării nefiind teoria gramaticală și nici terminologiile, adesea foarte complicate, ci limba română ca obiect prin care gândirea se poate perfecționa și exprima în formele cele mai eficace" (p. 9).

După lectura cărții, cititorul se simte îndemnat să se întoarcă la *Introducere* și să o gândească încă o dată, privită în relația de la scop la realizarea lui. Cartea îi va apărea cel puțin ca un exercițiu gramatical inedit, interesant, original.

Aprilie 1983

D. D. Drașoveanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ION GHETIE, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 190 p.

Autor al unor lucrări fundamentale privind abordarea istorică a românei literare, punind în valoare o irefutabilă recoltă de fapte, Ion Ghetie ilustrează în mod exemplar o direcție novatoare a cercetării filologice și lingvistice actuale, sub spectrul unei schimbări de optică din cele mai semnificative. Mult timp s-a perpetuat o accepțiune unilaterală a noțiunii de limbă literară, suprapunându-i-se în mod exclusivist înțelesul de limbă a literaturii artistice. Faptul pare paradoxal din moment ce Ion Budai-Deleanu sau Ion Heliade Rădulescu abordau limba de cultură dintr-o perspectivă integratoare, apropiată conceptului ce cîștigă astăzi tot mai mult teren. Respingînd, așadar, viziunea atomistă asupra fenomenului lingvistic, Ion Ghetie ne-a oferit, în anii din urmă, cîteva sinteze consacrate variantei cultivate a limbii noastre — *Baza dialectală a românei literare și Istoria limbii române literare. Privire sintetică* —, în prelungirea cărora se circumscrie și noua *Introducere în studiul limbii române literare*, ce vin să probeze odată mai mult, prin întregul lor eșafodaj metodologic, teoretic și descriptiv, însăși maturizarea disciplinei de față.

Condensată la maximum, în virtutea colecției de tip enciclopedic în care se inseriază, oscilînd între expunerea liniară, rezumativă, și dezbateră incisivă, dar obiectivă în același timp, a celor mai diferite puncte de vedere asupra evoluției limbii literare, concomitent cu afirmarea fără ezitări a unei poziții proprii, cartea pe care o prezentăm aruncă noi fascicule de lumină asupra unui domeniu investigat cu fervoare analitică. După un preambul retrospectiv asupra preocupărilor de limbă literară românească, este abordat conceptul de limbă de cultură, de la accepțiile unilaterale și restrictive ce i s-au dat la semnificațiile extrem de largi, decurgînd dintr-o interpretare etimologică a termenului de literar. Sint luate în discuție, cu dese reveniri pe parcurs, relațiile dintre limba literară și limba scrisă, pe de o parte, dintre limba scrisă și limba vorbită, pe de altă parte, evidențiîndu-se opoziția între textele literare și cele neliterare. Raliîndu-se opiniei lui Iorgu Iordan, al cărui demers de clarificare teoretică a fost decisiv în propulsarea cercetărilor de limbă literară, autorul reține, pentru definirea conceptului, atît caracterul de „ingrijit”, cît și pe cel de „normă”, alte atribute (unitar, stabil) fiind subînțelese.

În jurul raporturilor enunțate converg în continuare demonstrațiile, indicîndu-se cu rigurozitate sfera noțiunilor de limbă scrisă, luată în sens general, și de limbă literară scrisă. Din atitudinea diferită față de normă ar rezulta și o împărțire în texte prin intermediul cărora se realizează un act de cultură (beletristice, științifice și juridico-administrative) și texte așa-zis neliterare (catagrafii, testamente, scrisori, însemnări), în care intenția artistică nu ar fi evidentă. O atare departajare denotă însă o rigiditate metodologică ce poate îngusta cadrul de manifestare a limbii literare. Chiar dacă nu sîntem adepții existenței unui stil familiar-coloquial în care s-ar încadra unele din aceste texte, nu putem să nu recunoaștem o anumită plasticitate latentă, o „fatalitate artistică”, după expresia lui Eugén Negrici, a oricărui text, modul de formulare a unor zapise, hrisoave, condiții sau adnotări manuscrise de pe vechile cărți stînd sub incidența unei literaturi imanente.

Acceptînd relația care se stabilește între varianta scrisă și modalitatea de exprimare orală a limbii literare, avem însă rezerve față de distanța la care este plasat cel de-al doilea aspect în urma primului, ca un simplu apendice. Fundamentată pe aspectul scris, rostirea literară își constituie o fizionomie aparte mult mai devreme, căci solemnitatea discursului în cazul propagării literaturii omilelice și hagiografice, precum și mecanismele orafității în ceea ce privește receptarea cărților populare, de exemplu, presupuneau în aceeași măsură respectarea unor canoane proprii limbii literare scrise pe care o reflectau de altfel. Înclinăm, de aceea, să susținem una din aserțiunile lui Emil Petrovici privitoare la coexistența în epoca veche a culturii românești a unei vorbiri culte și a uneia populare.

Disociațiile la obiect pe marginea conceptului de normă literară, a paralelei cu norma lingvistică și a implicațiilor pe care le au prescripțiile normative oficiale întregesc tabloul chestiunilor de ordin general, cu deschideri înspre coordonatele proceselor de unificare și de modernizare ale limbii de cultură. Pornind de la caracterul de categorie istorică al acesteia, Ion Gheție reafirmă, într-o perspectivă diacronică, configurația procesuală a constituirii și consolidării limbii literare. În elucidarea originilor ei, intrăm pe un teren al celor mai disputate păreri, ordonate în linii mari în funcție de două optici: unele fixînd aceste începuturi chiar înaintea apariției celor mai vechi monumente de limbă, altele vizînd diferite faze din istoria scrisului românesc. Opțiunea sa indică convingător secolul al XVI-lea ca moment al înfăptuirii prin limbă a unui act de cultură, texte precum *Patia de la Orăștie* sau *Cazania a II-a* coresiană, facilitîndu-i susținerea acestei teze. Despre o normă supradialectală literară unică se poate vorbi abia în jurul anului 1880, normele actuale fiind fixate în deceniul șase prin lucrări academice de anvergură.

Criteriile de periodizare sugerate anterior de autor sînt reluate fără modificări esențiale, reșevîndu-se existența unei epoci vechi (1532—1780) și a uneia moderne (1780—1960). Inspirată este alegerea ca *terminus a quo* al celei de a doua perioade a epocii vechi a anului 1640, în loc de 1656.

O „sinteză a sintezelor” înserează capitolul intitulat *Etape în evoluția limbii române literare* (p. 69—86), în care regăsim jaloarele teoretice ale compendiului din 1978, consecvența cu care autorul survolează sistematic, din unghiuri deja verificate, acest instrument inconfundabil al unei culturi. O singură obiecție avem în legătură cu amplitudinea reală a momentului 1750, cînd, ca urmare a naționalizării serviciului divin, se produce o unificare a limbii literare, care ne apare însă mai mult accidentală, înfăptuită mecanicist. dovadă că manuscrisele rămînidle vechilor coduri de scriere statornice prin varianta respectivă. Această unitate „fulgurantă” de la nivelul cărții imprimate, destrămată peste cîteva decenii, nu a angajat deci structurile intrinseci ale normei literare, explicîndu-se fie prin exodul masiv de tipografi mîntene în aceste centre, fie prin transpunerea *tale-qualè* a cărților mîntene nu atît din rațiuni nivelatoare cît pentru a răspunde prompt cererilor de carte în condițiile unei competitivități. Nu e de mirare, deci, că officina blăjeană se pretează chiar la „mistificări” editoriale, tipărînd și difuzînd cărți la care este înscris Rîmniceul pe foata de titlu. Despre unificarea lingvistică propriu-zisă, cu un spectru larg, neoscilant, putem vorbi fără reticențe abia după 1830.

Suscitînd luări de poziție dintre cele mai divergente, locul pe care îl deține limba literară în raport cu graiurile, sub aspectul unificării ei, precum și relația dintre limba literară și cultură, ocupă ultimele secțiuni ale lucrării. În concordanță cu opiniile lui M. Gaster și G. Ivănescu, I. Gheție recunoaște existența unor variante regionale ale limbii literare. Reținînd un număr de 18 particularități fonetice și morfologice, stabilește patru asemenea variante în secolul al XVI-lea: munteană-sud-est-ardeleană, nord-moldoveană, bănăneană-hunedoreană și nord-ardeleană, pentru ca în secolul următor să li se adauge și o variantă sud-vest-ardeleană. Conchi-zînd că baza dialectală a românei literare coincide cu graiul muntean, lingvistul bucureștean aduce dovezi certe în sprijinul netemeinicii punctelor de vedere, mai vechi sau mai noi, după care limba literară s-ar baza fie pe graiul maramureșean, fie pe toate graiurile dacoromâne, fie pe întregul dialect dacoromân, unîtar în perioada de început a scrisului românesc. De pe aceeași platformă inductivă, este surprins unul din sensurile novatoare ale diversificării limbii literare, ce are ca rezultată apariția unor variante culturale, a stilurilor sau a limbajelor funcționale, trasînd direcțiile de modernizare și perfecționare a limbii de cultură.

Concept ca o replică la vechile încercări monografice consacrate „limbii și stilului” unor autori, succintul excurs semnat de Ion Gheție rămîne un model de cercetare structurală pe noi premise metodologice, punînd o temelie solidă la edificarea acelei reprezentative istorii a limbii literare.

Aprilie 1983

Eugen Pavel

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DOINA BOGDAN-DASCĂLU, *Critica — limbaj secund*, Timișoara, Editura Facla, 1981, 204 p.

Perspectiva de abordare a limbajului critic-literar propusă de Doina Bogdan-Dascălu este una deosebit de concretă și de complexă, cartea urmărind să realizeze deziderate teoretice, după cum realizează o cercetare diacronică a limbajului critic-literar românesc. Din aceste puncte de vedere, lucrarea reprezintă o reușită certă, materialul de limbă constituind un argument preemtoriu. Ipoteza de lucru a autoarei o formează corespondența care ar exista între funcțiile textului de critică literară și funcțiile limbii, adică dintre funcțiile: analitică, axiologică, normativă și estetică și funcțiile: metalinguală, emotivă, conativă și estetică.

După un succint preambol teoretic, în care se manifestă aderența cercetătoarei la ideea barthiană potrivit căreia limbajul critic-literar este un metalimbaj, un limbaj secund, alcătuit pe baza unui limbaj primar — limbajul-obiect al textului literar-artistic —, se demonstrează posibilitatea studierii acestui limbaj secund de către o stilistică funcționalistă. Aceasta diferă de stilistica funcțională prin faptul că privește funcțiile limbii sub aspectul ierarhizării lor într-un mesaj, ceea ce atrage după sine sublinierea existenței și a exercitării funcției predominante, în cazul nostru, a funcției metalinguale. Disocierea făcută între stilistica funcțională și cea funcționalistă ni se pare convingătoare și, mai cu seamă, ne-a atras atenția asupra departajării funcției dominante de cele secundare, precum și asupra concepției lor ca un sistem în momentul funcționării într-un mesaj. De asemenea, demnă de subliniat ni se pare încercarea de sistematizare, pe baza unui material deosebit de bogat din literatura critică-literară românească, a celor șaisprezece operații specifice atât funcției dominante cât și celor secundare, concretizate în patru sute de operatori de natură lexicală, gramaticală și grafică. Faptul că mai mult de jumătate din numărul operatorilor susțin funcția metalinguală, fără a face din metoda statistică un instrument de lucru, este notabil, verificându-se indirect rolul acestei funcții în limbajul critic-literar. Astfel cartea Doinei Bogdan-Dascălu este prima lucrare monografică dedicată unui limbaj, precum și prima lucrare ce studiază științific limbajul criticii literare românești, de la apariția lui până astăzi. Alături de cercetări variate dedicate limbajului literar-artistic sau alături de cercetări parțiale ale altor limbaje, *Critica — limbaj secund* se impune ca o lucrare remarcabilă sub aspectul echilibrului ei interior și sub aspectul argumentării în marginile poziției adoptate.

Considerând textul de critică literară ca un produs al unui sublimbaj, alături de sublimbajul logic sau cel lingvistic, care funcționează datorită metalingvisticii, ne întrebăm, cum se pot corela funcțiile unui text, ce au un caracter predominant teleologic, cu funcțiile limbajului în genere, care, așa cum demonstrează Doina Bogdan-Dascălu, acționează în vorbire potrivit criteriului ierarhizării. Precizarea care s-ar putea face aici e că în text coexistă funcții între-a și extralingvistice și că celor intralingvistice (de exemplu, funcțiile metalinguală și estetică) le corespund anumite funcții din sistemul limbii, iar celor pe care le-am și considera extralingvistice le atribuim o anumită abținere de la corelarea mecanică cu alte funcții ale limbii, întrucât se referă exclusiv la limbajul-obiect, prin excelență variat și difuz. Autoarea ar fi putut unifica criteriile amintite mai înainte, prin deschiderea discuției asupra caracterului teleologic deopotrivă al funcțiilor textului de critică literară și al diverselor limbaje sau stiluri funcționale. În acest sens se exprimă M. Riffaterre², urmat, îndeaproape, de Al. Andriescu atunci când propune următoarea definiție a limbajelor sau stilurilor funcționale: „Am putea defini, așadar, aceste stiluri (funcționale, n. n. E. L. D.) ca variații, aspecte ale limbii, ieșite din procesul istoric de diferențiere a mijloacelor comunicării verbale, în baza alegerii și combinării unor fapte de limbă în funcție de scopul (s. n. E. L. D.) urmărit, care implică intențiile transmițătorului și presupune, obligatoriu, satisfacerea maximă a necesităților de informare a destinatarului”³. În felul acesta, definirea funcției ca scop, cum pare să o conceapă și autoarea cărții, ar primi o consolidare în plus.

Tot că o propunere ne-am permite să atragem atenția asupra faptului că acea corespondență de care s-a vorbit mai sus ar avea la bază o relație dialectică de tipul înțreg-partea generală-particular. Discutându-se textul, produs finit al unui limbaj, e mai firesc ca anumite funcții să se manifeste în cadrul acestuia decât să apară în afara lui. Într-un asemenea caz, corespondența dintre funcțiile textului și funcțiile limbii ar fi mai ușor de înțeles și mai ușor de acceptat.

¹ Vezi, în acest sens, I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei R. S. România, 1973, precum și bibliografia aferentă diverselor limbaje în I. Coteanu și I. Dănilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme — bibliografie*, București, Editura Academiei R. S. România, 1970, 252—270.

² În *Essais de stylistique structurale*, Paris, 1971.

³ Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, 1979, p. 6—7.

ale limbii transmise deopotrivă și limbajului să fie actualizate în text⁴, întocmai cum partea oglindite întregul numai în elementele lui esențiale, altfel nu ar fi posibilă diferențierea lor.

Correspondența funcțiilor propusă de autoare credem că nu se poate justifica și din alt punct de vedere: funcțiile unui limbaj secund (limbajul critic-literar) nu se pot corela cu funcții ale limbajului în general, decît dacă se admite imbricarea primelor în celelalte, pierderile incerte fiind și necesare.

Se mai impune o altă sugestie care ar veni în sprijinul discuției anterioare. Privind diferențiat funcțiile textului de critică literară, precum și într-o anume subordonare, s-ar fi putut departaja diversele „specii” ale acestuia; în care însăși funcția dominantă s-ar fi putut să fie afectată. În fond, o prezentare de carte, o cronică (săptămînală) etc. nu stau pe același plan cu un eseu, cu o monografie, cu un volum de istorie literară sau cu unul de critică și/sau teorie literară ce au la bază o metodă științifică declarată și un sistem aplicativ constant. E posibil ca operatorii să rămînă neschimbați, dar alta va fi greutatea diferitelor funcții cu repercusiuni asupra configurației textului.

Și pentru că s-a vorbit în cartea Doinei Bogdan-Dascălu despre caracterul de sistem al funcțiilor, se impune observația că numai ierarhizarea și cumulul de funcții nu pot forma acest sistem, ci credem că dinamica relațiilor de tip coordonator-subordonator într-o ierarhie a cărei echilibru e problematic, tocmai datorită scopului urmărit de emițător, dă o imagine mai fidelă a sistemului invocat.

Subscriem cu căldură la una dintre marile deschideri ale cărții, și anume la perspectiva textuală care face ca acea componentă metalingvistică să nu funcționeze numai secvențial, ci, luînd în considerare o proprietate semantică a textului — coerența —, să se rezolve și textual. Este poate unul din fronturile de lucru cele mai ambițioase pe care le propune cartea Doinei Bogdan-Dascălu, intrucît, prin exploatarea lui, se aduc argumente în plus pentru cercetarea textului de critică literară nu neapărat prin correspondența funcțiilor. Mai mult decît în alt domeniu poate, unicitatea și permanența referentului — textul artistic —, ca o realizare a limbajului-obiect, selectarea proprietăților acestuia⁵ dintr-o anumită sferă, de o anume dimensiune și compatibilitate, dictate de o anumită similaritate, pot configura coerența textului critic-literar. Totodată coerența mai poate fi dată și de ordinea percepției textului-obiect, care va forma și ordinea metatextului, un rol hotărîtor avîndu-l aici propriile noastre cunoștințe despre structura lumii⁶ și aspectele particulare pe care le ia aceasta în textul artistic. Este o dovadă în plus a ponderii elementelor extralingvistice și a funcțiilor acestora în textul critic-literar. Dar cum problema coerenței textuale nu a constituit decît un simplu argument, printre altele, în discuția autoarei, ne oprim aici.

Făcînd abstracție de ceea ce se putea exploata din punct de vedere teoretic prin neglînorarea unor domenii limitrofe, cartea Doinei Bogdan-Dascălu rămîne ca o alternativă notabilă de cercetare a limbajului critic-literar, în care stilul polemic elegant și caracterul sistematic al prezentării întregii problematice determină o lectură deosebit de densă ca informație, reconfortantă prin rezultatele la care se ajunge, cu numeroase posibilități de deschideri interpretative dintre cele mai interesante.

Februarie 1983

Elena Dragoș

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

G. MIHĂILĂ, *Studii de lingvistică și filologie*, Timișoara, Editura Facla, 1981, 290 p.

Filologiei și istoriei lingvisticii (romanice și românești), domenii cărora G. Mihăilă le-a arătat un interes statornic, le sînt consacrate studiile din acest volum. Cele mai multe sînt inedite; doar cîteva au apărut, într-o primă formă, în ultimii ani, în reviste de specialitate:

⁴ R. Barthes, *Éléments de sémiologie*, în « Communications », 1964, nr. 4, p. 92—134.

⁵ Prin operațiile de afirmare și negare din cadrul funcției emotive se poate concepe selectarea unor proprietăți ale referentului, cf. p. 130—150.

⁶ T. A. van Dijk, *Text and Context. Exploration in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London — New York, 1977, capitolul *Coherence*, p. 93—129.

sau de cultură și unele constituie luări de poziție în legătură cu subiecte controversate revenite în actualitate, iar altele, scrise cu ocazia aniversare, evocă activitatea unor personalități de seamă ale lingvisticii românești. Cum cei pe care îi are în vedere, autorul nu sînt numai specialiștii, cartea e în măsură să rețină atenția printr-o tematică de mai larg interes și oarecum mai la îndemina cititorului mai puțin avizat, mijlocindu-i cunoașterea unor aspecte generale și semnificative ale studierii limbii române. Pe de altă parte, expunerea sau argumentarea unui punct de vedere prilejuiesc adesea o utilă prezentare a întregii problematice a subiectului sau a lucrării discutate. Informația este bogată și variată; mai mult, e de observat la G. Mihăilă o reală plăcere de a o deține și a o oferi. Tot așa cum nu poate treci neremarcată, în majoritatea studiilor, prezența slavistului: prin chiar obiectul lor, unele reclamau competența, opiniile și aprecierile acestuia.

Studiile ce formează prima secțiune a cărții — *Inscripții și manuscrise* — reiau discuția asupra unor lucrări pentru a aduce corecturi la unele comentarii sau puncte de vedere în legătură cu ele, pentru a le releva importanța și locul în cultura românească veche. Astfel, o recitare a inscripțiilor din 1313—1314 și 1408 din biserica de la Streisingeorgiu (jud. Hunedoara) devine necesară, dată fiind vechimea și unicitatea lor, pentru înregistrarea și evidențierea particularităților lingvistice ale textului primeia, cu îndreptarea citorva lecțiuni anterioare; reactualizarea părerii că *Evangeliiarul de la Reims* ar fi de proveniență românească impune expunerea istoriei externe a manuscrisului și rediscutarea argumentelor invocate anterior pentru a susține această ipoteză, cu o dreaptă concluzie de ordin metodologic: „Nu putem face să progreseze cunoștințele noastre repetînd mereu afirmațiile făcute, chiar de Hasdeu, acum mai bine o sută de ani: ele trebuie confruntate cu datele științei actuale, cu progresele obținute în cadrul filologiei pe plan internațional. Trebuie să ne întoarcem mereu la studiul izvoarelor, al textelor în discuție; să le supunem propriei noastre analize” (p. 47); unui text ce demonstrează (alături de alți cercetători), la timpul potrivit, netemeinicia datării scrierii manuscrisului românesc din *Codicele de la Ieud* în 1391—1392, i se adaugă aici o succintă analiză a ediției *Codicelei*, publicată între timp; cu detalii, în context cuprinzător, este evaluată însemnătatea deosebită a activității copistilor Gavril Uric de la Neamț și popa Bratul din Brașov.

Secțiunea a doua — *Din istoria lingvisticii române și românești* — relevă contribuții ale unor lingviști străini la studierea limbii române sau legături ale acestora cu lingvistica românească. Importanța și oportunitatea temei nu mai trebuie subliniate; un asemenea capitol nu apare (cel puțin ca *addenda*) în recente istorii ale lingvisticii românești (*Istoria* lui Săineanu nu-l omisese!) și, mai rău, uneori, asemenea contribuții sînt ignorate de studii românești de specialitate. De aceea, strădania lui G. Mihăilă (care a și tradus în românește unele din ele) de a le dezvălui și aprecia, alăturîndu-se încercărilor mai vechi sau mai noi ale lui Iorgu Iordan și Carlo Tagliavini (în cadrul romanic) sau E. Coseriu și D. Macrea, e cu atît mai meritorie, ea constituînd și o sugestie pentru o necesară sinteză asupra unor astfel de contribuții, substanțiale și permanente. Autorii lor, între ei săvanți iluștri, sînt interesați de limba și cultura românească mai ales ca romaniști și slaviști. G. Mihăilă îi are în vedere, aici, pe: Fr. Miklosich, Djura Daničić, Antoine Meillet, Carlo Tagliavini, R. A. Budagov, S. B. Bernstein. Cercetările sale sînt, însă, eterogene ca intenții și structură. Dacă, de pildă, unele dau o privire mai cuprinzătoare asupra preocupărilor acestora legate de limba română și a rezultatelor lor, altele, după o prezentare mai generală, analizează mai îndeaproape o lucrare anume (uneori cu aprecieri critice și observații) sau rețin, cu documente sau consemnarea ecourilor, momente biografice (alegera la Academia Română, vizite în România).

La fel de binevenite și de utile sînt cele cinci *Profiluri* (ce formează a treia secțiune a cărții), dedicate lui E. Petrovici, Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, D. Macrea. Primul, cu un titlu mai puțin meritor (*Emil Petrovici și lingvistica bănățeană*), semnalează și discută, alături de lucrări cunoscute consacrate (și) subdialectului bănățean, trei articole aproape uitate, publicate, în 1936—1937, în revista timișoreană „Lucaefărul”: *Urme de grai bănățean din secolul al XV-lea, Sextil Pușcariu și Alexandru Pușkin* (între traduceri românești ale *Cirjaliului*, cea a lui E. Petrovici, care urmează studiului despre Pușkin, este considerată a doua, după cea a lui Negruzzi, ca valoare și însemnătate). Celelalte, omagînd personalitățile amintite, conturează aspectele majore ale operei și realizărilor lor excepționale, încheindu-se, de obicei, cu prezentarea unor lucrări ale lor recent apărute.

Aprilie 1983

Eugen Beltechi

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară

Cluj-Năpoca, str. E. Racoviță, 21

VASILE IONIȚĂ, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982, 276 p.

După un *Glosar toponimic Caraș-Severin* (Reșița, 1972) și după mai multe studii despre toponimia Banatului, Vasile Ioniță încearcă o privire sintetică asupra acesteia. Lucrarea se întemeiază pe un material întins, provenit din documente cadastrale și de altă natură, dar mai ales din anchete toponimice în tot Banatul, efectuate de autor de-a lungul a 15 ani. Ea are în vedere problemele fundamentale ale toponimiei bănățene din perspectiva câștigurilor remarcabile ale științei toponomastice românești în ultimele decenii, urmărind să le facă cunoscute unui public mai larg. Modalitatea de prezentare și discuție a acestor probleme, a numelor de locuri este ingenioasă, cu reale virtuți didactice, într-un stil narativ simplu, cursiv, lipsit de rigiditate și pedanterie, astfel încât lectura cărții devine cu adevărat instructivă și agreabilă. Cu caracter de *Introducere în...* (de menționat că, încă în 1928—1929, I.-A. Candrea ținuse, la București, un curs universitar cu finalitate asemănătoare: *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra toponimiei Olteniei și Banatului*), lucrarea nu e originală numai prin bogatul material factual inedit, cules direct pe teren, sau prin structură și mod de expunere, ci și prin contribuții de detaliu privind interpretarea toponimiei bănățene, istoria și etimologia unor nume de locuri. Pentru aceasta, într-o viziune modernă de interdisciplinaritate, în explicație și analiză, lingvisticii i se asociază cu necesitate istoria, geografia, etnografia, botanica etc. Foarte firește de altfel, căci pentru autor ideea, generoasă și adevărată, că toponimia constituie „expresia legăturii dintre om și pământ” este o convingere, pe care o demonstrează mai ales în perspectivă diacronică, omului atribuindu-i-se, în această relație, rolul ce, în fapt i se cuvine, iar toponimiei, în primul rând, valoarea de argument al istoriei și mărturie de viață.

Cele două părți ale cărții, distincte și cu intenții bine definite, nu se delimitează, totuși, tranșant, ci sint complementare. Deși cea dintâi, *Toponimia — disciplină științifică*, este consacrată prezentării unor aspecte teoretice referitoare la toponimia românească și a soluțiilor date acestora de cercetarea lingvistică, prin ilustrare și argumentare cu toponime din Banat, autorul o subsumează cu dibăcie obiectului cărții, fiind și ea, adesea, un pretext pentru explicarea numelor de locuri. Sint reținute și reluate chestiuni importante și disputate, care au revenit de multe ori în studii de specialitate și cărora li s-a aflat, în general, rezolvarea adecvată: macrotoponimie și microtoponimie; stratificare, dezacorduri, etimologie populară, structură și sistem în toponimie; toponimie oficială; toponimul-metaforă etc. V. Ioniță realizează aici una din cele mai sistematice prezentări a unor asemenea probleme, clară și pe înțelesul tuturor, ceea ce nu e deloc neglijabil pentru înțelegerea corectă a realității toponimice, cu atât mai mult cu cât toponimia bănățeană s-a arătat uneori ca un domeniu cu aparențe ce pot genera aprecieri sau chiar judecăți cronate. Autorul știe să selecteze asemenea situații lămurindu-le convingător, știe să insiste acolo unde e necesar, fie că e vorba de evidențierea caracterului românesc și a vechimii toponimiei minore, fie de consecințele etimologiei populare sau de cele ale „toponimizării”, fie de fapte ce definesc „mentalitatea geografică populară” etc. Oricum, această primă parte enunță și discută principiile de care autorul ține seama și pe care se sprijină în interpretarea numelor de locuri bănățene.

Chiar unele fapte înșirate aci reapar, într-o analiză mai amplă, alături de numeroase altele, în partea a doua, *Toponimie și viață*, grupate și comentate din unghiuri deosebite: pe de o parte, reflexe toponimice a două ocupații străvechi ale românilor — agricultura și păstoritul —, ca și, sub incidența relației toponimice — arheologie, nume de locuri legate de vatra satului, și, pe de altă parte, toponime „moștenite”, toponimie slavă și „pseudoslavă”, relice toponimice. Dacă primele capitole ale acestei părți — *Agricultura și Păstoritul* — pot fi caracterizate ca mici monografii onomastologice, în care se inventariază și se analizează apelative din domeniile numite, ce stau la originea a numeroase toponime, în celelalte capitole toponimia bănățeană e examinată strict istoric, în cronologia și stratificarea ei, relevându-se și posibilitățile toponimiei în identificarea unor cuvinte comune dispărute din limbă. Contribuțiile etimologice sint notabile, lucrate cel mai adesea cu atenție, și trebuie remarcat faptul că, față de studiile sale anterioare, autorul e mai prudent și mai reținut. Sigur că în legătură cu unele se pot ridica obiecții sau rezerve (de exemplu, la propunerile etimologice pentru *Caran-* sau *Teregova* se opune fonetica), după cum altele, interesante, trebuie luate în considerare nu numai ca sugestii (*poğar*, *măier*, *mire*, sufixul *-ar* cu o altă valoare decît cele obișnuite, relicele toponimice înregistrate în ultimul capitol), iar altele sint consemnate ca atare de unele surse (cf., pentru *Gruiășkiu* „Gruiu [I]enașchii”, o formă ce confirmă această interpretare: *Gruienășki*, în NALR — *Banat. Dale*, p. 54; pentru *ciombură*, cf. NALR — *Banat*, vol. I, h. 69 etc.). Toponimelor bănățene moștenite, recunoscute ca atare — *Timiș*, *Cerna*, *Bircava* — sau derivate din apelative moștenite, V. Ioniță le mai adaugă citeva *Gugu*, *Muga*, *Piga*, *Moaca*, *Ciumu* ș.a., iar distincția

toponimie slavă/toponimie „pseudoslavă” e reluată, cu unele detalii originale, din studii de referință ale lui E. Petrovici, N. Drăganu, I. Iordan, I. Pătruț etc.

Volumul are o prefață a acad. Al. Graur, iar în final, un util *Indice toponimic*.

Mărturisindu-și intențiile iscate de o pasiune autentică — toponimia Banatului: „... cartea noastră nu constituie decât un început, pe care îl dorim util și plăcut pentru că am scris-o cu gândul să stimuleze cercetările de toponimie, dar să și ofere celor pasionați de istoria acestui pământ, a oamenilor și a graiului vorbit de ei, o lectură care să, desfete, și să, educe și să, învețe”, Vasile Frățiță dă și cea mai potrivită apreciere realizării sale.

Prof. dr. Eugén Belleché

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară,
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

VASILE FRĂȚIȚĂ, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tirnavelor*, Tipografia Universității din Timișoara (multigrafat), 1982, 344 p.

Lucrarea lui V. Frățiță, inițial teză de doctorat în filologie, constituie substanța unui curs special de dialectologie, pe care autorul îl predă la Facultatea de Filologie din Timișoara. Ea urmează într-un fel modelul clasic de monografii dialectale” (p. 1), fiind împărțită în următoarele capitole: I. *Introducere* (cu informații de ordin istoric, axate în special pe ideea continuității elementului romanic în zonă; mai cuprinde o privire critică asupra bibliografiei existente și o prezentare a metodei de lucru, a localităților anchetate și a informatorilor); II. *Fonetica*; III. *Observații asupra sistemului fonologic al graiului*; IV. *Morfologie și sintaxă* (părțile de vorbire, cu unele observații asupra sintaxei lor); V. *Formarea cuvintelor* (derivate cu sufixe, derivarea regresivă, derivarea cu prefixe); VI. *Lexicul* (privit istoric, dar și din punctul de vedere al geografiei lingvistice; un subcapitol urmărește influența limbii literare asupra graiului, iar un altul elementele lexicale de pe valea inferioară a Tirnavelor pătrunse în limbă unor scriitori); VII. *Concluzii* (cu definirea locului graiului în cadrul dialectului dacoromân).

Lucrarea mai conține un capitol bibliografic (cu aproximativ 400 de titluri), un indice de autori și un indice de cuvinte.

Volumului fixindu-i-se o paginație limitată, autorul a fost nevoit să renunțe la onomastică, la texte și la glosar (vezi p. I—II).

Referindu-se la structura dialectală a dialectului dacoromân, autorul consideră, pe baza unor fonetisme (vezi p. 264—268), că se poate vorbi de următoarele subdialecte: muntean, moldovean, bănățean, la care se adaugă un „grup al graiurilor transilvănene” (constituit din graiurile crișene, maramureșene, din Transilvania de nord-est și din Transilvania de centru și sud).

Cît privește graiul cercetat, autorul este de părere că el nu aparține subdialectului muntean, „ci este un grai ardelenesc, mai exact spus, aparține graiurilor din Transilvania de centru și sud, avînd ca limită de nord cursul superior al Mureșului, ca limită de vest cursul râului Strei, ca limită de sud cursul Țitului transilvănean și ca limită de est sudul Carpaților orientali care separă Transilvania de sud de Moldova” (p. 260).

Monografia urmărește graiul în sincronie, dar și în diacronic.

Cînd se înregistrează un fapt lingvistic mai deosebit, acesta este explicat și istoric, iar în cazul problemelor controversate autorul își exprimă, de cele mai multe ori, părerea. Iată cîteva opțiuni ale autorului în ceea ce privește explicația unor fapte lingvistice: e accentuat s-a păstrat după *cr-* în *crep^h*, *crek^h* (p. 43); s-a păstrat *e* după labiale în *beșică*, *beutură*, *sărbed*, *proaspel*, *peun* ș.a. (p. 45); -*u* final șoptit (*lup^h*, *gros^h* etc.) constituie un arhaism fonetic (p. 55); *ea* după labiale (*peară*, *peană* etc.) este un diftong conservat (p. 56); *pa* s-a transformat în *o* (*coșă*, *dare* etc.) datorită unor factori interni, în primul rînd (p. 58—59); falsa regresie în *viezone* s.c.l. reprezintă un fenomen iradiat din vechea zonă rotacizantă (care nu depășea la sud linia Mureșului — vezi discuția la p. 73—75); *st* + *e*, *i*, *ea* > *st* (*găste*, *iește* etc.), sub influența slavă (p. 84—85); *ș*, *j* palatali sint arhaici în Transilvania (p. 88 și urm.), iar durificarea lui *ș*, *j* s-a petrecut aici după ce *ğ* (din *goc*, *gudec* etc.) a devenit *j* (p. 90) etc.

Parcurgînd monografia, mai constatăm că: graiul studiat are zece foneme vocalice (p. 110), iar sistemul consonantic cunoaște corelația de palatalizare și pe cea de labializare (p. 112); în grai există și genitive cu *de* (p. 124), dative cu *la* (p. 125) și cu *lu* proclitic (p. 125);

articolul posesiv este invariabil (p. 127), iar cel adjectival are formele *ăl, ăi, ai, al* sau *êle* (p. 127); verbele de conjugare a II-a și a III-a prezintă unele forme iotacizate (p. 137); conjunctivul n-a înlocuit întotdeauna infinitivul (în construcțiile de tipul *ăia o-nceput ă cîntă* etc. — p. 140); perfectul simplu nu este uzual în vorbirea curentă; sint întâlnite unele participii caracteristice centrului și sudului Transilvaniei: *văst, găst, vînt* ș.a. (p. 148) etc.; notați: „Ne vom opri, în continuare, la câteva probleme pentru care s-ar putea da și alte explicații decît cele propuse de autor” — V. Frățilă este convins, pe bună dreptate, de continuitatea românilor pe meleagurile firnăvene, cîndva puternic romanizate (în apropiere era Apulum), cel mai important centru administrativ, militar și comercial al Daciei — p. 1). Continuitatea este probată, arheologic, de așezările de la Bratei, dătînd din epoci diferite (cuprinse între secolele IV — XIII), precum și de hidronimele *Olt* și *Mureș*, între care se află și zona cercetată: *Și Dunărița*, un afluent al Firnavelor, presupune un radical *Dunăre*. Reluîndu-și o părere mai veche, autorul caută să aducă o dovadă lingvistică și printr-un nume de sat, *Șinceel* (< lat. *sumcellus* < *summicellus* < *summus*, -ă, -uin) care datează, după părerea sa, din epoca de formare a limbii române sau chiar din epoca romană (p. 5). Desigur, ca și în cazul altor oicoinimie, dovada este mai greu de făcut, dar ipoteza nici nu trebuie, de la început, înlăturată (cu atît mai mult cu cît atestarea este din 1252, deci destul de timpurie). Rămînd în domeniul ipotezelor, ne gîndim dacă între *Sumat* (numele unui deal, din localitate, atestat în anul 1347, deci la mai puțin de un secol) și *Șinceel* nu ar exista relația toponim primitiv-toponim derivat diminutiv (cf. și *Rasova* — *Rasovița*, *Cerna* — *Cernișoara* etc.). De la *Sumat*, cu suf. *uc-el*, se putea forma **Sumătucel*, devenit apoi **Simtcel* (prin sincoparea vocalelor *ă* și *u* — vezi astfel de cazuri la Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 355—362 — și prin transformarea lui *u* aton urmat de nazală în *i* — vezi Densusianu, HLR, II, p. 92; Rosetti, ILR, 1968, p. 497 etc.); ulterior, **Simtcel* > *Șimcel* (cu *u* dispărut, ca și în *Sătucel* > *Săcel* > *Săcel* etc.);

— despre *u* neaccentuat păstrat în *plumînă*, *plumîn* se spune că „reprezintă una din caracteristicile graiurilor din Transilvania de centru și sud” (p. 53). Autorul arată însă, pe baza bibliografiei, că se găsește și în jurul Năsăudului, în Munții Apuseni, în Țara Oltului și în Crișana de sud, la care noi adăugăm și Oltenia (vezi NALR—Oltenia, vol. I, h. 92). Este deci un fonetism care se întinde pe o arie mult mai întinsă:

— la p. 59 se spune că „Diftongul *au* este rostit *ao* în cuvintele *ăor^u*, *lăor^u*, *scăor^u*”, ca și în alte graiuri din Transilvania”. De ce diftongul *ău*, iar nu hiatalul *ău*? *Au*, diftong în latină, s-a transmis, în unele situații, ca hiat, în română (lat. *aurum* > rom. *aur*, lat. *graulus* > rom. *graur*, etc.) Mai mult ca sigur, în hiatalul *au* s-a petrecut o acomodare: vocala închisă (*u*) a devenit semideschisă (*o*) pentru a se acomoda cu *a* (vocala cu cea mai mare apertură), fenomen petrecut și în alte părți ale țării (vezi NALR—Oltenia, vol. III, h. 398);

— la Crăciunelu de Jos și Bucurdea Grinoasă, autorul a constatat că *f*, *v* deveniseră *ș*, *z* (șer^u, șere — p. 63; ău, ăinărs — p. 64), probabil, printr-o reacție la pătrunderea în aceste graiuri a sunetelor *ș*, *z* (< *č*, *ž*) (p. 66). Se mai arată (după D. Macrea, în DR, IX, p. 155) că în alte graiuri din țară *ș*, *z* au devenit *ș*, *j* (șer, fier, jerm, vierme, etc.), iar ca explicație se amintește părerea lui I. Pătruț (CL, III, 1958, p. 69, nota 4), după care aceste treceri s-ar datora unei influențe maghiare.

D. Macrea a arătat că evoluția *ș* pentru *f* și *j* pentru *v* s-a înregistrat, înaintul arilor, cu *ș*, *z* (vezi și *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 93), dar nu a dat vreoa explicație în legătură cu cauzele care au provocat-o.

Părerea noastră este că transformările *ș* > *ș*, *z* > *j* trebuie puse în legătură cu durificarea fricativelor prepalatale *ș*, *j* (pentru *ș*, *j* duri, vezi ALR I, h. 167, 168, 212, 238; ALRM I, h. 205, ș.a.); *ș* și *z* s-au mai „depalatalizat” puțin, devenind *ș*, *j*, în zone în care a acționat durificarea lui *ș*, *j* (vezi, de ex., ALR I, h. 219, 231, 257, 282: *șină*, „fină”, *jiu*, „iu”). Trecerea

s-a făcut prin stadiile intermediare *ș*, *z*, pe care ALR I (h. 219, 282, pct. 138, 255) le notează la granițele dintre arile cu *ș*, *j* duri și *ș*, *j* nedurificati (situație în care se află și zona anchetată de autor, după cum putem constata de la p. 85 și urm.).

dintre elementele latinești considerate „necunoscute idiomului dacoromân la sud de Carpații Meridionali” (p. 171) trebuie eliminate unele, ca *dădă* (p. 178—179), *gîmfă* (p. 184—185), *înturnă* (p. 186), *năp* (p. 190), *gără* (p. 191) — întâlnite și în Oltenia (despre ultimul chiar autorul spune că „este uzual și în această provincie”). Aceiași lucru despre elementele de origine slavă *člčv* (p. 204), *colčf* (p. 205), *dčlniță* (p. 205—206), *gîrlčj* (p. 207), *plčș* (p. 213);

— după V. Frățilă, graiurile din Transilvania de centru și sud erau despărțite de cele din Muntenia de timpurie, chiar înainte de secolele al IX-lea — al XII-lea (p. 278). Ipoteza se bazează pe unele fonetisme, ca *genčnk*, *mănčnk*, *rărčnk* (față de munt. *genčnk*, *mănčnk*, *rinčk*);

pe faptul că mai mult ca perfectul este analitic (*am fost cîntat* (față de munt. *cîntasem*); și, pe unii termeni caracteristici Transilvaniei, ca *moare, cuté, curek, ai* ș.a. (față de munt. *zeamă, de varză*, respectiv *grește, varză, usturoi*). Pentru unele dintre aceste fapte, este greu de spus, cît de timpuriu s-au putut produce (propagarea nazalității în *genünk, mănünk* sau renunțarea la cuvîntul *ai* în sintagma *ai usturoi*). Pe, de altă parte, elementele lingvistice care apropiau, într-o epocă veche, sudul Ardealului de Muntenia sînt cel puțin la fel de importante ca cele invocate de autor pentru a le șepara. Așa, de exemplu, africatele *č, ģ* (ultima, de curînd devenită, aici, *ž* sau *j*), iotacizarea verbelor (la p. 258, însuși autorul le dă ca fapte comune cu Muntenia), articolul demonstrativ, *ăl, ăi* ș.c.l. (vezi *supra*), care sînt și astăzi considerate ca relevante pentru subdialectul muntean. Diferențe mai numeroase care ar putea fi luate în considerație pentru a șepara graiurile de tip muntean de cel din sudul Transilvaniei apar după veacul al XV-lea (cf. și cele afirmate la p. 275), prin inovații fonetice și imprumuturi lexicale din limbi diferite.

Privită în ansamblu, lucrarea lui Vasile Frățilă este o monografie valoroasă, temeinic documentată, care propune soluții noi pentru unele probleme de bază ale dialectologiei noastre. Ancheta dialectală, desfășurată atent, îi-a permis să înregistreze un bogat material, interpretat corect și redat în formulări clare, accesibile nu numai studenților filologi, ci și oricărui intelectual interesat de problemele de dialectologie și de istorie a limbii române.

Pe de altă parte, materialul adunat și soluțiile propuse vor sta, fără îndoială, în atenția cercetătorilor.

Martie, 1983

Radu Sp. Popescu

Universitatea din Craiova

Facultatea de Filologie

Craiova, str. Al. I. Cuza, 13

BAKOS FERENC, *A magyar szókészlet román nyelvnek története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 560 p. (Istoria elementelor de origine românească ale lexicului maghiar)

Ca o sinteză a preocupărilor de peste două secole privitoare la raporturile lingvistice româno-maghiare au apărut, în 1966, *Dicționarul etimologic-istoric al elementelor maghiare din limba română* de Tamás Lajos, iar în 1982, cartea lui Bakos Ferenc consacrată elementelor de origine românească ale lexicului limbii maghiare.

Opera lui F. Bakos depășește cadrele unei lucrări lexicografice obișnuite, atît prin structura sa, cît și prin scopul urmărit. Chiar și o enumerare a titlurilor celor zece capitole ne convinge de acest lucru: 1. *Fonetică* (p. 15—56), 2. *Morfologie* (57—84), 3. *Semantică* (85—109), 4. *Observații de geografie lexicală* (111—138), 5. *Imprumuturi reiterate* (139—164), 6. *Etimologie-multiplică* (165—178), 7. *Fenomene legate de bilingvism* (179—188), 8. *De la cuvîntul străin la împrumutul adaptat* (189—197), 9. *Cronologia elementelor românești ale lexicului maghiar și răspîndirea lor în diverse stiluri* (199—400), 10. *Repartizarea pe sfere de noțiuni a împrumuturilor, concluzii de istorie economică și culturală* (401—452). Urmează un scurt rezumat (453—456), o anexă cu împrumuturile care nu figurează în culegerile anterioare (457—478), una cu cele explicate greșit din românește (478—482), o listă a abrevierilor bibliografice (483—502), un indice de cuvinte maghiare (503—535) și un indice de cuvinte românești (536—560). Monografia lui Bakos nu se mulțumește să indice etimoanele, ci urmărește evoluția împrumuturilor în perioada de după încadrarea lor definitivă în limba primitoare.

Lucrarea are în vedere 2374 de lexeme, deci mai puține decît cele cuprinse în *A magyar nyelvjárások román jövevényszavai* (1977) de Márton, Péntek și Vöő — din această lucrare au fost selectate doar 700 de cuvinte, acelea care se legau organic de materialul mai vechi. Autorul consideră că împrumuturile efectuate după 1918, în condiții social-istorice noi, ar necesita un studiu special (p. 13). Monumentalul dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania de Szabó T. Attila n-a putut fi valorificat decît în parte: volumul I (1975) integral, volumul II (1978) parțial, iar volumul III (1982) deloc. Este deci foarte probabil ca următoarele volume ale acestui dicționar și publicarea altor culegeri saudocumente să îmbogățească cantitativ materialul lexical-istoric prelucrat în cartea recenzată. Se va constata, de pildă, că unele împrumuturi răzlețe sau chiar atestări unice (hapaxuri) au

avut, în realitate, o circulație mai largă decît a reușit să stabilească. Bakos pe baza materialului avut la dispoziție. Dar aprecierile privitoare la esența fenomenului rămîn toate valabile, deoarece autorul a reușit să contureze cadrul sociocultural, procesul istoric și legile generale ale evoluției fonetice, morfologice și lexico-semantice prin care au trecut elementele lexicale de proveniență românească.

În lucrare sînt evidențiate legile generale de adaptare fonetică, decurgînd din caracterul sistemic al fonetismului celor două limbi în contact, iar cazurile de neconformare sînt explicate cu migală, prin acțiunea altor legi sau prin accidente fonetice ori analogii.

Lucrarea studiază aprofundat reflexul articolului enclitic românesc, precum și efectul flexiunii cazuale (forme de vocativ, de plural). Se constată că în momentul preluării substantivului românesc își pierde genul gramatical. Dacă se găsesc împrumuturi forme de masculin și de feminin ale aceleiași cuvînt, ele sînt împrumuturi efectuate în epoci și zone diferite și se întrebuițează fără intenția de a marca genul. Totuși, în zonele în care bilingvismul este deosebit de puternic, apar perechi ca *kirnuj kirna* cu sensul gramatical păstrat. Încadrarea substantivelor și a adjectivelor s-a făcut potrivit sistemului morfematic al limbii maghiare. Verbele împrumutate s-au încadrat primind, în marea majoritate a cazurilor, sufixul *-ál*, nu numai cele provenite din conjugarea I românească, ci și cele de conjugarea a IV-a (*a doini* > *dajnál*), dar apar și forme paralele (*a muri* > *muril* ~ *murál*). Verbele reflexive românești, simțite ca atare, au primit sufixul reflexiv maghiar.

După părți de vorbire, împrumuturile prezintă următoarea repartiție: substantive 74,8%, adjective 10,4%, verbe 12,9%, conjuncții 0,1%, interjecții 1,2%, adverbe 0,6%. În privința productivității, situația privilegiată a substantivelor dispăre. Din 1687 de teme substantivale s-au format prin derivare doar 39 de cuvînt noi, din 235 de adjective s-au format 96 de adjective, din 290 de verbe avem 176 de derivate verbale.

Din punct de vedere semantic, împrumuturile sînt clasificate în: a) cuvînte cu sensul sau sensurile păstrate (*áfonya*, *buszujok*, *batán*, *kaliba*, *szelepál*, *vakisa* etc.); b) cuvînte care pe lingă sensurile împrumutate și-au dezvoltat unele sensuri noi (*butuk* „temniță”; *braszka* „biceps”); c) cuvînte de origine românească ce n-au păstrat sensul etimologic (*papusál*, *leszpegye*). Se urmărește cu atenție diferențierea semantică a sinonimelor (*félink* ~ *gyáva* ~ *frikosz* din care *frikosz* exprimă cea mai mare intensitate) și evoluția semantică independentă (*ramasz* „butuc rămas în pămînt după tăierea copacului”, *esuma* „hoală în general”; *poronty* „copil din flori”). Este posibil ca unele clasificări și explicații, bazate pe toate dicționarele explicative publicate, să sufere modificări și rectificări odată cu apariția unor dicționare românești mai complete.

Un capitol tratează despre motivele împrumutării, nuanșînd cele cunoscute în literatura de specialitate. Capitolul consacrat observațiilor de geografie lexicală caută să prezinte răspîndirea împrumuturilor de origine românească în două clase mari: a) cunoscute și în afara Transilvaniei (se face aici o repartiție pe arii geografice). Cele mai răspîndite sînt, potrivit tabelului 3, *esztrenga*, *berbéc*, *orda*, *cáp*; b) cunoscute în Transilvania (gruparea se face pe vechile comitate). E interesant că cele mai multe au fost atestate pe teritoriul comitatelor Dobîca, Cluj și Sibiu.

După criteriile fonetice românești, după variante fonetice maghiare, după diferențieri semantice pe regiuni, după criteriul cronologic și după formele morfologice înregistrate, autorul stabilește diferite tipuri de împrumuturi repetate, apoi aduce contribuții noi la studiul etimologiei multiple. Urmărește cu precădere terminologia creșterii oilor (*áfonya*, *kaliba*, *sztrunca*, *domika*, *brindza*, *orda*, *galjata* etc.) și terminologia balcanică mijlocită și de limba română (*bosztán*, *eserge*, *hodály* ș.a.).

Observațiile referitoare la bilingvism (cap. 7) reflectă poziția autorului în această problemă. Printre împrumuturile de origine românească sînt citeva pătrunse pe cale cărturărească și relații diplomatice ca *sztatár*, *posztelnik*, dar cele mai multe își au izvorul în bilingvismul popular bazat pe conviețuire. Cu cit bilingvismul este mai avansat, cu atît se mențin mai mult fonetismul și semantica originală. Autorul nu discută calurile integrale, ci numai pe cele parțiale, în care un element e împrumutat, iar celălalt tradus, ca dovadă a înaltului grad de bilingvitate: *frikát vett* „s-a infrițat”, *krucsát csinál* „face cruce”. O dovadă a ușurinței de a vorbi românește este și preluarea unor sintagme întregi ca *csinez jo*, *kárinkelró*, *telundrák*. Extrem de interesante sînt și textele „macaronice” rostite cu ocazia sărbătorilor de iarnă.

O sinteză teoretică-istorică este capitolul 8 în care se arată procesul lent de modificare a statutului unui cuvînt de la acela de cuvînt străin la acela de cuvînt încetățenit.

Cel mai amplu capitol al cărții (cap. 9) prezintă cronologia elementelor românești și răspîndirea lor în diversele stiluri funcționale. Materialul lexical este prezentat pe secole și la capătul fiecărei tranșe se fac comentarii privind numărul, importanța, sfera semantică și stilul în care sînt folosite cuvintele prezentate. Fiecare articol are următoarea structură: cuvîntul

titlu, sensul, indicarea printr-o siglă a răspîndirii, I. (partea istorică), variantele cu sensul lor, data primei consemnări, indicarea zonei de proveniență (locul exact se dă numai la datele unice sau foarte rare), II. (partea etimologică) etimonul românesc literar și variantele dialectale din care se explică formele împrumutate, indicarea originii cuvîntului românesc, indicații bibliografice.

Din secolul al XIV-lea provin patru cuvinte, *cserge*, *kosár*, *krajnik* și *szindia*, ultimele două sînt istorisme. Secolul al XV-lea aduce 10 cuvinte, dintre care *bács*, *berbéc*, *csobán*, *gárgya*, *kaliba* sînt larg răspîndite. Din secolul al XVI-lea provin 53 de cuvinte (de ex. *ármás*, *baraboly*, *brinda*, *cáp*, *cimbora*, *domika*, *eszlena*, *esztrenga*, *ficsúr*, *kápra*, *kozsó*, *nyóra*, *orđa*, *pakulár*, *palacsinta*, *pópa*, *póronly*, *zsendice*), multe din ele aflîndu-se și azi în limba comună. Cantitativ, secolul al XVII-lea aduce mai multe cuvinte, în total 80, dar ele n-au nici pe departe răspîndirea și vitalitatea celor consemnate în secolul precedent. Numai *furulya*, *kaláka*, *máté* și *mokány* au devenit elemente ale limbii comune. Sfera semantică se lărgeste, cuprinzînd aproape toate clasele de noțiuni. Secolul al XVIII-lea vine cu 133 de cuvinte din care numai *áfonya* și *tokány* au o largă circulație, cuvinte ca *fuszulyka*, *tilinkó*, *dászkal*, au intrat în limbajul literaturii, iar *cigája*, *purzsa*, *szlogos* și *turka* în terminologia științifică. Între 1800 și 1871 au intrat în limba maghiară 177 de cuvinte, dar numai *cujska*, *esimpolya* și *hodály* sînt mai răspîndite, *árdéj*, *batul*, *döblec* sînt bine cunoscute în Transilvania. Între 1872 și 1900 au pătruns 383 de elemente lexicale românești. Această însemnată creștere numerică n-a fost însoțită însă de intrarea masivă a cuvintelor românești în stilurile mai elevate ale limbii maghiare. *Rönk* a devenit termen tehnic, *lej* e larg folosit, *lunguj* și *muluj* circula în limba maghiară din Transilvania. Tabelul nr. 12 (p. 378) infățișează pe secole și pe stiluri elementele românești atestate în limba maghiară, pînă la 1900. În limba comună au pătruns 20, au devenit termeni tehnici 19, în limba literaturii apar 15, în limba maghiară comună din Transilvania sînt 58 de cuvinte.

În capitolul 10, cuvintele sînt supuse unei ample analize semantice și socioculturale. După ce se dau în ordine descrescînd sferile de noțiuni reprezentate prin împrumuturi (oieritul și prelucrarea laptelui cu 208 cuvinte, activitățile spirituale și viața afectivă cu 203, torsul țesutului și îmbrăcămintea 184, creșterea animalelor (fără oierit) 170, alimente, băuturi 164, obiceiuri populare 156, agricultura 133, ... unități de măsură și monetare 19, minerit 9 cuvinte), se face un studiu pe următoarele sfere largi (cu numeroase subîmpărțiri): 1. nevoile nemijlocite ale omului și satisfacerea lor, 2. fizicul omului, sănătatea, viața afectivă, spirituală și socială, 3. natura înconjurătoare, 4. diverse.

Bibliografia valorificată cu competență cuprinde 380 de titluri.

Întrucît această amplă monografie prezintă un interes deosebit și pentru cei ce nu cunosc în suficientă măsură limba maghiară sau n-o cunosc deloc, ar fi fost bine dacă sensurile s-ar fi dat și într-o limbă de circulație internațională, iar la sfîrșit, să se fi făcut un rezumat cît mai amplu cu putință în aceeași limbă, asigurîndu-se prin aceasta o mai largă valorificare a acestor valoroase lucrări în sinteze privind problema limbilor în contact. Această lipsă este compensată într-o oarecare măsură de studiul publicat de autor în 1977 *Les éléments roumains du lexique hongrois et quelques problèmes de l'emprunt linguistique*. Prezentarea pe secole a împrumuturilor, foarte instructivă într-un sens, strică unitatea părții lexicografice și îl obligă pe cititor să facă apel, de fiecare dată, la serviciile indicelui de cuvinte.

Concluzia generală ce se desprinde din lectura lucrării este pozitivă. Bogăția materialului, obiectivitatea și probitatea științifică, analiza pătrunzătoare a faptelor de limbă aduse în discuție, sintezele lucide, bine argumentate fac din cartea lui F. Bakos o operă lingvistică remarcabilă.

Decembrie 1982

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

BELA KELEMEN

(1913—1982)

S-a stins din viață, în 8 decembrie 1982, profesorul doctor docent Bela Kelemen, în urma unei boli fatale, care a încheiat subit o îndelungată și valoroasă activitate didactică și de cercetare științifică: lector, conferențiar, profesor la Universitatea „Bolyai”, apoi la Universitatea „Babeș-Bolyai”, șef de sector la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca.

Încadrat, în anul 1950, în colectivul de lexicologie-lexicografie al Institutului, prin pregătirea sa, prin puterea de muncă, prin calitățile organizatorice, a câștigat, de la început, încrederea și stima colaboratorilor, pe care li ajută și îndruma. Colectivul pe care l-a condus a elaborat un valoros și necesar *Dicționar român-maghiar*, în două volume (destinat nu numai învățămintului, ci și traducătorilor, scriitorilor, oamenilor de știință etc.), pentru care autorii au fost distinși, în anul 1964, de Academia Republicii Socialiste România, cu premiul „Timotei Cipariu”. Redactorului principal nu i-a fost dat să vadă împlinită și partea a doua a lucrării, *Dicționar maghiar-român*, a cărui finisare este aproape încheiată. Valoroasă este contribuția sa și la *Dicționarul limbii române* (DLR), în calitate de conducător al sectorului și membru în comisia centrală de etimologii.

Bela Kelemen a fost un recunoscut specialist în istoria relațiilor lingvistice și literare maghiaro-române, cum dovedesc și numeroasele sale studii și articole publicate, traduceri literare, precum și capitolul asupra influenței maghiare redactat pentru tratatul de *Istoria limbii române* al Academiei Republicii Socialiste România.

Pasionat din tinerețe pentru probleme de lingvistică generală, a urmărit permanent lucrările și studiile apărute în țară și în străinătate, noile curente, teorii și metode de cercetare, ajungând să stăpânească o bogată și documentată informație, de care au beneficiat studenții, la cursurile sale de lingvistică generală și la seminariile speciale, precum și doctoranzii pe care i-a condus și îndrumat.

Prețioasă este contribuția sa la cele două reviste redactate la Institutul nostru: „Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, istoria acesteia este strins legată de numele lui: fasciculele apărute de-a lungul a 26 de ani cuprind un interesant și variat material, studii, articole, note, recenzii, al căror nivel a fost asigurat și de competența și munca lui Bela Kelemen, membru în comitetul de redacție și redactor responsabil adjunct. Apreciată este contribuția sa și la prezenta revistă, atât ca membru în consiliul de conducere, cât și ca autor al unui însemnat număr de studii și recenzii.

Substanțial a fost aportul său și în consiliul științific și în comitetul de conducere al Institutului.

Dispariția, prematură, a lui Bela Kelemen reprezintă o simțită pierdere pentru lingvistica din țara noastră și o dureroasă despărțire pentru colegii și colaboratorii săi.

Ioan Pătruț

INDICELE VOLUMULUI AL XXVIII-LEA*
(1983)

INDICE DE MATERII

A

ADVERB; ~e modale 25—34; ~ul în limbajul tehnico-științific 43—48
ALTERNANȚĂ; ~ fonematică 128—129
~ fonetică 126—129; ~ fonologică 128—129
ANTROPONIMIC; sufixul ~ 152—154
AROMÂN; relația lingvistică dintre dialectul ~ și cel dacoromân 97—100; Samuil Micu și ~ii 97—100; scrieri despre ~i 97—100

BĂNĂȚEAN; răspindirea reflexelor dure și moi ale oclusivelor dentale *t, d, n* în grăirile ~ene 101—112
BIBLIOGRAFIA VECHIE ROMÂNEASCĂ; rectificări la ~ 69—74

C

COMPLETIVĂ; relația ~ în franceza vorbită 10—17
CONDIȚIONALĂ; concesiva ~ binară în engleză și română 21—22; concesiva ~ multiplă în engleză și română 22—23
CONCESIV; raportul ~ în engleză și română 18—24; ~a condițională binară în engleză și română 21—22; ~a condițională multiplă în engleză și română 22—23; ~a reală în engleză și română 18—21
CRITICĂ; ~a — limbaj secund 168—169; ~a literară 84—86; semiotica ~ii literare 84—86
CUVÎNT; ~e înrudite etimologic 139—145; ~e noi în lexicul românesc 49—54

D

DACOROMÂN; relația lingvistică dintre dialectul aromân și cel ~ 97—100
DIALECTAL; influența modelului românesc ~ asupra vocativului ucrainean din Maramureș 155—160

E

ENGLEZĂ; raportul concesiv în ~ și română 18—24
ETIMOLOGIC; cuvinte înrudite ~ 139—145
ETIMOLOGIE; ~a unor cuvinte românești 8, 35—42; 67—68, 99, 116, 130—135, 139—145, 171, 173; ~a unor cuvinte maghiare 174—176

F

FILOLOGIE; 169—170; rectificări la *Bibliografia românească veche* 69—74; *Dumnezeiasca liturghie* 167—80—81
FONETICĂ; 86—87; alternanță ~ 126—129; probleme de ~ în *NADR — Transilvania* 113—125; răspindirea reflexelor dure și moi ale oclusivelor dentale *t, d, n* în grăirile bănățene 101—112

FRANCEZĂ; relația completivă în ~a vorbită 10—17

G

GRAMATICĂ; 113—129, 155—160; ~a comparată a limbilor indoeuropene 78—79; despre *Gramatica de bază a limbii române* 165—166; adverbele modale 25—34; adverbul în limbajul tehnico-științific 43—48; raportul concesiv în engleză și română 18—24; relația completivă în franceza vorbită 10—17
GRECESC; împrumuturi ~ești în română 7—9

I

INDIVIDUALITATE; ~a lingvistică 161—163
INDOEUROPEAN; gramatica comparată a limbilor ~e 78—79
ISTORIE; ~a limbii române 7—9

* Întocmit de Elisabeta Faiuc.

I

IMPRUMUT; ~uri grecești în română 7-9

L

LEXIC; 35-42, 67-68, 99, 130-135, 152-154, 171-172; cuvinte împrudite etimologic 139-145; cuvinte noi în ~ul românesc 49-54; din terminologia porumbului 136-138; elemente de origine românească ale ~ului maghiar 174-176

LEXICAL; note ~e 130-135

LEXICOGRAFIE; despre *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* [București, 1982] 75-78; despre *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* 164-165; despre *Limbile lumii* 79-80; ~ și text poetic 62-66; text poetic și ~ 146-151

LIMBAJ; adverbul în ~ul tehnico-științific 43-48; critica - ~ secund 168-169

LIMBĂ; despre *~ile lumii. Mică enciclopedie* 79-80; despre *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al ~ii române* 75-78; despre *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* 164-165; ~a română artistică 83-84; ~a română literară 81-83, 166-167; gramatica comparată a ~ilor indoeuropene 78-79; gramatica de bază a ~ii române 165-166; istoria ~ii române 7-9; învățarea ~ilor străine 87-88

LINGVISTIC; Individualitatea ~ă 161-163; ~ă generală 79-80; studii de ~ă 169-170

LITERAR; originea limbii române ~e 81-83; semiotica criticii ~e 84-86

M

MAGHIAR; elemente de origine românească ale lexicului ~ 174-176

MORFONOLOGIE; probleme de ~ în *NALR - Transilvania* 113-125

N

NALR - *Transilvania*; probleme de fonetică și morfologie în ~ 113-125

O

OCCLUSIVĂ; răspindirea reflexelor dure și moi ale ~ilor dentale *t, d, n* în graiurile bănățene 101-112

ONOMASTICĂ 67-68, 152-160, 171-172

ORIGINEA limbii române literare 81-83

P

POETIC; lexicografie și text ~ 62-66; text ~ și lexicografie 146-151

R

RAPORT; ~ul concesiv în engleză și română 18-24

RELATIE; ~a completivă în franceza vorbită 10-17; ~a lingvistică dintre dialectul aromân și cel dacoromân 97-100; ~ii lingvistice engleze-române 18-24; influența modelului românesc dialectal asupra vocativului ucrainean din Maramureș 155-160; împrumuturi grecești în română 7-9

ROMÂNĂ; despre *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii ~e* 75-78; despre *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* 164-165; despre *Gramatica de bază a limbii ~e* 165-166; istoria limbii ~e 7-9; originea limbii ~e literare 81-83; împrumuturi grecești în ~ 7-9; limba ~ artistică 83-84; raportul concesiv în engleză și ~ 18-24

ROMĂNESC; cuvinte noi în lexicul ~ 49-54; elemente de origine ~ească ale lexicului maghiar 174-176

ROMĂNISIM; evoluția semantică a ~elor din limbile slave 55-61; ~ele slave 59-61

S

SEMANTIC; evoluția ~ă a românisimelor din limbile slave 55-61

SEMIOTICĂ; ~a criticii literare 84-86

SLAV; evoluția semantică a românisimelor din limbile ~e 55-61

SLAVISIM; ~ele românești 59-61

SUFFIX; ~ul antroponimic 152-154

T

TERMEN; ~i pentru noțiunea 'mătase la porumb' 136-138

TERMINOLOGIE; din ~a porumbului 136-138

TEXT; lexicografie și ~ poetic 62-66; ~ poetic și lexicografie 146-151

TOPONIMIE; 67-68; ~ bănățeană 171-172

U

UCRAINEAN; vocativul ~ din Maramureș 155-160

V

VOCATIV; ~ul ucrainean din Maramureș 155-160

INDICE DE AUTORI*

A

Abălașei, Gh. 87
 Adamescu, Gh. 41, 62, 73
 Alecsandri, V. 83
 Alexi, T. 133, 134
 Allaire, Suzanne 10, 17
 Andriescu, Al. 168
 Anghel, Ioana 130—135
 Apostol, Pavel 84
 Argezei, T. 66, 84
 Arvinte, V. 102
 Asachi, Gh. 146
 Avram, A. 128
 Avram, Mioara 19, 22
 Aziza, C. 66

B

Babeji, Adriana 62, 147
 Bacovia, G. 66, 84
 Bakos-Ferenc [174—176]
 Baláz L. 174—176
 Barbu, Ion 66, 84, 89
 Barcianu, S. P. 133—134
 Bariț, Gh. 91
 Barthes, R. 147, 169
 Bartoli, Matteo 161, 163
 Bădescu, Alice 19
 Bănulescu, Șt. 146
 Bejan, D. 25, 27, 28
 Beltechi, Eugen 169—172
 Benedek, G. 78—79
 Beniuș, M. 135
 Benveniste, Émile 13
 Berceanu, B. B. 31
 Berneker, Erich 140
 Bernstein, S. B. 170
 Bianu, I. 69, 72—74, 80
 Bidian, Viorel 114, 136—138
 Binnick, R. 22
 Blaga, L. 66—68, 84, 146, 147
 Blandford, F. G. 19
 Bloomfield, L. 89
 Blücher, Gebhard 69, 70
 Bobulescu, C. 73
 Boceanu, I. 145
 Bodzei, Sigismund 155—160
 Bogdan-Dascălu, Doina 84, [168—169]
 Bratu, Delia 141
 Brâncuș, Grigore 127, 128

Breban, V. 144
 Bride, Nicole Me 12
 Budagov, R. A. 170
 Budai-Deleanu, Ion 91, 166
 Butură, Valer 141
 Candrea, I.-A. 41, 62, 101, 102, 132, 163, 171
 Cantacuzino, Constantin, Stolnicul 97—99
 Cantemir, Dimitrie 98, 99
 Capidan, Th. 97, 99, 132
 Caragiale, I. L. 83
 Caragiu Marioțeanu, M. 101
 Cazacu, Boris 89
 Călinescu, G. 150, 151
 Câmpeanu, Eugen 83—84
 Chevalier, Y. 66
 Ciușanu, G. F. 131, 134
 Cihac, A. de 132, 134
 Ciobanu, Fulvia 42
 Ciompec, Georgeta 42, 43, 128
 Ciorănescu, Al. 133
 Cipariu, T. 72
 Ciurdariu, Ana 91
 Clîmpeanu, Cornel 98
 Comșulea, Elena 133, 139—145
 Constantinescu, Hincea 50
 Constantinescu, N. A. 67, 68, 152—154
 Constantinescu Dobridor, Gh. 128
 Constantinescu-Iași, P. 73
 Coresi 69, 130
 Coseriu, E. 7, 63, 85, 170
 Costin, L. 131, 133
 Costin, Miron 97—99, 150
 Coteanu, I. 28, 42, 43, 85, 101, 109, 113, 128, 165—166, 168
 Creangă, I. 83
 Cristea, Teodora 13, 45
 Curme, George 19

Damé, F. 62

Daničić, Djura 170

Dardano, Maurizio 53

Davison, A. 22

Dănăilă, I. 168

Densusianu, O. 163, 173

Dincoșescu, Paula 128

Dijk, T. A. van 169

* Cifrele tipărite cu aldine trimit la autori de articole și recenzii, iar cele din paranteze drepte la autori recenzați sau ale căror lucrări sînt comentate în articole speciale.

Dimitrescu, Fl. 49—51, 53, 101
Dobrițoiu-Alexandru, Teodora 55
Dominte, Constantina 42, 128
Doroszewski, Witold 57
Dosoftei [80—81]
Dragomirescu, Gh. N. 43
Dragomirescu, Mihail 73
Dragoș, Elena 84—86, 168—169
Drașoveanu, D. D. 26, 28, 33, 44, 46; 165—166
Drăganu, N. 90, 153, 172
Dubois, Jean 42
Dumitrăcel, S. 111
Dumitrăscu, Pompiliu 81—83
E
Emery, D. W. 19
Eminescu, M. 65, 83, 89, 146, 147, 149—151
Ernout, A. 132
F
Făteiu, I. 101—112, 155—157
Fischer, I. 7
Florea, Ligia Stela 10—17
Poti-Hiller, Ingrid 88
Fraser, Bruce 22
Frăfilă, Vasile 110, [172—174]
G
Găldi Ladislau 152
Gaster, M. 70, 167
Gălăbiov, I. 56
Gămulescu, D. 130
Gădeci, Constantin [164—165]
Găstescu, Petre 67, 140, 152
Georgiev, V. 56
Gerov, N. 57, 144
Gheerbrant, A. 66
Gherman, Mihai 80—81
Ghetie, I. 82, 83, 102, 103, 110, 116; 122, 141, [166—167]
Ghibu, Onisifor 74
Gilbert, Pierre 53
Gimbutas, M. 78
Giosu, Ștefan 98, 101, 155
Goffic, Pierre le 12
Graur, Al. 44, 55, 59, 133, 155, 156, 170, 172
Green, G. 22
Greenbaum, Sidney 19
Greenwood, John 88
Gregorian, Mihail 97
Grigoraș, Em. 73
Gruia, Bazil 67
Gruifă, G. 20
Gruifă, Mariana 18—24
Guiraud, Pierre 17
Gușia, Ioan [87—88]
Gușu Romalo, Valeria 28; 128

H
Hall, J. 66
Hamp, Eric P. 7—9
Hasdeu, B. P. 62, 81, 170
Házy, Ștefan 25—34; 42
Heger, K. 85
Heliade Rădulescu, Ion 83; 90; 166
Hogaș, C. 146, 150
Horvat, D. 155
Hrabeș, St. 158
Hrințenko, B. D. 58, 142
Hristea, Theodor 87, 127, 128
I
Iancu, V. 101
Ibrăileanu, G. 82
Iliev, St. 56, 67, 68
Iliescu, Maria 128
Indrieș, Alexandra 146
Ionașcu, Al. 43
Ionescu-Ruxândoiu, L. 101
Ioniță, Vasile [171—172]
Iordan, Ion 67, 140, 152
Iordan, Iorgu 28, 35, 42; 57; 128; 133; 140, 170, 172, 173
Iorga, N. 82
Istrate, Gavril [81—83]
Ivănescu, G. 7, 9, [78—79]; 167
J
Jakobson, Roman [89]
Jespersen, Otto 20
Jørgensen, N. 13
Jotini, Laura 88
K
Kant, I. 148
Karadžić, Vuk 99
Kariowicz, J. 56
Kehrbach, Karl 148
Kelemen, Bela 79—80, [177]
Kisch, Gustav 68
Klaproth, H. J. von 80
Knieza István 68, 152
K(odrescu), I. (anct) M. 73
Kogălniceanu, M. 98
Kristeva, Julia 62
L
Lappin, S. 149
Lăzăroiu, Aurelian 86
Leech, Geoffrey 19
Lehman, Denis 88
Lența, Elena 60
Lévi-Strauss, Cl. 89
Loman, B. 13
Lombard, Alf [164—165]

- Loșonji, Dumitru 114
 Lotman, J. M. 85
 Lukinich, Emeric 152
 Lupu, Coman 49-54

 Maerea, D. 55, 170, 173
 Maior, Petru 97, 98
 Mareș, Al. 69, 102, 110
 Martinet, André 42
 Márton, G. 174
 Mazilu, D. R. 69
 Mead, G. 149
 Meillet, Antoine 132, 170
 Melchisedec 71
 Meyer-Lübke, W. 79, 121
 Miclău, Paul 42, 44, 55
 Mieu, Samuil [97-100]
 Mihail, Zamfira 114
 Mihăescu, H. 7
 Mihăilă, Ecaterina 85
 Mihăilă, G. 59, 140, 142, [169-170]
 Miklosich, Fr. 140, 170
 Milaș, Constantin 35-42
 Mitu, Mihai 55-60
 Mîndrescu, S. C. 135
 Mladenov, St. 140
 Mocanu, N. 103
 Moldovan, Silvestru 67
 Moldovan, Ștefan 72
 Morgen, J. 22
 Morris, Ch. 85
 Munteanu, Ștefan [83-84]

 N
 Neamțu, G. G. 25-34
 Nedelcu, Carmen 128
 Negrici, Eugen 166
 Negruzzi, C. 170
 Neiescu, Petru 114
 Nestorescu, V. 135
 Niculescu, Alexandru 28, 128, 161-163
 Niță-Armaș, Silvia 55, 58
 Nuță, Ion 139

 O
 Oancea, D. I. 67, 140, 152
 Olivieri, C. 66
 Osman-Zavera, Maria 55, 60

 P
 Palmer, H. 19
 Panaitescu, P. P. 97
 Pană-Dindelegan, G. 48
 Panțu, C. Z. 143, 144
 Papahagi, P. 132
 Papahagi, T. 132, 155, 156
 Papiu-Iliarian, Al. 91
 Pascu, G. 131

- Paul, H. 79
 Pavel, Dora 75-78
 Pavel, Eugen 69-74, 166-167
 Păcală, V. 135
 Pătru, I. 5, 67-68, 92, 102, 121, 133, 140, 141, 152-154, 155, 164-165, 172, 173, 177
 Peirce, Ch. S. 89
 Peñice, RMW. 19
 Pěntek, J. 174
 Pervain, I. [91-92], 98
 Petrescu, Ioana Em. 148
 Petrișor, M. 104
 Petrovici, E. 87, 101, 102, 104, 110, 113, 142, 167, 170, 172
 Philippide, Al. 79, 82
 Pinchon, Jacqueline 14
 Poenaru, Daniela 69, 70, 72
 Polák, V. 7
 Pop, D. 156
 Popa, Atanasie 72
 Popa, Mircea 91-92
 Popescu, Radu Sp. 172-174
 Porucic, T. 140
 Pribeagul, Petre Tinera 132
 Prioteasa, Ioana 42
 Pușcariu, S. 62, 87, 90, 111, 114, 132, 139, 156, 162, 170

 Q
 Quirk, Randolph 19-22

R

- Radu, Gh. 155, 156
 Rebreanu, Liviu 83
 Rey, A. 63, 147
 Riffaterre, M. 168
 Robach, Inger-Britt 11, 13
 Rohlf, G. 7, 8
 Rosetti, Al. 7, 55, [86-87], 170, 173
 Roșu, I. 70
 Russo, D. 73
 Rusu, Gr. 101, 110, 113-125
 Rusu, V. 103

S

- Sadoveanu, M. 83, 84
 Sala, Marius [79-80]
 Sapir, E. 89
 Sasu, Aurel 91
 Sauvageot, Aurélien 10, 16
 Săvulescu, Traian 143
 Schulte, E. 88
 Schweiger, Paul 89
 Scorpan, G. 65
 Seriban, 130-134, 140, 143
 Setriek, R. 66
 Searle, Austin 89
 Seidel, Eugen [92]

Simenschy, Th. [78—79]
 Simeonov, B. 57
 Simonescu, Dan 69
 Skorupka, S. 57
 Slama-Cazacu, T. 10
 Spitzer, Leo 162
 Stamati, T. 133
 Stamatiadi, Petru 73
 Stan, Ionel 114, 144
 Stan, I. T. 86—87, 126—129
 Staneu, Z. 130
 Stănescu, Eugen 97
 Stoica, Nicolae 109
 Suceiu, Coriolan 67, 152, 153
 Svartvik, Jan 19
 Szabó T. Attila 174

§

Şandru, D. 69
 Şăineanu, L. 132, 170
 Şepetean-Vasilii, Delia 62, 147
 Şerban, Felicia 62—66, 146—151
 Şerban, Vasile 27

T

Tagliavini, Carlo [89—91], 170
 Tamás Lajos 141, 174
 Tănăsescu, G. 65
 Teaha, T. 132, 133
 Teoctist [80—81]
 Timofte, Elena 55
 Tiugan, Marilena 87
 Todoran, Romulus 89—91, 97—100, 101, 109,
 113, 114, 141, 155
 Todorov, T. 149
 Toğan, Nicolae 67

†

Țăra, Vasile 83
 Țiplea, Al. 135

U
 Udrescu, Gh. 130, 134
 Urişescu, D. 102
 Ursu, N. A. [80—81]

V

V
 Valaori, I. 78
 Varlaam 81
 Vasenco, Victor 142
 Vasiliu, Em. 113, 128
 Vasmer, M. 134
 Vasseur, Marie-Thérèse 11
 Vella, Giuseppe [87—88]
 Vendryes, Jean 10
 Vianu, T. 85, 148
 Viciu, A. 143, 145
 Vincenz, A. de 158
 Vintilă-Rădulescu, Ioana [79—80]
 Vințeler, O. 41
 Vlad, Carmen [84—86], 147
 Vlahuță, Al. 140
 Vlaicu, Rodica 43—48
 Vöö, I. 174
 Vrabie, Emil 55, 149
 Vries, A. de 66

W

Wald, Lucia 78
 Wędkiewicz, S. 57
 Weigand, G. 101, 102, 110, 113, 114

Z

Zaimov, J. 56
 Zandvoort, R. W. 19
 Zappala Roivoire, Marguerita 88
 Zdrenghea, Mireca 27, 30
 Żelechowski, E. 131, 142
 Zugun, P. 127

INDICE DE CUVINTE ȘI AFIXE*

ALBANEZĂ

breshkë 7
dijamë 8
gjurmë 8
guxoj 7

kurm 7
kuvoj 7
pllejë 8
prift 8
shterpë 8
shtyllë 8
spërk 8

BULGARĂ

bolrak 7
brândza 57, 78
brândzalo 57
brânzil 57, 58
buhata 56

* N-au fost incluse în indice cuvintele de la paginile 76—77, 126—128, 146—151
 155—160.

curcan 60
 dorobanț 60
 fișor 57
 greben 140, 143, 145
 grebeni 140
 pandur 60
 Pija 68
 Pijánkov 68
 Pijánski 68
 soldat 60
 mýmaš 135
 mýmaš 135
 mýmoša 135
 volinír 60

CEHĀ

hrebsen 143

FRANCEZĀ

chose 161
 froid 161
 montrer 161
 mosiu 99
 mouvoir 161
 radio (~vacances) 52
 s\u00e9rialisme 50
 t\u00e9l\u00e9informatique 52
 trachome 132
 trame 132
 travesti 133
 vacances (radio~) 52

GERMANĀ

Biberwurz 143
 Drechster 131
 Dr\u00fcsen Zahnwurz 143
 Kamm 144
 Tute 135

GREACĀ

μικρός 7
 μικ(κ)ός 8
 *μικρέλλα 7
 μικρός 7
 μικρός 7
 ζέμα 8
 στέρφος 8
 πλάγιον 8

ITALIANĀ

clarinetto 57
 cosa 161
 freddo 161
 monsinior 99
 mostrare 161
 muovere 161

LATINĀ

* \u00e5mmagire 7
 \u00e5ssediare 116
 \u00e5urum 173
 avus 99
 basio 99
 * buccata 56
 cottizare 7
 cymbalum 57
 \u00e5depanare 111
 dicere 116
 gr\u00e5ulus 173
 * manganeare 8
 margella 7
 * malteuca 60
 meus (~senior) 99
 mica 8
 miseria 58
 * mi\u00e5t\u00e5cea 110
 orgia 8
 * orna 8
 plagia 8
 radia 116
 * rhonchizare 8
 saluto 99
 senior (meus ~) 99
 * spanus 8
 summcellus 173
 summicellus 173
 sumus, -a, -um 173
 tortus 131
 toxicare 134
 trama; -am 132, 133
 * trufa 8
 verberna 143
 zema 8

MAGHIARĀ

\u00e5fonya 175, 176
 \u00e5rd\u00e9j 176
 \u00e5rm\u00e5s 176
 b\u00e5cs 176
 bal\u00e5n 175
 baraboly 176
 batul 176
 berb\u00e9cs 175, 176
 boszt\u00e5n 175
 brazska 175
 brindza 175
 buszujok 175
 butuk 175
 c\u00e5p 175, 176
 cig\u00e5ja 176
 cimbor\u00e5 176
 cserge 175, 176
 csimpolya 176
 csin\u00e5l (kruccs\u00e5t~) 175
 csinez (~jo) 175
 csob\u00e5n 176
 cujka 176
 dajnd\u00e5l 175

d\u00e5szk\u00e5l 176
 d\u00e5blec 176
 domika 175, 176
 eszt\u00e9na 176
 esztren\u00e5 175, 176
 f\u00e9link 175
 fics\u00e5r 176
 frik\u00e5t (~velt) 175
 frikosz 175
 f\u00e5rulya 176
 fuszulyka 176
 galj\u00e5ta 175
 g\u00e5rgya 176
 gy\u00e5va 175
 hod\u00e5ly 175, 176
 ikr\u00e5s (~fogasir) 143
 jo (csinez ~) 175
 Kajanel 152
 kal\u00e5ka 176
 kaliba 175, 176
 k\u00e5pra 176
 k\u00e5r\u00e5nketr\u00e5 175
 K\u00e5yanfeu 152
 K\u00e5yanfw 152
 K\u00e5yantheu 152
 K\u00e5yanthw 152
 kirna 175
 kirnuj 175
 kos\u00e5r 176
 kozs\u00e5k 176
 kruccs\u00e5t (~csin\u00e5l) 175
 krajnik 176
 leszpegye 175
 lej 176
 lunguj 176
 m\u00e5l\u00e9 176
 mi\u00e5ra 176
 mok\u00e5ny 176
 mur\u00e5l 175
 mutuj 176
 orda 175, 176
 pakul\u00e5r 176
 palacsinta 176
 papus\u00e5l 175
 p\u00e5pa 176
 poronty 175, 176
 posztelnik 175
 purza 176
 rama\u00e5z 175
 r\u00e5nk 176
 szindia 176
 szkep\u00e5l 175
 szpat\u00e5r 175
 szlogos 176
 sztrunga 175
 telundr\u00e5k 175
 tilink\u00e5 176
 tok\u00e5ny 176
 trachoma 132
 turka 176
 vakisa 175
 velt (frik\u00e5t ~) 175
 zsendice 176

NEOGREACĂ

grēbanos 140

PALEOSLAVĂ

* bebrinǎ 143
 hebrǔ 143
 * brǔtskǎ 7
 grebenǐ 140
 ЧЕТРЬТА 56
 točiti 130

POLONEZĂ

bryndzarcz 58
 bukacik 56
 cymbal 57
 dureń 57
 fujara 57
 fujarka 57
 fujareczka 57
 głupi 57
 grzebieni 143
 klarnet 57
 mađrala 57
 mizeria 58
 niezdara 57
 wojna 59

ROMÂNĂ

A

-a- 154
 ai 174
 -ak- 153
 albajǎ 102
 albajǎ 102
 amăgi (a ~) 7, 9
 -an- 152, 153
 antepreşcolar,-ă 51
 aor⁴ 173
 apranti 49
 -ar 171
 arădan 104
 arădană 104
 arădane 104
 arădani 104
 arăta 161
 ardore (~-mamul) 53
 argiste 131
 arheografie 49
 armie 60
 asudă (să ~) 101
 -aş- 152, 153
 aşea 116
 -at 152
 atelier (seminar ~) 54
 ailes (ghid ~) 53

aur 173
 aulociubucar 51

Ă

-ăş- 152

B

baci 57
 background 49
 barbă 136
 ~a cucuruzului 137
 ~de cucuruz 137

baştă 60
 batişte 131
 bărbii 138
 bejenie 59, 61
 Berindei 154
 beşică 172
 beteag 142
 beutură 172
 bilanşier 50
 bisărică 102
 biserică 102
 Birzava 171
 blitz (concurş ~) 53
 bloc (~-vilă) 53
 boacă 103
 botă 103
 bol'ă 103
 brază 104
 braz'de 110
 brădănoc(ul) 143
 breabăn 139, 142, 143, 144
 brează 104
 brebenea 143
 brebenei 143, 144
 brebenel 143
 brebeni 142-145
 brăză 109
 brinză 56-58, 61
 briu 103
 broatec 7, 9
 bucată 56, 61
 bûză 116, 119

C

Cai- 152
 Caia 152
 Calea 152
 Calm- 152
 Calmăş 152
 Calmăşul 152
 Calmoş 152
 Calmuş 152
 Calmuşul 152
 Calmuş 152
 Caloi 152
 Calota 152
 Calu(l) 152

canicultură 50
 cap 150
 Caran- 171
 caştel 60
 Căian 152
 Căiala 152
 Căienel 152
 Căşinel 152
 Căilă 152
 Căinel(u) 152
 ~ de Jos 152
 ~ de Sus 152
 Căinşi-Sal 152
 Căiţă 152
 Căiuş 152
 Căiuşi-Tirg 152
 Călan 152
 Căluşu 152
 cătă 109
 Cear- 152
 Cearea 152
 Cearingeni 153
 Cearingu 153
 ceş 172
 cepl 120, 121, 123
 Cer- 153
 Ceraşu 153
 Cerea 153
 Cereşan 153
 Ceringanul 153
 Cermeg(e)a 153
 Cernegheşti 152
 Cerna 171, 173
 Cernişoara 173
 cêsă 172
 chică 136-138
 ~a cucuruzului 137
 ~ de cucuruz 136
 ~ de la cucuruz 136
 ~ de tenchi 137
 chice 137
 chici 137
 chilot (ciorap- ~) 53
 cinebibliotecă 51
 cinstăsc 109
 ciombură 171
 ciorap (~-chilot) 53
 ciol (~ in spate) 143
 ciozvirtă 56
 ăltov 173
 Ciumu 171
 ciup 136
 ~u de la cucuruz 137
 cirkişă 101
 cită 104, 109
 coastă 104, 109, 111
 coaste 102, 104, 109, 110
 coast'e 110
 coast'e 110
 coast'e 110
 coast'e 110
 cocoş (creasta ~ului) 143
 comandant 60
 comandă 60

conkurs (~blitz) 53
 coralivor, -ă 51
 cosilă 136, 137
 colț 173
 creasta (~cocoșulii) 143
 crek 172
 crepu 172
 creste 102
 creșce 103
 criștă 111
 criștă 111
 criștă 111
 criștă 111
 criștă 111
 cronobiologie 51
 curek 174
 curm 7, 9
 cute 174
 cuteza 7, 9

D

da (să ~) 104
 dapăn 111
 Dara 153
 Darea 153
 Darm- 153
 Darmoiu 153
 Darmoș 153
 Darul 153
 dă 109
 dăputat 111
 Dâr- 153
 dărab 142
 Dărăști 153
 Dărman 153
 Dărmănești 153
 Dărmoiu 153
 dās- 109
 dăspensar 111
 dăslălină 107
 de 104, 110
 de (să ~) 104, 109
 dea (să ~) 103, 104
 deal 110
 declarație (formular ~) 53
 dedă 173
 dēlniță 173
 des- 104, 110
 di 104
 dia (să ~) 104
 diče 116
 dije (să ~) 104, 110
 dijedă 109
 dijele (să ~) 104
 din 104, 110
 din 109
 Dir- 153
 Dărman, 153
 Dărmănești 153
 doini (a ~) 173
 dore 172
 Dorman 153
 doileac 58
 driver 59
 drop (~gol) 50

Dunărița 173
 Dur- 153
 Dure(a) 153
 Durma 153
 Durmănești 153
 Duru 153

E

-ean 104
 editoria 50
 -eg- 152
 -eg- 152
 -ej- 154
 -ej- 154
 -el 173
 -esc- 153
 -ef- 153
 extraspitalicesc, -ească 51,
 52

F

Far- 153
 Para 153
 Farases 153
 Farm- 153
 Farma 153
 Farmache 153
 Farmachi 153
 Farmec 153
 Faru(l) 153
 Fărărești 153
 Fărești 153
 fărîmă 153
 Fărmălescul 153
 Fărnuță 153
 fecior 57, 61
 Fer 153
 Fera 153
 Ferești 153
 Fermă 153
 fermă (stat ~) 54
 Fermie 153
 Fermul 153
 Feru 153
 fi (a ~) 109
 F(i)erescu 153
 filocanin 52
 Fir 153
 Fir- 153
 Fira 153
 Firan 153
 Fîrești 153
 Flori 154
 fluier(ă) 57, 61
 fluvii (piesă ~) 54
 fofolog 131
 formular (~declarație) 53
 fotooptic 52
 frațe 120
 frate 120, 123
 fra'te 120, 123
 friu 103

fuior 137, 138
 fuiziță 107

G

găst 173
 genuk 173
 genuk 173, 174
 gereben 141
 ghid (~atlas) 53
 gies 101
 Giura 153
 Giurea 153
 Giurescu 153
 Giurești 153
 Giurma 153
 Giurman 153
 Giurul 153
 gimfă 173
 girb 140
 girbiță 140
 gîrlj 173
 git 140
 glanulometru (~laser) 53
 goc 172
 gol (drop ~) 50
 gostăsc 103
 gostesc 103
 grasă 119
 graur 173
 gre(a) bân 139-145
 grebân (a trage prin ~) 141
 grebăna (a ~) 141
 grebănoc 140
 grebănos 140
 grebănoși (a se ~) 140
 greben 139
 grebene 139
 grebeni 139, 140
 grebin 141
 gresic 174
 grîu 103
 grosu 172
 grumaz 140
 Grușăkiu 171
 Grușenăști 171
 gudec 172
 gug 116
 Gugu 171
 gură 140
 guti 104, 110
 gutin 104, 110
 gutină 107, 110
 gutin 107
 gutină 107

H

halman 60
 Homorod 104
 homorodean 104
 hre(a) bân 139, 142

hrecăbănă 142
hrecăbăn 139
hrecăbăna (a~) 142
hrecăbene 142
hrecăbeni 142
hrecăbincă 144, 145
husar 60

I

iestă 103, 109
iēște 172
Teud 104
ieudean 104
-il- 152
intraspitalicesc 51
-if- 152

Ī

innoptăm 111
înregistrare (~unicat) 53
insănișinădă (să~) 107
intii 104, 110
intört 131
întupsecă (a~) 134
înturnă 173
înălținădă (să~) 107

J

jer 116
jërme 173
jinere 116
jintii 57
jiu 173
jinkii 101
jold 60
jug 116
Jurești 154

K

kept 120, 121
kiei 101
Kiián 68
kijendar 68

L

laser (glanulometru~) 53
leage 122
lege 122
leșinăm 111
leșinădă 107
lina (~porumbului) 138
lucru 161
lup^u 172

M

-m- 152-154
mamă (planetă~) 54
mamul (arbore~) 53
marzină 107
măciucă 60, 61
măier 171
mămăligă 57
mănăk 173
mănănk 173, 174
mărgea 7, 9
mătase 136-138
~ de porumb 137
~ a drugii 137

measă 122
mease 122
medicamenéc 109
mere 110
meșă 124
mese 122
meșe 124
mestăc 102
mestăcău 102
mestec 102
mestecău 102
mic 7, 9
microalgă 52
micromagazie 52
microturneu 52
minifrigider 52
minilaser 52
miniport 52
mire 171
mireșă 124
mireșe 124
mișca 161
mingtia 8, 9
Moaca 171
moare 174
moș 99
Muga 171
mușare 122
muiere 122
munte 110
Mureș 173
muri (a~) 175
mustajă 102, 110, 136, 137
mustăli 137, 138
musteață 137
mustețe 137
~ de cucuruz 137
~ de la cucuruz 137
mustiață 110

N

nap 173
nă- 109
nănorocire 109
neveste 102

nevșșe 103
nșere 110

O

gără 173
găște 172
oflică 109
oglinďadă (să~) 104
-oi- 152, 153
Olt 173
-on 104
-oș- 152, 153
-ol- 152
otinji 131

P

palancă 60
panțir 60
parcan 60
partant 50
paternalist 50
păpușă 138
păr 136, 137
~ de cucuruz 136-138
~ de la cucuruz 136, 137
~ u cucuruzului 136, 137
~ u porumbului 136, 137
păstă 103, 109
pălică 109
peană 172
peară 172
Pcn 67
pene 124
pēră 102
pēre 102, 110
permafrost 50
petroteog, -ă 51
peun 172
Peun 67
Pian(u) 67, 68
~ de Jos 67, 68
~ de Sus 67, 68
Pien 67
Pienaru 68
piept 121
piēre 110
piesă (~fluviu) 54
Piescu 68
Piga 171
Pižán 68
piženar 68
Pijan 68
Pijen 67
pilot (sef~) 54
piștă 109
Piu 68
pițe 59, 61
plai 8-9
planetă (~mamă) 54
pleș 173
plumină 173

pogară 171
 Porfirie 153
 port (~speranță) 54
 postăsc 102
 postesc 102
 povestăsc 103, 109
 povestesc 103
 praștie 59, 61
 prăstă 103
 preat 8, 9
 președinte (~primar) 54
 primar (președinte~) 54
 pritoci (a ~) 130
 proaspăt 8-9
 proaspet 172
 proșit 103
 proșit 103
 puțină 58, 59, 61
 Pyen 67

R

racursi 134
 racursiu 133
 rădă 116
 radiovacanța 52
 Rasova 173
 Rasovița 173
 ravilă 144
 rărunk 173
 rășe 102
 răstăie 102
 răstău 109
 răsteie 102
 război 59, 61, 63
 răzmeriță 59, 61
 rebăn 142
 rece 161
 reșe 102
 revuist 50
 răbădă (să~) 104
 rimk 173
 rincheza 8, 9
 riște 104
 riu 103
 răcă 60
 rostășce 102
 rostesc 102
 roimistru 60

S

sabie 59, 61
 Sașir 153
 satelit (stațiune
 turistică~) 54
 Săcet 173
 sârut 99
 Săteet 173
 Sătuțel 173
 scăon* 173
 scē (să~) 103

schiopătuță (să~) 111
 scorbaci 145
 seminar (~atelier) 54
 serialism 50
 side-car 50
 șinădă (să~) 107
 șinstăsc 103
 șinstesc 103
 Șimcel 173
 *Șimțel 173
 Șimcel 173
 singe 115, 116
 sinze 116
 șontă 107
 soric 102
 soric 102
 spanac 58
 spate (ciot in ~) 143
 speranță (port~) 54
 spele (virvu ~elor) 143
 spic 138
 spică 138
 spin 8
 sta 101
 stag 101, 103, 109
 starpă 109
 stal (~fermă) 54
 stațiune (~turistică-
 satelit) 54
 stană 109
 stăie 109
 stea (să ~) 104
 stea(uă) 102
 steag 59, 61
 stearpă 103
 stele 102, 109
 st'ele 110
 sterp 8
 sterpe 103
 st'ia 101
 stia (să~) 103
 stiag 103
 st'iaș 101
 sticlă 103
 stie (să~) 103
 stieșe (să~) 103
 stieșe 110
 sticlă 103
 stinge 109
 stoflogi 131
 stroc 50
 strungă 57
 sturul 8, 9
 suliță 59, 61
 Sumat 173
 *Sumătuțel 173

Ș

șcē (să ~) 109
 schiopata (a ~) 103
 schiopătăm 111
 schiopătează 111

șchiopătez 104
 școpătuță (să ~) 103
 școpătuță (să ~) 103
 șef (~pilot) 54
 șer 173
 șicui (a ~) 60
 șină 173
 șkiopăceș 103
 șkiopăceșdă (să ~) 103, 109
 șogor 142
 știolf 131
 ștoflogi 131
 ștolf 131

T

talaz 61
 tăor* 173
 tapaliță 130
 taxi(u) 133, 134
 tăfăloage 130
 tăfăloc 130
 tăfălog 130
 tăfăluc 130
 tălegramă 111
 tăpălog 130
 tăpși 130
 teleinformatică 52
 teme (se ~) 110
 l'epl 120, 122, 123
 Teregova 171
 tia 104
 tie 104
 tifus 109
 Timiș 171
 tinăreță 104, 106
 tinări 104, 106
 toci (a ~) 130
 tocitoare 130
 toșai 131
 toșlai 131
 toșlea 131
 toșlog 130
 toșlogi 130, 131
 toșolog, oagă 130, 131
 tont 134
 toporiște 131
 topseca 134
 tors 131
 tort 131
 *tortăreș 131
 tortoreafă 131
 tortorete 131
 tortoreș 131
 tortoreșa (a~) 131
 tortoreși 131
 toțoreafă 131
 toțoreș 131
 traesăr 131
 trage (a~ prin grebăn) 141
 trahom 132
 trahomă 132
 tramă 132

tramă 132
transparent 133
transperant 133
travesti 133—134
travestie 133—134
travestiu 133, 134
treamă 133
tremă 133
troacslâr 131
trufă 8, 9
tufec 134
tufleac 134
tuflec 134
tuj 134
tujl (a~) 134
tupseca (a~) 134
Tura 154
Turca 154
Turci 154
*turistic (stațiune ~ă-sate-
lit)* 54
turmă 63, 154
Turmei 154
Turul 154
tut,-ă 134—135

U

uc- 173
umbră 64, 65
unicat (inregistrare-~) 53
urcêe 120, 121, 123
ureche 121
urek'e 116, 120
urel'e 120, 121, 123
urgie 8, 9
urmă 8, 9
usturoi, 174
-uș- 152
Utan 154
Ul(e)a 154
Utm- 154
utmă 154
Utmea 154
Utmei 154
Utmej 154
Utmeș 154
Utu 154
-uț- 152, 153

V

vartă 60
varză 174
vâst 173

viețune 172
vilă (bloc-~) 63
vină (să~) 107
vinde 110
vint 173
vipără 102
visază (să ~) 111
visăză (să ~) 111
viteaz 59, 61
vinăf 106
vîrvu (~speletor) 143
vlădică 99
voinic 59, 61

W

wagnerism 51

Z

zarcă 60
zbici 145
zeamă 8, 9; ~ *de varză* 174
zgreabăn 145
zgrebăn 145
zgreben 145
zgrebene 145
zgrebeni 144, 145
zgrebeni (a~) 145
zgribenți 145
zgrimbeni 145
zgrunțure 145
žinars 173
žiu 173
žug 116
žvrlugă 145

DIALECTUL AROMÂN

-ac- 153
amaiă 7
amașiă 7
auș 99
băsăsc 99
băsăscu 99
condovlahi 99
cușovlah(i) 97—99
despot 99
fărmaț 153
pașinașiți 99
stur 8
tramă 132
finți 99
fințișprăzețe 99
fințari 99
vlahi 98

DIALECTUL
MEGLENOROMÂN

tramă 132

RUSĂ

bandura 57
greben 143
grebeni 140
jelezistač 143
могѣак 134
vojna 59
zuběnka 143

SÎRBOCROATĂ

greben 140, 143, 145
grebénac 145
grebénci 145
grebeni 140
Pijo 68
plāj 8
zgrebeni 140

SLAVĂ

fičur 57
grebeni 140
ser 58

SLOVACĂ

brändza 57
grebén 143

SPANIOLĂ

cosa 161
frio 161
mostrar 161
mover 161

TĂTARĂ

calmuc 152

UCRAINEANĂ

hřebiň 142, 143
hrebinka 144
lavuta 57
pivněčil grebiň 144
tujiti 134
myaumu 134

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

11/11/1998

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul cu publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

